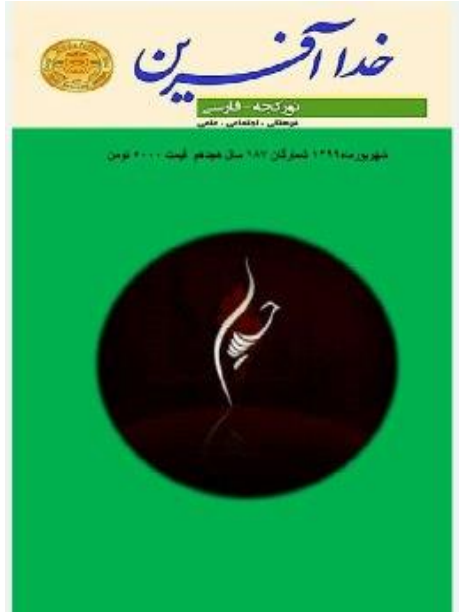

ماهنامه خداآفرین ۱۸۷

ایچینده کیلر

- پاندنمی و بیزیم سوسیال پسیکولوژی و کولتورل
 ۲.....دورانیشمیزین یان انتگیلری.....
- ۱۰.....روسدیللی موللف لره گوره ایرانین تورک اهالیسی.....
- ۱۸.....نظامی خودینو فنومننی و گ. آذربایجان ادبی دیلی.....
- انرمیلرین آذربایجانا قارشی اساسسیز تورپاق ایدنالاری و
 ۲۵.....داغلیق قاراباغ و اطراف رایونلارین اشغالی.....
- ۳۵.....شوشا شهری آذربایجان اویغارلیغینین اوره یی.....
- ۳۹.....نسیمی ارشی ملا جمعه یارادیجیلیغیندا.....
- قاراباغ ادبی-مدنی محیطی ۱۹- و ۲۰ جی عصرلر مرحله
 ۴۳.....سینه قدر اونون کنجیدی اینکشاف یولونو منظره سی.....
- ۴۷.....شاعیرین تاتری سوودالاری.....
- ۵۱.....عزیزه جعفرزاده یارادیجیلیغی.....
- ۵۴.....حکایه لر- اویکولر.....
- ۶۱.....ادبی شخصیتلریمیز.....

بسم الله الرحمن الرحيم
 ماهنامه خداآفرین شماره ۱۸۷ سال ۱۳۹۹ شهریور
 ماه ۹۶ صفحه

مدیر مسنول : دکتر حسین شرقی دره جک (سوی تورک)
 زمینه مجله: فرهنگی مسایل اجتماعی؛ معلومات عمومی
 ؛ طنز و سرگرمی سالم
 روش مجله : تحلیلی ؛ خبری ؛ اطلاع رسانی ؛ پژوهشی
 گستره ی توزیع ؛ آذربایجانهای شرقی ؛ غربی ؛ اردبیل
 و تهران
 آدرس چاپخانه : تهران چهار راه خانقاه پاساژ گوهری
 نسب چاپ ارسباران پ ۳
 نشانی مجله : دتهران خیابان وصال شیرازی پلاک ۷
 واحد ۵ تلفن : ۶۶۴۹۳۰۸۴
 ۰۹۱۹۲۲۸۱۹۱۶-

KHUDAFARIN

CULTURAL AND SOCIAL MONTHLY
 MAGAZIN
 DIRECTOR CONCESSIONER AND CHIEF
 EDITOR :
 DR. HOSSEIN SHARGHIDAREHJAK
 SOYTURK

XUDAFƏRİN
 AYLIQ ELMİ ; MƏDƏNİ ; İCTİMAYİ DƏRĞİ
 TƏSİSÇİ VƏ BAŞ REDAKTOR : DR.
 HÜSEYN ŞƏRQİDƏRƏCƏK SOYTÜRK
 SAY 187 SENTYABR 2020
 TİRAJ : 2000

WWW. KHUDAFARIN.IR
 KHUDAFARIN@YAHOO.COM

درگیمیزی!

سالفین (کرونا) ویروسوندان دولایی دوزنلی
 شکیلده نشر انده بیلیمیرک و اونا گوره ده دیرلی
 اوخوجولاریمیزدان عذر دیله بیرک. الله قویسا
 بو سورونودا اتلاداجاییق.

پاندئمی و بیزیم سوسیال پسیکولوژی و کولتورل داورانیشمیزین یان ائتگیلری

سردبیر و مدیر مسئول دکتر حسین شرقی دره جک (سوی تورک)

پاندئمییا دؤورونده ۵۰۰ نفر «خدافرین» اوخوجوسونا ۲ سورغو: ۱) سیز تورکچولوک نامینه ۵۰۰ مانات وئره بیلر سینیزمی، زور دورومدایام؟ ۲) سیز ۵ میلیون تومن «خدافرین» درگیسینین نشری و تورک مدنیتین اینکیشافینا وئره بیلر سینیزمی؟

بو ۲ سورغو آذربایجانین بو تاینیدا و او تاینیدا یاشایانلارا یؤنلدیلدی. سورغونون بیرینجیسی قوزئیلیره، ۲-جیسی ایسه گونئیلیلره سوروشولدو. موختلیف سوسیال طبقه لردن اولان اینسانلاردان واتساپ پایلاشیم یولو ایله سورغوموزو حیاتا کئچیردیک. ماراقلی نتیجه لر الده ائتدیک. البته، زنگ ووروب کئیفیمیزی سوروشانلار دا اولدو. بوتون ایشتیراکچیلار بوردان درین تشکورو موزو بیلدیریریکی. حیاتین بو چتین دؤنمینده بیر-بیریمیزله نه قدر یاخیندان علاقدار اولدو غوموز، همچینین مدنیتیمیزین اینکیشافینا وئردیمیز اهمیت بو سورغولارین نتیجه سیندن معلوم اولدو.

ایلک سورغویا جاوابلاردان بعضیلرینی اولدوغو کیمی نظرنیزه چاتدیریریق:

زرنیشان: سلام. گئنیز خیرلره... عزیز دوست هله لیک ۱۵۰ مانات وئره بیلرم.
ماهیزر: سلام عزیز... بی. اوتانیرام یوخ دئیم. آنجاق بانک کرئدیتلری ایمکان وئرمیر. عذر ایستیرم.
رامیز: من ۲۰۱۳-دن امکلیم. ایشله میرم. بو پولو سنه هاردان وئره بیلرم. ایندی وضعیت پیس دیر.
یاشار ش: اگر سن بیر تورک سنسه، هر زورلوغو آشارسان.
رهیله: سلام... من چوخ تأسف ائدیرم. سیزه دئمیشدیم آخی، اوزوم ده بورج ایچیندهیم. یولداشیم دا ایشلمیر... یاردیم انده بیلمه یه جهیم.
دامت: سلام. رایوندایام. انا م خسته دیر. ۲-۳ گونه گلرم. حل ائدریک. منسازینی تصادفن گوردوم. اینترننت یوخ ایدی.

ساکیه: اولاندان سونرا هر بیر تورکه جان قوربان. اثرمنی روسون کمکیله بیزلری دلی و الی گؤدک ائلییب. ۱۹۹۳-جو ایلدن مجبوری کؤچکونلک حیاتی یاشاییریق. دؤولته ده یوک اولمامیشیق. اوز آمبیسیمیزی اوزوموز حل ائتمه یه چالیشیریق... اوغورلار!
اثلما: اوزورلو سایین، معاش آلیریق.

حسن: سلام. واللاهی بایاقدان فیکیرلشیرم کی، نه ائتمک اولار. خجالتم. پاندنمییا بیخدی بیزی. بیر طرفدن ده بیر آز خستهیم... معاش اومودونا یاشاییریق. او دا چاتمیر... چالیشین باشقالاریندان حل ائدین. سعیده: عذر ایستیریم. یاریسی قدر اولار؟ چونکی ایشله میریک، مضمونیتدییک «خدافرین»ین خاطرینی چوخ ایستیریک. اینجیمین، ۲۵۰ مانات وئره بیلیریک.

نورالدین: اینان، اوولادیم آغیر دورومدادیر. ۴ آیدیر معاش آلمیرام... نشریاتا دا بورجوم وار. الله ائند اولسون، یوخدور...

افلاتون: سلام قارداشیم. من کیچیک قارداشیمین یاس مراسیمینه گلیمش. یئددیسینی، قیرخینی یولا وئردیک. عائلمده ده ۶ اوشاق وار... ائشیمین و منیم ۱۸۶ مانات پولوموز واردیر...

نظامی: قارداش، من بو یاخینلاردا یاخینلاریمدان بیرینی ۱۵ مین مانات عملیات خرجینی اؤدمیشم. ۱۰ مین مانات کرئدیت گؤتورموشم. ویجدان حاقی، یوخدور. دوروم تامامیله آغیردیر.

جبار: من موسیقیچی ایشلییرم. قازانچ آنجاق تویلاردان اولوردو. ۵ آیدیر اولکده توی یوخدور. اولاجاغی دا بللی دئییلدیر. اینانین کی، احتیاج ایچینده یاشاییریق. الله بیزه کؤمک ائلسین، بو بلادان، یوخسوللوقدان قورتاراق... منی باغیشلا.

ائسمیرا: سلام، نجهسیز؟ آند ایچیرم کی، وئره بیلمرم. ۵۰ مانات اولار... چوخ باهالیقدیر... تصوور ائدین کی، من اوزوم ده زور دورومدایم.

قولو: تئلفونلا آر ایراق دئدی: منیم کارتیمدا نه قدر پول وار، بیلمیرم. اما، ۲-۳ گونه گلرم، حل ائدریک... جمعیه: ناسیل اولاجاق بو، بیلمیرم. اینان ایمكان یوخدور...

بولود: ۲۰۰ مانات وئره بیلمرم. علاوه خرچلریم وار...

ووقار: اوغوم جانی یوخدور. سن تری کارونادکی ائوینی باغیشلا دا...

سلطانی: من ده سیزین دورومدایم. چوخ باهالیقدیر.

شهلا: بئله شئیر سورغو ایله حل اولونمور.

قمبر: مال ندیر کی، جان دا تورکه قورباندیر. نجه دئیرسینیز، ائله حل ائدک.

آخوندو: اگر وضعیت آغیردیر سا، هامیمیزا آغیر اولمالیدیر. البته کی، نیمیز وارسا، پایلاشمالییق.

مورادخان: تورک بیزدن اؤترو جانیندان کئچیر. بیز مالیمیزدان نیه کئچمیک کی؟

تئیمور: مال دا، جان دا سیزه قورباندیر.

ممدوو: اینسانلیغین تورکو، ایرقی یوخدور. کیم اولورسا، اولسون بیر تیکه چوربیمیزی پایلاشمالییق.

جمال: یئتر کی، ساغلیق اولسون. پولو بیر ده قازاناریق. من قولومدا ساعتیم وار. اونو ساتیب وئره بیلمرم.

حیدر: بو بیر اینسانلیق مسئلهسیدیر. کیم اولورسا، اولسون من جانی-کؤنولدن حاضیرام پروبلئمی حل ائتمهیه.

ایکینجی سورغویا وئرین جاوابلاردان بعضیسی:

صنم: باش تاپمادیم، نیه کی، بیز پول وئریب چیخارتمالییق «خدافرین» درگیسینی؟

حمید: من یئر آلمیشام، ایمكانیم یوخدور.

اسدی: جان قورباندیر، قارداش. سن امر ائله!

رشیدی: ماشینی ساتیب وئررم. تکی تورک وار اولسون.

سخت عرتی: چتین بیر دورومدور. یابین ایشیمیزه ۵ میلیون صرف اولوندوقدان سونرا اوخوجو قیتلیغی ان آجی درددیر. هنج اولماسا دیجیتال یاییملا، گؤرک، گلهجک نه اولور.

دومان: اورکسن، سن امر ائله، باش اوسته.

یوسف او غلو: هاچان ایش یئرینده سن، گلیم گوروشک، حل اندک.
 فضلی: من خیدمتینیزدهیم دوستلار. بیر میلیون وئره بیلرم.
 کرم: ایلگیلی اولان بیلان آرکاداشلارلا پایلاشدیم. کونوللو اولان اولورسا، سیزینله ایرتباطا کئچر.
 آشیق صیاد: چوخلاری هر شئی دئیر، تورکلوکدن ده دم وورار. آنجاق عمله گلنده الیندن بیر ایش گلمز.
 اما من خدافرین چیلرین یانیندا یام. نه لازیمدیر، دئی ائلیک.
 انوش: سلام. یانسن پولو، دیجیتال یایمیلا گنت سین.
 سلجوک: بو پولو کیم وئره جک؟

اکبری: بو کولتور ایشی چوخ زور دور. بیر اینسانین گوجو یئتمز. گرک آرخاسیندا دؤولت دورسون. بیر دفعه من انده بیلرم. بس سونرا نه اولاجاق؟ من پولو وئرمهیه حاضیرام.
 ایبراهیمی: سایین دوکتور بی. ۱۸ ایلدیر نئجه چیخاردیردینیز، انله ده داوام ائدین. بو ۱۸ ایلده هئچ کیمدن هئچ نه ایستمدینیز. نه اولدو ایندی، قارداش؟ اینانمیرام بیرى تاپیلا بو قدر بو ایشه پول قویا. سیز ده جانینیزدان، وارینیزدین کئچیب بو ایشی گورموسونوز. هامییا بللیدیر. اینانین کی، هره بیر تیکه چورهیه محتاج دیر. من ۱۰۰ مین تومن یاردیم انده بیلرم.
 صمدزاده: انله بیر پول دئییل. ژورنالی چیخارداندان سونرا ساتیب پولومو قایتاراجاق سینیز، یا یوخ؟ سیز خبر وئرین، من ده فیکیرلشیم. منجه ایمكان اولان ایشدیر.
 عسگر: دوکتورجان، پول ال چیرکیدیر، کورونایا گوره او قدر یوموشوق کی، چیخیب گئدیب. ۵ میلیون بیر پول دئییل. آنجاق. من اوزوم ایندی ۵۰ مین تومنه محتاجام. قاباقلار اولسا ایدی، جان قوربان ایدی.
 حاجی الیوئردی: داغ، داش، سو، هوا منیمدیر. هامیسی «خدافرین» قوربان دیر. آنجاق پولدان دانیشما. اونو هئچ قارداشیمدا وئرمم. او کی، قالدی وئرم، گئدیب قزئت چیخارداسینیز.
 قهرمان: سیزین ایشینیز چوخ قیمتی ایشدیر. چکدینیز زحمتلر ده بویوک دور. من ۲ میلیون تومن وئره بیلرم. «خدافرین» قوربان دیر. قوی مدنیتیمیز توسعه تاپ سین. شوماره کارت گوندر، باش اوسته.
 جلیلی: من عملیاتدان چیخیشام، اولوب دیر یلیمیشم. بیر آز یاخشیلایم، گلجهیم خیدمتینیزه. اوشاغیمین درس پولوندان ۵۰۰ تومن آیرمیشام. هله لیک وئره بیلرم.
 فاخیری: گرک بو ایشده هامی ال-اله وئره. یوخسا، تکبیشان اولماز! بیر ده کی، دؤولتدن ایستین، گورون سیزه نه دئییر. من معلم معاشیمین یاریسینی وئره بیلرم. ۹۰۰ مین تومن ائدیر. تورکلوک عشقینه ۱ آی آج دا قالا بیلریک.

«خدافرین» این دیرلی اوخوجولاری!

جاوابلارین چوخو بیر-بیرینه اوخشار اولدوغوندا اولارلاردان بعضی نومونه لری سیزه تقدیم ائتدیک.
 آنجاق بئله بیر نتیجه الده اولوندو کی، خالقیمیز نه قدر چتین وضعیتده اولورسا، اولسون سای چوخلوغو ایله بیر-بیرلرینه آرخا دورماغی ترجیح ائتمیش و اونون کناریندا مدنیت مسئله لرینی ده دقتده ساخلامیش و اونون اینکیشافینا بویوک اهمیت وئرمیش اولموشدور. ریسپوندنتلرین ساینان ۶۰% - موثبت، ۱۵% - تردودلو جاواب، ۱۰% - یوخ، ۱۵% - ایسه جاواب وئرمیشدیر.

سورغونو آپاردی: «خدافرین» ژورنالین باش رئاکتورو.

Pandemiya və bizim sosial psixoloji və k lt r l davranışımızın yan etgiləri

sorumlu m d r ve bař yazar:

Dr. Hüseyin řarqid r c k (soyt rk)

Pandemiya dövründə 500 «Xudafərin» oxucusuna 2 soręu: 1) Siz t rk l k naminə 500 manat verə bilərsinizmi, zor durumdayam? 2) Siz 5 milyon t m n «Xudafərin» dərgisinin n řri v  türk mədəniyyətinin inkiřafına verə bilərsinizmi?

Bu 2 soręu Azərbaycanın bu tayında və o tayında yařayanlara yönəldildi. Soręunun birincisi quzeylil r , 2-cisi isə g neylil r  soruřuldu. Müxtəlif sosial təbəqələrdən olan insanlardan vatsap paylařım yolu ilə soręumuzu həyata keçirdik. Maraqlı nəticələr əldə etdik. Əlbəttə, zəng vurub keyfimizi soruřanlar da oldu. Bütün iřtirak lara burdan dərin t ř kk r m z  bildiririk. Həyatın bu  etin dönəmində bir-birimizlə n  qədər yaxından əlaqədar olduęumuz, həmçinin mədəniyyətimizin inkiřafına verdiyimiz əhəmiyyət bu soręuların nəticəsindən məlum oldu.

İlk soręuya cavablardan bəzilərini orduęu kimi nəzərinizə çatdırırıq:

Z rniřan: salam. Gec niz xeyirl r ... Əziz dost hələlik 150 manat verə bilərəm.

Mahmiz r: Salam  ziz... bəy. Utanırım yox dey m. Ancaq bank kreditləri imkan vermir.  zr istəyirəm.

Ramiz: mən 2013-dən əməkliyəm. İşləmirəm. Bu pulu sənə hardan verə bilərəm. İndi vəziyyət pisdır.

Yaşar Ş.: əgər sən bir türksənsə, hər zorluğu aşarsan.

Rəhilə: salam...mən çox təəssüf edirəm. Sizə demişdim axı, özüm də borc içindəyəm. Yoldaşım da işləmir... yardım edə bilməyəcəyəm.

Damət: salam. Rayondayam. Anam xəstədir. 2-3 günə gələrəm. Həll edərik. Mesajını təsadüfən gördüm. İnternet yox idi.

Sakibə: olandan sonra hər bir türkə can qurban. Erməni rusun köməylə bizləri dili və əli gödək eliyib. 1993-cü ildən məcburi köçkünlük həyatı yaşayırıq. Dövlətə də yük olmamışıq. Öz ambisiyamızı özümüz həll etməyə çalışırıq... uğurlar!

Elmar: üzürlü sayın, maaş almırıq.

Həsən: salam. Vallahi bayaqdan fikirləşirəm ki, nə etmək olar. Xəcalətəm. Pandemiya yıxdı bizi. Bir tərəfdən də bir az xəstəyəm... maaş umuduna yaşayırıq. O da çatmır... Çalışın başqalarından həll edin.

Səidə: üzr istəyirəm. Yarısı qədər olar? Çünki işləmirik, məzuniyyətdəyik. «Xudayərin»in xatirini çox istəyirik. İnciməyin, 250 manat verə bilərik.

Nurəddin: inan, övladım ağır durumdadır. 4 aydır maaş almıram... nəşriyyata da borcum var. Allaha and olsun, yoxdur...

Əflatun: salam qardaşım. Mən kiçik qardaşımın yas mərasiminə gəlmişəm. Yeddisini, qırxını yola verdik. Ailəmdə də 6 uşaq var... eşimin və mənim 186 manat pulumuz vardır...

Nizami: qardaş, mən bu yaxınlarda yaxınlarımdan birini 15 min maant əməliyyat xərcini ödəmişəm. 10 min manat kredit götürmüşəm. Vicdan haqqı, yoxdur. Durumum tamamilə ağırdır.

Cabbar: mən musuqiçi işləyirəm. Qazanc ancaq toylardan olurdu. 5 aydır ölkədə toy yoxdur. Olacağı da bəlli deyildir. İnanın ki, ehtiyac içində yaşayırıq. Allah bizə kömək eləsin, bu bələdan, yoxsulluqdan qurtaraq... məni bağışla.

Esmira: salam, necəsiniz? And içirəm ki, verə bilmərəm. 50 manat olar... çox bahalıqdır... təsəvvür edin ki, mən özüm də zor durumdayam.

Qulu: telefonla arayaraq dedi: mənim kartımda nə qədər pul var, bilmirəm. Amma, 2-3 günə cələrəm, həll edərik...

Cəmilə: nasıl olacaq bu, bilmirəm. İnan imkan yoxdur...

Bulud: 200 manat verə bilərəm. Əlavə xərclərim var...

Vüqar: oğlum canı yoxdur. Sən tri koronadakı evini bağışla da...

Sultani: mən də sizin durumdayam. Çox bahalıqdır.

Şəhla: belə şeylər sorğu ilə həll olunmur.

Qəmbər: mal nədir ki, can da türkə qurbandır. Necə deyirsiniz, elə həll edək.

Axundov: əgər vəziyyət ağırdırsa, hamımıza ağır olmalıdır. Əlbəttə ki, nəyimiz varsa, paylaşmalıyıq.

Muradxan: türk bizdən ötrü canından keçir. Biz malımızdan niyə keçməyə ki?

Teymur: mal da, can da sizə qurbandır.

Məmmədov: insanlığın türkü, irqi yoxdur. Kim olursa, olsun bir tikə çörəyimizi paylaşmalıyıq.

Camal: yetər ki, sağlıq olsun. Pulu bir də qazanarıq. Mən qolumda saatım var. Onu satıb verə bilərəm.

Heydər: bu bir insanlıq məsələsidir. Kim olursa, olsun mən cani-könüldən hazıram problemi həll etməyə.

İkinci sorğuya verilən cavablardan bəzisi:

Sənəm: baş tapmadım, niyə ki, biz pul verib çıxartmalıyıq «Xudafərin» dərgisini?

Həmid: mən yer almışam, imkanım yoxdur.

Əsədi: can qurbandır, qardaş. Sən əmr elə!

Rəşidi: maşınımı satıb verərəm. Təki türk var olsun.

Səxavət İzzəti: çətin bir durumdur. Yayın işimizə 5 milyon sərf olunduqdan sonra oxucu qıtlığı ən acı dərddir. Heç olmasa dicital yayımla, görək, gələcək nə olur.

Duman: ürəksən, sən əmr elə, baş üstə.

Yusufoğlu: haçan iş yerindəsən, gəlim görüşək, həll edək.

Fəzli: mən xidmətinizdəyəm dostlar. Bir milyon verə bilərəm.

Kərəm: ilgili ola bilən arkadaşlarla paylaşdım. Könüllü olan olursa, sizinlə irtibata keçər.

Aşiq Səyyad: çoxları hər şey deyər, türklükdən də dəm vurur. Ancaq əmələ gələndə əlindən bir iş gəlməz. Amma mən xudafərinçilərin yanında yam. Nə lazımdır, de eliyək.

Ənuş: salam. Yansın pulu, dicital yayımla getsin.

Səlcuk: bu pulu kim verəcək?

Əkbəri: bu kültür işi çox zordur. Bir insanın gücü yetməz. Gərək arxasında dövlət dursun. Bir dəfə mən edə bilərəm. Bəs sonra nə olacaq? Mən pulu verməyə hazırım.

İbrahimi: sayın doktor bəyə. 18 ildir necə çıxardırdınız, elə də davam edin. Bu 18 ildə heç kimdən heç nə istəmədiniz. Nə oldu indi, qardaş? İnanmıram biri tapıla bu qədər bu işə pul qoya. Siz də canınızdan, varınızdın keçib bu işi görmüsünüz. Hamıya bəllidir. İnanın ki, hərə bir tikə çörəyə möhtacdır. Mən 100 min tümən yardım edə bilərəm.

Səməzadə: elə bir pul deyil. Jurnalı çıxardandan sonra satıb pulumu qaytaracaqsınız, ya yox? Siz xəbər verin, mən də fikirləşim. Məncə imkan olan işdir.

Əsgər: doktorcan, pul əl çirkidir, koronaya görə o qədər yumuşuq ki, çıxıb gedib. 5 milyon bir pul deyil. Ancaq. Mən özüm indi 50 min tümənə möhtacam. Qabaqlar olsa idi, can qurban idi.

Hacı Əliverdi: dağ, daş, su, hava mənimdir. Hamısı «Xudafərin»ə qurbandır. Ancaq puldan danışma. Onu heç qardaşıma da vermərəm. O ki, qaldı verəm, gedib qəzet çıxardasınız.

Qəhrəman: sizin işiniz çox qiymətli işdir. Çəkdiyiniz zəhmətlər də böyükdür. Mən 2 milyon tümən verə bilərəm. «Xudafərin»ə qurbandır. Qoy mədəniyyətimiz toseə tapsın. Şumarə kart göndər, baş üstə.

Cəlili: mən əməliyyatdan çıxmışam, ölüb dirilmişəm. Bir az yaxşılaşım, gələcəyəm xidmətinizə. Uşağımın dərş pulundan 500 tümən ayırmışam. Hələlik verə bilərəm.

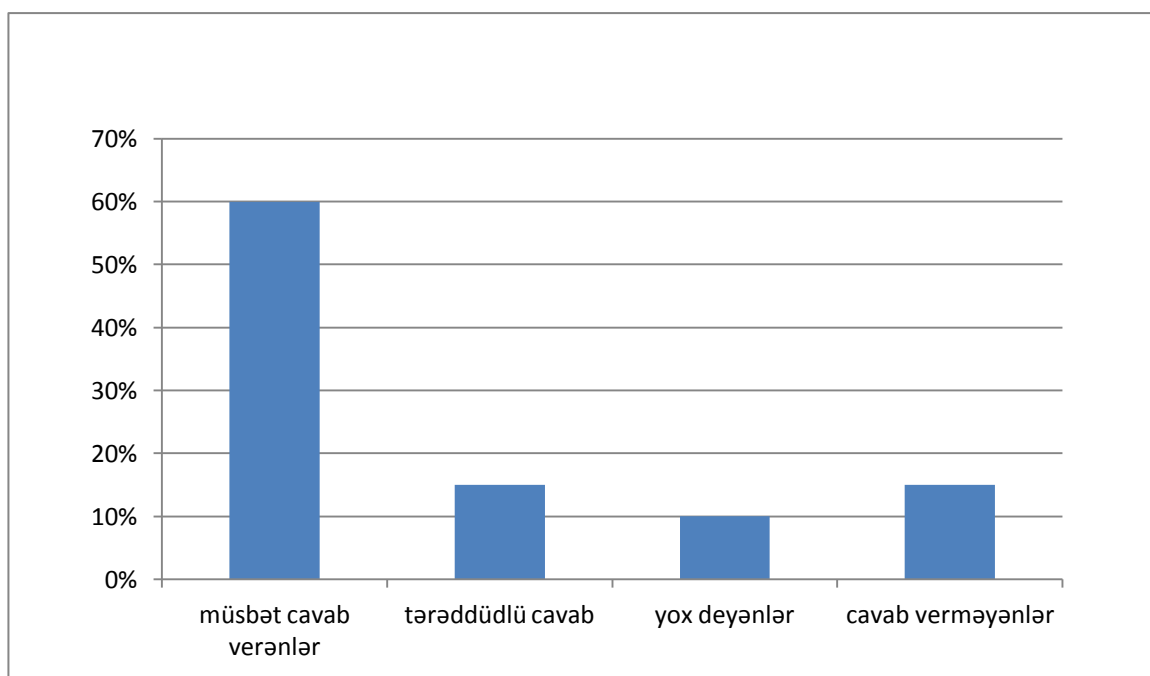
Faxiri: gərək bu işdə hamı əl-ələ verə. Yoxsa, təkbışana olmaz! Bir də ki, dövlətdən istəyin, görün sizə nə deyir. Mən müəllim maaşımın yarısını verə bilərəm. 900 min tümən edir. Türklük eşqinə 1 ay ac da qala bilərik.

«Xudafərin»in Dəyərli oxucuları!

Cavabların çoxu bir-birinə oxşar olduğundan onlardan bəzi nümunələri sizə təqdim etdik. Ancaq belə bir nəticə əldə olundu ki, xalqımız nə qədər çətin vəziyyətdə olursa, olsun say çoxluğu ilə bir-birlərinə arxa durmağı tərcih etmiş və onun kənarında mədəniyyət məsələlərini də diqqətdə saxlamış və onun inkişafına böyük əhəmiyyət vermiş olmuşdur. Respondentlərin sayından 60 %-i müsbət, 15 %-i tərəddüdlü cavab, 10 %-i yox, 15 %-i isə cavab verməmişdir.

Sorğunu apardı: «Xudafərin» jurnalının Başredaktoru

Sorğunun nəticələri

روسدیللی مؤلفره گۆره ایرانین تورک اھالیسی

RUSDİLLİ MÜƏLLİFLƏRƏ GÖRƏ İRANIN TÜRK ƏHALİSİ

دوچنت دکتر ممدووا اراده مالیک قیزی

Doç.dr.Məmmədova İradə Malik qızı

آچار سۆزلر: تورک اھالیسی، قزوین، شاهشئون طایفا لاری، ج. آذربایجان

روسدیللی مؤلفرین اثرلرنده ایرانین تورک اھالیسی و اونلارین یئرلشمه آرئالینا دایر کیفیت قدر معلوماتلارا راست گلینیر. ایرانا سفر ائدن، و یاخود بورایا ایشغالچی روس قولرینین ترکیبینه گلهرک ایران حاقیندا اثر یازان، حربی، جوغرافی ایستاتیسیتیک معلوماتلار ترتیب ائدن روس ظابطلرینین، منبعلر اساسیندا ایران حاقیندا اثر نشر ائدن روسدیللی مؤلفرین ایرانین تورک اھالیسی و اونلارین مسکونلاشدیقلاری اراضی حاقیندا وئرمیش اولدوقلاری معلوماتلار

دۆنمین سیاسی حادثهلریندن و شرطلریندن آسیلی اولاراق اوبیئکتیو و یا سوبیئکتیو اولای بیلدیندن، اونلارا تنقیدی و موقاییسهلی آنالیز متودو ایله یاناشماق لازیمدی. بو معلوماتلار بعضی مقاملاردا ختالی اولماسینا باخمایاراق ایرانین تورک اھالیسینین اؤیرنیلمهسی باخیمیندان مهم اهمیت داشیماقدادیر. بو معلوماتلارین بیر حیصهسی روسیا آرشیولرینده ساخلانیلیر.

و.و. بارتولد (۱۸۶۰-۱۹۳۰) «ایران» اثرینده ایرانین قدیم تاریخی، زردوشتلویون ایسلاما تأثیری، ائتتوگننزی، ایرانلیلارین و ایران مدنیتینین دنیا تاریخیندهکی یئری، هابئله ایرانین جوغرافیاسی و ائتتوگرافی حاقیندا قیسا، لاکین چوخ معلوماتلی بیر بیلگی وئریر. و. بارتولد یازیردی: «ایران جوغرافی بیر آنالیز اولاراق نه ایرانلیلارین ائتتوگرافیک واحد اولاراق یئرلشمه آرئالی ایله، نه ایران مدنیتینین تأثیر دایرهسی ایله، نه ده فارس، یعنی ایران ادبی دیلینین یاییلما آرئالی ایله اویغون گلیر». و. بارتولدا گۆره، ایسگنرین دؤوروندن بری قدیم میدیانین شیمال حیصهسی خصوصی بیر بؤلگهیه آیریلیمیشدی، جانیشینی ده آتروپات تعیین ائدیلمیشدی و او، ایسگنردن سونرا موستقیل هوکمدار اولموشدور. آتروپاتین آدی ایله بو بؤلگه یئنی ایسیم - ایندی آذربایجان آدلانان آتروپاتنا آدینی آلدی. سونرالار آذربایجان هم ایسلامدان اولوکی، هم ده ایسلام دؤورونده ایران تاریخینده چوخ خصوصی بیر موقع توتدو. و. بارتولدا گۆره، زردوشتون حیاتی ایله باغلی حکایه لر آذربایجانا عایید ایدی؛ ایسلام اؤنجهسی آذربایجانین اساس شهری اولان قانزاک (ایندیکی اورمیا گؤلونون جنوبونداکی تاختی سولئیمانین خارابالیقلاری) زردوشتلرین اساس عیبادتگاهی ایدی. اؤستایا ان قدیم شرخلرین آذربایجان دیلینده یازیلدیغینا دایر فیکیرلر موجوددور. و.و. بارتولد «ایران» اثرینده آذربایجانین هم ایسلاما قدرکی، هم ده ایسلام دؤورونده ایران تاریخینده خصوصی موقعیه مالیک اولدوغونو، آذربایجان تورکلرینین ایرانا بیر نچه سولاله، همچنین صفویلر سولالهسینی بخش ائتدیینی، آذربایجان تورک دیلینین بوتون جنوبی

قافقازدا موسلمانلارین باش لیجا دیلینه چئوریلدییی، ۲۰-جی عصرده ایران اینقیلابینین باش لیجا نماینده لرینین آذربایجاندا چیددیغینی یازیردی. و. بارتولد تورک دیلینین یاییلما آرنالینین جنوبدا دئمک اولار کی، قزویندک چاتدیغینی، ائد. براونا ایستیناد ائدرک حتی قزوینده بئله بوتون ساکینلرین تورکجه بیلدیینی معلومات وئریردی^۱ فیکریمیزجه، قزوین ساکینلرینین هامیسینین تورکجه بیلمهسی فاکتی، شهر اهالیسینین اکثریتینین ائله آذربایجان تورکلریندن عبارت اولماسی قناعتینه گلمهیه ایمکان وئریر.

و.و. بارتولد اثرینده فارس ادبی دیلینین یئرلی ایران دیالکتلرینی و حتی کورد دیلی کیمی آزاد ایران دیلرینی بئله اوغورلا سیخیشدیردیغی حالدا، تورک دیلی ایله موباریزه آپارا بیلمهسی فاکتینی دا قئید ائدیر: «فارس دیلینده دانیشان اهالینین تورک دیلینده دانیشان اهالی ایله یاناشی یاشادیغی هر یئرده، فارس دیلی اهالی اولجه ایکی دیلده دانیشر، سونرا ایسه اوز دیلرینی اونودورولا^۲».

د. کافتایرو ۱۸۲۹-جو ایله چاپ اولونموش اثرینده ایرانین تاریخی، جوغرافی و ایستاتیسیتیک تصویرینی وئریش، ایرانین عمومیلکده ۹ میلیون اهالیسینین ۵۳۰ مینین تورک اولدوغونو بیلدیرمیشدیر. فیکریمیزجه، د. کافتایرو ایرانین ۹ میلیون اهالیسیندن یالینز ۵۳۰ مینین تورک اولماسینی یازماسی حقیقتدن اوزاقدیر. بو بارهده ایرلیده اطرافلی بحث اولوناجاقدیر. د. کافتایرو اوتوراق حیات سورن تورکلره قاجار، تالیش، بایات و شاهسونلری، ترکمه حیات طرزلی کنچیرنلره ایسه قاجار و افشارلاری عاید ائتمیشدی. اونون یازدیغینا گوره اوتوراق قاجارلار مازانداران و خوراساندا، ترکمه قاجارلار مازانداران، آستراباد و خوراساندا، اوتوراق تالیشلار مازانداران و گیلاندا، اوتوراق بایاتلار آذربایجان، فارسستان، عجم عراقی و خوراساندا، اوتوراق شاهسونلر آذربایجان و عجم عراقی، ترکمه افشارلار ایسه بوتون ایران اراضیسینده یاشاییردیلار. د. کافتایرو ایران اراضیسینده رسمی دیلین فارس دیلی اولماسینا باخمی اراق شاه ساراییندا تورک دیلینین ایشلندیینی بیلدیریردی.^۳

سروان بلارامبئرق ۱۸۳۷-۱۸۴۰-جی ایلرده ایراندا اولموش و ایرانین ایستاتیسیتیک تصویرینی ترتیب ائتمیشدی. I.F. Blaramberq ایرانین تورک منشالی ائلاتلارینین ترکیبینه آفشار، قاجار، مقدم، دومبولی، تالیش، قاراگوزلو، بایات، شاهسون، جاوانشیر، فارس-مودانلی، قوشاوند (و یا کوساوند) و شفاقلیرین داخل اولدوغونو بیلدیریردی. مؤلف جنوبی آذربایجاندا تورک منشالی ائلات طایفا لرینین عمومیلکده تقریباً ۶۸ مین عائله تشکیل ائتدیینی یازیردی. پودپولکونیک بلارامبئرق قازینلی و اریکلی آدلی ایکی طایفا بولون افشارلارین آذربایجاندا، خصوصیله اورمییا اطرافیندا یاشادیقلارینی، اونلارین اساس مسکنلرینین همدان و کیرمانشاه آراسیندا، اسداباد و کناور اراضیلرینده اولدوغونو، اونلارین سایینین ۳۰ مین عائله (۲۱۰ مین نفر) تشکیل ائتدیینی یازیردی. پودپولکونیک بلارامبئرقه گوره، آشاغیباش و یوخاریباش طایفالارینا بولون قاجارلارین اساس مسکنلری آستراباد، مرو اولماقلا مازانداراندا، خوراساندا و گنجه اطرافیندا یاشادیقلارینی قئید ائدیر، سایلارینین ۲۰ مین عائله (۱۴۰ مین نفر) چاتدیغینی بیلدیریردی. مؤلف آذربایجاندا ماراغا یاخینلیغیندا یاشایان مقدملرین ۵ میندک عائله (۳۵ مین نفر)، خوی و سالماسداکی دومبوللرین ۵ مین عائله (۳۵۶۰۰ نفر)، گیلاندا و بیر قیسمی گولستان موقایلهسینین شرطلرینه گوره روسییا مولکلرینه داخل اولان کنچیش لنگران خانلیغینین اراضیسینده یاشایان تالیشلارین ۵-دن ۸ میندک عائله (۴۵۵۰۰ نفر)، همدان اطرافینداکی قاراگوزلولرین (اونلارین چوخ حیصهسی اوتوراق حیات کنچیریردی) ۱۰ مین عائله (۷۰ مین نفر)، نیشاپور، فارس، آذربایجان و تهراندا یاشایان اصیللری ایرواندان اولان بایاتلارین ۷ مین عائله (۷۹۴۰۰ نفر)، اردبیل یاخینلیغینداکی (بلارامبئرقین ایلامسیندا ارشاق یاخینلیغیندا یازیلیر - ای.م.) و قزویندهکی ائلات شاهسونلرین عمومیلکده ۸ مین عائله (۵۴۶۰۰ نفر)، اوللر شیرواندا یاشامیش اولان بالارامبئرقین دؤورونده ایسه ایراندا و بیر حیصهسینین ایسه کابولدا یاشادیقلاری قئید اولونان جاوانشیرلرین ۵ مین عائله (۳۵۶۰۰)

نفر)، فارس‌داکی فارس-مودانلیلارین سایلارینین ایسه ۴ میندک عائله (۲۹۳۰۰)، گیلان و مازاندارانداکی قوشاوندرلرین ۲ میندک عائله (۱۴۶۰۰ نفر)، آذربایجاندا یاشایان، دایمی مسکنلری اولان، اکین‌چیلیک و صنعتکارلیقا مشغول اولان شقاقیلرین ۱۰ مین عائله (۷۰ مین نفر) تشکیل ائتدیینی یازیردی. بلارامبئرق ایراندا یاشایان بوتون تورک طایفالارینین تورک دیلینده دانیشدیقلارینی قئید ائدیر^[۴]. اونو دا قئید ائتمک لازیمدیر کی، یوخاریدا مؤتریزهده وئرلمیش رقم‌لر بلارامبئر قین اثرینین الیازما واریانتیندان گؤتورولوب، مؤلفین اثرینین چاپ اولونموش واریانتیندا بو رقم‌لر یوخدور. بئله‌لیکله، بلارامبئر قه گؤره ایراندا تورک عائله‌لرین عمومی سای ۹۴ مین عائله (۸۱۹ مین ۶۰۰ نفر) تشکیل ائدیر.

ای. اوقرانوویچ ۱۹-جو عصرین ایکینجی یاریسیندا اردبیل و سراب ایالتلرینین اهالیسینین سای، ائتتیک ترکیبی و مشغولیتی بارهده مفصل معلومات وئریر. اونون یازدیغینا گؤره ائلات شاهسون طایفالارینین سای اوللر چوخ (۱۲ مین عائله) اولسا دا ۱۸۵۹-جو ایله موغان دوزونده یاغان قار طبقه‌سینین بیر آی قالماسی و کور چاپینین دونماسی، ۱۸۷۱ و ۱۸۷۲-جی ایللرده باش وئرن وبا خسته‌لیگی، همچینین یایدا قوراقلیغین اولماسی سببندن اهالینین اکثریتی یوخسوللاشمیش، بیر چوخلاری آجیندان و وبادان اولموش، بیر حیصه‌سی ایسه لنکران، جاواد، شاماخی و شوشا قضالارینین کدلرینه داغیلشمیشدی. گؤستریلن سببلره گؤره، ای. اوقرانوویچین دؤورونده ائلات شاهسونلرین سای ۶ مین ائودک آزالمیشدی^۵.

۱۹-جو عصرین ایکینجی یاریسیندا اردبیل محلینا ۲۱۰ کند (۶۸۴۳ ائو)، یوخاری مئشکین محلینا ۳۱ کند (۳۳۴۰ ائو)، آشاغی مئشکین محلینا ۶۷ کند (۲۱۲۶ ائو)، ارشاق محالینا ایسه ۳۱ کند، سراب محلینا ۶۶ کند، گرمود محلینا ایسه ۷۴ کند داخل ایدی^۶.

روسیا باش قرارگاهینین افسری ای. کولیوباکین ایران مونارخیاسینین ۱۲ ویلایدن عبارت اولدوغونو و بو ویلایتلرین اهالیسینین کاراکتئریندن و سیخلیغیندن آسیلی اولاراق ساحلی قوه‌لرین تشکیلی ایشینده موختلیف جور ایشتیراک ائتدیکلرینی یازیردی. ایرانین شمال-قرب گوشه‌سینده یئرلشن، شیمالدا روسیایا، قربه تورکیه‌یه سؤیکنن، شرقده گیلان، جنوبدا ایراق و اردلانلا سرحد اولان گنیش آذربایجان ویلایتینین بو معنادا داها بؤیوک اهمیت کسب ائتدیینی یازیردی. اؤز فیزیکی خصوصیتلرینه گؤره اکین‌چیلیک و مالدارلیق، جوغرافی موقعیینه گؤره ایسه تیجارت و صنایع اوچون الوئریشلی اولان آذربایجان ویلایتی اهالینین سیخ یئرلشمه‌سی و چیچکلنمه‌سی اوچون لازیم اولان هر بیر خصوصیت مالیک ایدی. آذربایجان باشینا گلن دایمی موسیبتلره باخمایاراق کیفیت قدر سیخ مسکونلاشمیشدی. خصوصیه، اساساً تورک ایرقیندن عبارت اولان چوخسایلی اوتوراق کند اهالیسی ساغلاملیغی و دؤزومو ایله فرق‌لنیر، کیفیت قدر وارلی اولوب، حکومته صادق ایدی. بوتون بونلار دایمی پیادا فوجیلرین و آرتیللئرین اهمیتلی حیصه‌سینین آذربایجاندا کومپلئکتلشدیریلمه‌سینه ایمکان وئریردی. همچینین اهمیتلی و یاخشی سوواری میلیس دستهلرینی ده بو ویلایت وئریردی^۷.

A.M.Kolyubakin ۱۹-جو عصرین سونلاریندا ایرانین تورک-تاتار (او ایرانین تورک اهالیسینی بئله آدلاندیریردی - ای.م.) اهالیسی بارهده بیر چوخ ماراقلی معلوماتلار وئریشدیر. اونون معلوماتینا گؤره تورک-تاتارلار اساساً ایرانین شمال حیصه‌سینده، ایراقین شیمالیندا یاشاییردی. اونلارین آیری-آیری طایفهلاری و شاخهلری ایسه بوتون ایران بویو سپلنمیشدی. تورک-تاتارلارین بؤیوک اکثریتینین اوتوراق حیات سوردوکلرینی و ورغولایان A.M.Kolyubakin اونلارین اکین‌چیلیک، مالدارلیق، صنعتکارلیقا مشغول اولدوقلارینی، ایران اهالیسینین ان فایدالی و امکسور حیصه‌سینی تشکیل ائتدیکلرینی یازیردی. اونون معلوماتینا گؤره بو تورک-تاتار طایفالارینین هامیسی دئمک اولار کی، موسنتنا اولاراق آذربایجان دیالکتی کیمی تانینان بیر دیله دانیشیرلار. بو دا ایرانین اراضیسینده تورک-تاتار آدلاندیریلانلارین آذربایجان تورکو اولدوقلارینی دئمیه اساس وئریر. آ.م. کولیوباکین فیزیولوژی تیپینه گؤره تورک-

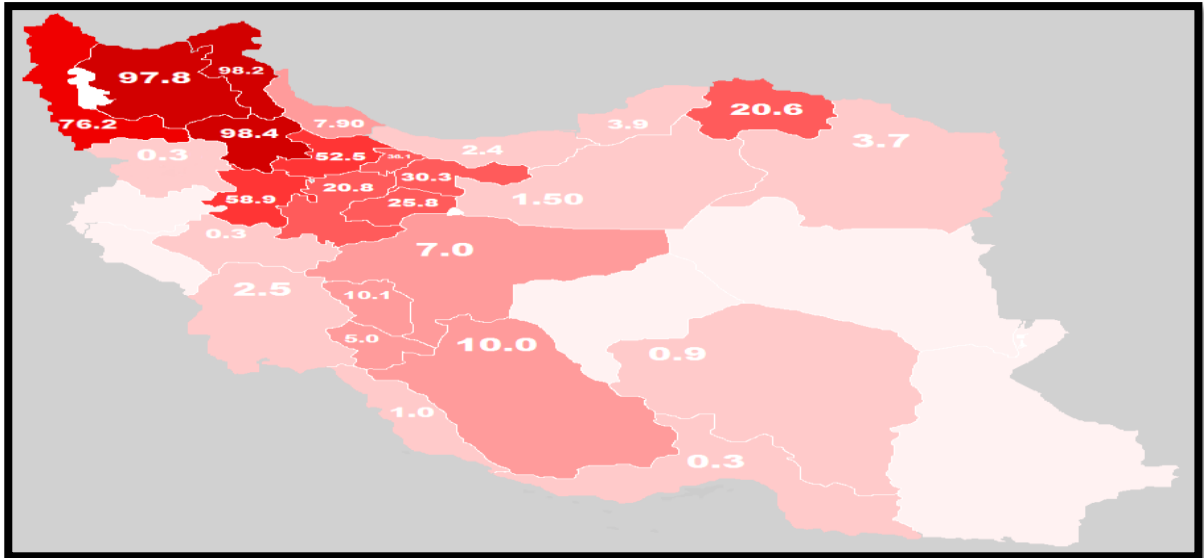
تاتارلارین عثمانلی تورکلرینه چوخ بنزدیکلرینی بیلدیریدی. پولکونیک کولیوباکین ماراقلی بیر فاکتی - تورک-تاتارلارین فارسلا علائه قوردوقلاری زامان تورک ایرق تیپنین دومینانت (اوستون) اولماسینی و کند اهالیسی ایچریسینه بونون داها چوخ حیسس اولوندوغونو وورغولایبیدی. دیگر طرفدن کوردلر اوزون مدت تورک-تاتارلار ایله بیرگه یاشایاردیلارسا، اوندا اوز ائتتیک خصوصیتلرینی ایتیره رک کؤچری حیات طرزیندن اوتوراق حیاتا کئچیردیلر. اونون یازدیغینا گؤره، تورک-تاتارلار قدیم زامانلاردان جسور و دؤزوملو بیر عسگر کیمی تانینیردیلا و آذربایجاندا بیغیلان قوشون حیصه لری حکومتده ان یاخشی و اعتبارلی سایلیردی.^۸

ای.کولیوباکین تورک-تاتار قروپونا افشارلاری، مقدملری، بایاتلاری، دومبوللری، قاجارلاری، مو قاجیرلری، قاراپاقلیلاری، قاراگؤزلولری، جاوانشیرلری، شاهسونلری، شقاقیلری، کنگرلیلری، لئقلمی، آغقویونلو، قراقویونلو، فارس-مدانلی، عبدول-ملیکلری، مونقاللاری، آینه لیلی، قراقمزله لیلی عایید اندیردی. مؤلفین معلوماتینا گؤره ایراندا ۴۰ مین عائله و یا هر ایکی جینس دن ۲۰۰ مین نفر افشار طایفالاری یاشایبیدی. مقدم طایفالارینین سایندا کولیوباکین، ریتنر و بلارامبئرقله راضیلاشاراق اونلارین ۵ مین عائله اولدوغونو بیلدیریر. بایاتلارین سای ترکیبینه ایسه کولیوباکین ریتنرله (۱۴ مین) دئییل، بلارامبئرقله راضیلاشیر -۷ مین عائله. دومبولو طایفه سینین ۵ مین عائله و یا ۲۵ مین نفر، قاجارلارین ۳۸۰۰ عائله تشکیل ائتدینینی بیلدیریر. فیکریمیزجه، قاجارلارین سای باره سینده بلارامبئرقلین یازدیغی رقم ۲۰ مین عائله (۱۴۰ مین نفر) داها دوغردور. مؤلف مقدملرین دقیق ساینی گؤستر میر، قاراپاقلیلارین ۱۵ میندن ۲۰ مین نفر دک، قاراگؤزلولرین ۱۲ مین عائله و یا ۶۰ مین نفر، جاوانشیرلرین ۵ مین عائله و یا ۲۵ مین نفر اولدوغونو قئید اندیر. شاهسونلرین سای حاقیندا وئرین موباحتله ر قملری آرشیدیران ای. کولیوباکین، ریتنرین اونلارین ساینین ۲۰ مین عائله اولدوغونو یازدیغینی بیلدیره رک، ای.کولیوباکینین دؤورونده ۱۸۵۹-۶۰ و ۱۸۷۰-۷۱-جی ایلرده باش وئرن آجلیق، سویوق و وبادان چوخلو اثلات شاهسونین (۱۲ مین آرابادان ۶ مینین و یا ۳۶ مین نفرین) اولدویونو نظره آلاق، اوتوراق شاهسونلرین ده دقیق ساینی بیلمدیندن، اونلارین ۶ میندن چوخ اولمایا جغینی دوشونهرک، عمومیلکده اوتوراق و اثلات شاهسونلرین ۱۲ مین عائله (۶۶ مین نفر) تشکیل ائتدیکلرینی یازیردی. I. کولیوباکین شقاقیلرین ساینی ۲۳ مین عائله، کنگرلیلری ۶ مین عائله، لئقلمین ساینی گؤستر میر، آغقویونلو و قراقویونلولاری ۷-۸ مین عائله، فارس-مودانلیلاری ۱۱ مین عائله، عبدول ملیکلری ۵-۶ مین عائله، مونقاللاری ۶ مین عائله، آینه لیلی و قراقمزله لیلی ۸ مین عائله گؤستریر. بو طایفالاردان علاوه ای.کولیوباکین ریتنرله اساسلاراق ۱۱۲ مین نفر کیچیک تورک طایفالارینین اولدوغونو دا بیلدیریدی^۹ عمومیتله، بو دؤورده ایراندا یاشایان تورک طایفالاری باره سینده معلوماتلار موباحتله لیدیر. خنتنچین ایرانین تورک اهالیسینین ساینین ۱ میلیون، ۱۸۸۲-جی ایله چیخان قوت تقویمینین ایسه ۸۰۰ مین نفر یازدیغینی قئید ائدن ای.کولیوباکین ایسه اونلارین ساینین عمومیلکده ۷۵۰ مینه یاخین اولماسی قناعتینه گلیر^{۱۰} اگر بلارامبئرقلین دؤورونده (۱۹) عصرین ۳۰-۴۰-جی ایلری) ایرانین تورک اهالیسینین سای تقریباً ۸۲۰ مین نفر اولموشدوسا، اوندا ۱۸۸۲-۱۸۸۳-جو ایلرده اونلارین سای آزالمالی دئییل آرتمالیددی. فیکریمیزجه، ایرانین تورک اهالیسی ۲ میلیوندان چوخ اولموشدور. بونو آشاغیدا N.Q.Korsunun معلوماتی دا تصدیق ائدیر .

L.Boqdanov ایرانین ۱۹-جو عصرده جوغرافی، دینی، معیشت، صنایع-تیجارت و اینضیباطی باخیمدان تصویرینی وئرمیشدیر. اونون یازدیغینا گؤره تهران ساکینلرینین اساس حیصه سینی تورک اولمایانلارین تشکیل ائتمه سینه باخمایاراق، بوراداکي سرباز، هامبال و باشقالاری باشلیجا اولاراق آذربایجان تورکلریندن عیبارتدیرلر و اونلار فارس دیلینده بیر سس بئله بیل میرلر L.Boqdanov. دا بوتون

قزوین شهرینده آذربایجان دیالکتینده دانیشا بیلیمین بیر کیمسین چتین تاپیلاجاغینی قنید ائدیردی. مؤلف آذربایجان ایالتینین اهالیسینین (اوتوراق و ترکمه) موستثنا اولاراق تورکلردن عبارت اولدوغونو، دؤولت دیلینین فارس دیلی اولماسینا باخمایاراق تورک دیلینده دانیشدیقلارینی وورغولاییر، تبریز شهرینین هم تیجارت، هم ده بؤیوک اولماسی باخمیندان ایرانین بیرینجی شهری آدلاندیریردی^{۱۱} بوقدانوون بو معلوماتی قزوین شهری ده داخل، بوتون آذربایجان ایالتینده، عینی زماندا تهراندا دا تورک دیلینین حاکم دیل اولماسینی ثبوت ائدیر .

ایرانین حربی-ایستاتستیک تصویرینی وئرن N.Q.Korsun ایران اهالیسینین %۲۲ تورک-مونقوللارین تشکیل ائتدیینی، تورک خالقلارینین اساساً آذربایجانین شرق حیصه‌سینده، خوراساندا، آستراباد-شاهرود رایونوندا، گیلاندا، خمسه‌ده، همدان و قزوین ایالتینین اهمیتلی حیصه‌سینده، تهران و مازاندارانین ایسه کیچیک حیصه‌سینده یاشادیقلارینی یازیردی. بو تورک خالقلارینین ایچریسینده قاراداغ ایالتینین ساکنلری اولان قاراداغلیلارین داها مهشور اولدوقلارینی قنید ائدن N.Q.Korsun اونلارین ۱۰-۱۵ مین سلاحلی قوه چبخارماق ایمکانینا مالیک اولدوقلارینی بیلدیریردی. اردبیل ایالتینده یاشایان شاهسونلر اردبیل و منشکین شاهسونلرینه، شاهسونلردن جنوبدا یاشایان تالیشلار ایسه چوخسایلی طایفالارا بؤلونوردولر. مؤلف ترکمه اردبیل شاهسونلرینین ۶ میندک ائو، اوتوراق حیات طرزی کئچیرنلرین ایسه ۷۹۰۰ ائودک اولدوغونو یازیردی. شاهسونلر حربی عملیاتلار زامانی ۱۰ مین سلاحلی سوواری دسته‌سی چبخارا بیلدیردیلر. N.Q.Korsun، اورمییا گؤلوندن جنوبدا یئرلشن قاراپاقلیلارین آذربایجانین ان یاخشی سوواریلری حساب اولوندوغونو و اوولکی محاربلمر زامانی اونلارین ایران قوشونلارینین باشلیجا قوه‌سینی تشکیل ائتدیینی یازیردی. N.Q.Korsun دیگر مؤلفلره نیسبتن افشارلارین یاشادیغی اراضیلری داها دقیق گؤستریمیشدیر. اونون یازدیغینا گؤره افشارلار بوتون ایران بویو سپه‌لنسلر ده، اونلار اساساً اورمییا گؤلونون شمال-قربینده، همدان و کیرمانشاه ایالتلری و ملایر ماحالیندا سرهدینده یاشاییردیلر، اونلار خوراساندا، بوجنورد و کوچاندان جنوبا دوغرو، سبزور و نیشاپور آراسیندا، جومئیندن شمالا دوغرو، ترکمه افشارلارا ایسه خمسه و کیرماندا راست گلک اولاردی. N.Q.Korsun همدانین اطرافیندا قاراگؤللو تورک طایفالارینین، شمالی ایرانین اورتا حیصه‌سینده: خمسه ماحالیندا شاهسونلرین، جاوه ماحالیندا شاهسون-ایلانلی و شاهسون-باغ‌دادیلرین، تهران ایالتینده شاهسون-کورکبیلی و قراچورلولارین، همین ایالتین ورمین ماحالیندا اوسانلی طایفه سینین، ایرانین جنوب حیصه‌سینده، لینگخ مئربیدیانیندا ماماسن طایفه لارینین ائلاتلارینداک قاشقای تورک طایفه سینین (بعضی تدقیقاتچیلر اونلارین ۱۰-۱۲ مین ائو، دیگرلری ایسه ۵۵ طایفه یه بؤلونن ۵۵ مین عائلهدن عبارت اولدوقلارینی یازیرلار)، خوراساندا، توربت حیدر ماحالیندا، سبزورله نیشاپور آراسیندا قاراتورکلرین (قرا)، آستراباد و مازانداران ایالتلرینده، همچنین مهشددن شمالا دوغرو قاجارلارین، ایرانین افغانیستانلا جنوب سرحددی بویونجا ایسه چاروایماکلیلار یاشادیقلارینی بیلدیریردی. مؤلف خوراساندا یاشایان قاجار و افشارلارین ۱۰۰ مین نفردن عبارت اولدوغونو، شرقی ایراندا روس-ایران سرحدینه و خزر دنیزینه یاخین ۷۰ مین نفرک تورکمن-ایومودلارین، ۲۰ مین نفره یاخین گؤکلانلارین، ایرانین شمال-شرق کونجونده ساریک و سالور تورکمنلرینین یاشادیقلارینی یازیردی. بوندان باشقا، ایرانین جنوب حیصه‌سینده، فارسیتاندا خمسه قروپونا، یعنی بئش ائلات طایفه سینا داخل اولان تورک-عرب طایفه لاری یاشاییردی. اونلارین ایکیسی تمیز تورک، اوچو تورک-عرب و سادهجه عرب طایفه سی ایدی. بو ائلات بئشلیه داخل اولان تورک طایفه لارینین سای ۱۰۰ مین ائوه، قالاتلارینین سای ۲۰ مین ائوه چاتیردی و اونلارین هامیسی شیراز و نیریز گؤل اطرافیندا یاشاییردیلر. کیرمان ایالتینده، سیردجان محلی رایونوندا ۳۰۰۰ ائودک تورک ائلات طایفه لاری - خوراسانی، بیچاقچی و قارایلر مسکونلاشمیشدیلر^{۱۲}.

دیگر اثرینده ن. کورسون آذربایجانین تورک-تاتار اهالیسینین شاهتاختی-اورمیا گولو - سووجبولاق خطیندن شرقه دوغرو اولان بوتون اراضیلرده یاشادیقلا رینی، اونلارا قیسمن ده بو خطدن قربه دوغرو دا راست گلینه بولجینی یازیردو. کورسون ۱۸۸۳-جو ایلرده کی آسیا اوزره ماتریاللار توپلوسونون ۴-جو سایینا ایستیناد ائدرک آذربایجانین اوتوراق تورک-تاتار اهالیسینی ۹ طایفا یا آبییر^{۱۳}.

۱. اورمیه گولونون شرقی بویونجا گروپلاشان افشارلار. اونلارین اکثریتینین شیعه اولماسینا باخمایاراق، آرالاریندا سوننو افشارلار دا واردیر. افشارلار ایران (بو دؤنمه ایراندا قاچارلار دؤلتی موجود اولدوغو ایچین قاچار اوردوسو - ای.م.) اوردوسونون ان یاخشی پیادالاری ساییلردیلر.

۲. ماراغا دایره سینده و میاندوب اووایی بویونجا یاشایان و افشارلارلا اقرا با اولان مقدملر. قوشا چای دا یاشایانلارین اکثریتی مالدارلیقلا مشغول اولور و اوتوراق حیات طرزی کئچیریدیلر، ماراغاداکیلار ایسه تامامیله اوتوراق حیات طرزینه مالیک ایدیلر.

۳. خوی و سلماس دایره لرینده یاشایان دومبولور؛ اونلار اوتوراق اهالی اولوب خصوصیه اکین چیلکله مشغول اولوردولار.

۴. آذربایجانین موختلیف بؤلگه لرینده یاشایان، اوتوراق حیات طرزی سورن و اکین چیلکله مشغول اولان بیاتلار.

۵. نسیلری مهشور موسلمان سوی آدینا عایید اولان موهاجیرلر. اونلارین اکثریتی آذربایجاندا یاشایردی.

۶. اکثریتی اورمیه گولوندا جنوبا دوغرو سولدوز دایره سینده یاشایان قاراپاقلیلار (قاراچورلو). قاراپاقلیلار چوخ جسور ایدیلر، چوخ یاخشی سوواریلردی و یاخشی آت سورولری واردی. اونلارین کؤنولو سوواریلری (میلیس) آذربایجاندا ان یاخشی ساییلردی و خصوصیه محاربه لرده اساس قوه لری تشکیل ائدیردیلر.

۷. آذربایجانین موختلیف بؤلگه لرینده یاشایان جوانشیرلر.

۸. آذربایجانین موختلیف بؤلگه لرینده یاشایان آغقویونلو و قاراقویونلولار.

۹. آذربایجانین موختلیف بؤلگه لرینده یاشایان موغانیلار.

اوتوراق اهالی اولان تورک-تاتارلار اساساً اکین چیلک، حیواندارلیق و کند تصروفاتی ایله مشغول اولور و اولکه اهالیسینین ان فایدالی و امکسور حیصه سینین تشکیل ائدیردیلر.

دیگر اثرینده N.Q.Korsun ۱۹-جو عصرین ۸۰-۹۰-جی ایللرینده جنوبی آذربایجاندا یاشایان هر ایکی جینس دن اولان ۲ میلیون یاخین اهالینین تکجه ۶۰ مینین شیعه مذهبنین اولان تورک شاهسون

طایفالاریندان عبارت اولدوغونو یازیردی. کورسون آذربایجانین کند اهلایسینین ۱ میلیونا یاخین، شهر اهلایسینین ۵۰۰ میندن چوخ، ترکمه‌لرین ایسه ۵۰۰ میندن چوخ اولدوغونو بیلدیریردی. کورسونا گۆره تبریز شهرینده ۳۰۰ میندک، اردبیل شهرینده ۷۰ میندک، خوی شهرینده ۵۰ میندک، اورمییا شهرینده ۳۰ میندک، سراب شهرینده ۱۸ میندک، اهر شهرینده ۱۸ میندک، ماراغا شهرینده ۲۰ میندک، مرند شهرینده ۱۲ میندک، میانه شهرینده ۱۵ میندک و س. اهالی وار ایدی^{۱۴}. اگر یوخاریدا L.Boqdanovun آذربایجان ایالتینین اهلایسینین (اوتوراق و ترکمه) موستثنا اولاراق تورکلردن عبارت اولماسی^{۱۵} حاقیندا معلوماتی نظره آلساق، اونا جنوبی آذربایجاندا هر ایکی جینسدن اولان ۲ میلیونا یاخین آذربایجان تورکونون یا شاماسی قناعتینه گلمک اولار. اگر یالنیز جنوبی آذربایجاندا ۲ میلیون تورک یا شایر دیسا، اونا، یوخاریدا د. کافتایرئوین ایرانین ۹ میلیونلوق اهلایسینین یالنیز ۵۳۰ مینین تورک اولماسینی یازماسی منتیقدن اوزاقدیر، یعنی ایران اراضیسینده یا شایان تورکلرین سایه داها چوخ اولمالی ایدی. کورسون همچنین ایران اهلایسینین سایه حاقیندا دقیق بیر معلوماتینین اولمادیغینی و بونون سببیین، ایرانداکی اهلایسینین عمومی تصویرینین ۱۸۶۰-جی ایله قدر آپاریلمادیغی، ۱۸۶۰-جی ایله باشلانان ایلك سیاهییا آلینمانین یاریمچیق قالدیغینی، متتریک، کاداستر و دیگر ایستاتیسیتیک معلوماتلارین موجود اولدوغونو قنید ائدیر. بو دا آراشدیریلان دؤنمه ایرانین تورک اهلایسینین سایینین دقیق حسابلانماسینی چتینلشدیریر.

بوتون بونلار آراشدیریلان دؤنمه ایرانین تورک اهلایسینین سایینین داها چوخ اولدوغونو تخمین ائتمه‌یه ایمكان وئریر.

انگلیسجه خلاصه

Irada Mammadova

Turkish population of Iran and their area of location in the Russian-speaking authors' description

Key words: The Turkish population, Gazvin, Shahseven kin, South Azerbaijan

Summary

In the article was investigated the Russian-speaking authors' information about the Turkish population of Iran and their area of location. Author basing on V.V.Bartold, states that Azerbaijan both in the pre-Islamic and Islamic period had a particular position in the history of Iran, Azerbaijani Turks presented some dynasties to Iran and that Azerbaijani became the mostly used language for Muslims in all South Caucasus. V.Bartold reported that in the south Turkish language was spread almost to Gazvin; even all residents of Gazvin could speak Turkish.

In the article is stated that in D. Kaftirev's work published in 1829 the Gajars, Talyshes, and Shahsevens were referred to the Turks who lived sedentary life, Gajars and Afshars to the Turks who lived nomadic life. Sedentary Gajars lived in Mazandaran and Khorasan, nomadic Gajars in Mazandaran, Astrabad and Khorasan, sedentary Talyshes in Mazandaran and Gilan, sedentary Bayats in Azerbaijan, Farsistan, Ajem Iraq and Khorasan sedentary Afshars in Azerbaijan and Ajem Iraq, nomadic Afshars lived in all the territories of Iran.

The author writes that Blaramberg was in Iran in 1837-1840 years and he included Afshar, Gajar, Muggedem, Dumbuli, Talish, Garaguozlu, Bayat, Shahseven, Javanshir, Farsmodanly, Goshavand and Shagagies to the people of Iran with Turkic origin.

I. Organovich's detailed data about the number of inhabitants, ethnic composition and occupation of the population in Ardabil and Sarab provinces in the second half of the XIX century has found its reflection in the article.

Basing on A.M. Kolyubakin's data the author notes that in the late XIX century Turks lived mainly in the northern part of Iran, almost all these Turkic tribes, exclusively spoke in the language known as the dialect of Azerbaijani, since the ancient times were famous as a brave and tolerant soldier, troops assembled from Azerbaijan were considered the best and reliable by the government. According to the author, this information by Kolyubakin gives us reason to say that those people called Turks in Iran are the Azerbaijani Turks.

Based on the information of L. Bogdanov the author, comes to a conclusion that in the XIX century the population of the province of Azerbaijan was consisted exclusively of the Turks, though the state language was Persian it was spoken Turkic in the province. The city of Tabriz from the view point of trade, and as a large city was considered the first city of Iran.

It was noted in the article that according to N.G. Korsun 22% of Iran's population was Turkish-Mongolian. Turkic people lived mainly in the eastern part of Azerbaijan, Khorasan, Astrabad-Sahrud districts, in Gilan, Khamsa, in a significant part of the provinces of Hamadan and Gazvin, in a part of Tehran and Mazandaran.

Basing on N.G. Korsun's another work the author emphasizes that in the 80-90s of the XIX century out of 2 million people both male and female living in South Azerbaijan only 60 thousand were Shiite Turkic Shahseven tribes. Taking into account L. Bogdanov's information which reported that the Azerbaijan province's population was composed exclusively of the Turks, we come to a conclusion that roughly 2 million Azerbaijani Turks lived in South Azerbaijan.

قائىناقلا ر :

¹ Бартольд В.В. *Иран*. Ташкент, 1926 // История Ирана. Киев-Москва, 2003, с. 41-42, 48-49.

¹ Бартольд В.В. *Иран*. с. 48-49.

¹ Кафтырев Д. *Историческая, географическая и статистическая сведения о Персии*, СПб., 1829, с.24-27.

¹ "Статистическое обозрение Персии, составленное генерального штаба подполковником Бларамбергом в 1841 году". *Российский Государственный Военно-Исторический Архив* (РГВИА), ф.446, оп. 1, д.177, в. 28 аҗа – 30, 35; Бларамберг И. Ф. *Статистическое обозрение Персии*. 1841, с. 14-15, 19.

¹ Огранович И. *Провинции Персии. Ардабильская и Серабская*. Без выходных данных, 1875, с. 201.

¹ Огранович И. *Провинции Персии. Ардабильская и Серабская*, с. 171-181, 202 -235.

¹ Коллюбакин А.М. "Состав населения Персии по племенам и провинциям." *Сборник географических, топографических и статистических материалов по Азии*. Выпуск 4, СПб., 1883 // История Ирана. Киев-Москва, 2003, с. 298-299.

¹ Коллюбакин А.М. "Состав населения Персии по племенам и провинциям...", с. 299.

¹ Коллюбакин А.М. "Состав населения Персии по племенам и провинциям...", с. 299-305.

¹ Коллюбакин А.М. "Состав населения Персии по племенам и провинциям...", с. 305.

¹ Богданов Л.Ф. *Персия в географическом, религиозном, бытовом, торгово-промышленном и административном отношении*, СПб., 1909, с. 9-11, 17-18.

¹ Корсун Н.Г. *Персия*. Москва, 1923, с. 36-40.

¹ Корсун Н. Г. *Военный обзор персидского передового театра. (Азербайджан, Гилян и Мазандаран) и краткие описания обреченных путей этого района*. Тифлис, 1909, с. 48-50.

¹ Корсун Н. Г. *Военный обзор персидского передового театра. (Азербайджан, Гилян и Мазандаран) и краткие описания обреченных путей этого района*, с. 48, 65.

¹ Богданов Л.Ф. *Персия в географическом, религиозном, бытовом, торгово-промышленном и административном отношении*, СПб., 1909, с. 17.

Tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent **Məmmədova İradə Malik qızı**, AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun "Ümumi Tarix" şöbəsi "Avropa ölkələri tarixi" bölməsinin müdürü

نظامی خودیو فنومئنی و گ. آذربایجان ادبی دیلی

NİZAMİ XUDİYEV FENOMENİ VƏ GÜNEY AZƏRBAYCAN ƏDƏBİ DİLİ

Doç.dr.Sakibə İsmayıl qızı Ələsgərova

دکتر ساکیه اسماعیل قیزی العسگرووا

گ. آذربایجان ادبیاتینین موختلیف مقاملاری اوزون ایللردیر عالیملریمیز طرفیندن تدقیقات اوبیئکتینه چئوریلیر. هر تدقیقات ایشینین اولینده مطلق شکله آذربایجانین ایکییه بؤلونمەسیندن و گلهجک بیرلیندن صحبت آچیلیر. بعضیلری آذربایجانین پارچالانماسینا ایمکان وئرلمەسینی خیانت ساییر، تومریسلرین، بابکلرین، کورواغلولارین روحنا تحقیر حساب ائدیر، بعضیلری آ. باکیخانوو کیمی انسیکلوپئدیک بیر شخصیتین راضیلاشمادا ایشتیراکینی معنان قبول ائتمیر... بختیار کیمی فیلسوف شاعر بنله بو حادثهیه مونسایبتده منطیقی نتیجهدن اول معنوی بحران کئچیریر:

ماتمی باشلاندى بؤيوك بير انلین،

مرثیه سؤیله سین آخان بولاقلار،

آغیلار چاغیر سین بو گون قیز، گلین!

بؤيوك شاعریمیزین رومانتيك اعتراضی آجی بیر مرثیه کیمی اورکلری سیزلادیر. زامان آخیر، نسیللر خالقین اولکی و گلهجک بیرلینینی اونوتمور. هر ساحه متخصصی وطن نامینه اوزرینه دوشن یوکون اؤده سیندن گلمهیه چالی شیر.

گورکملی آذربایجان عالیمی نظامی خودیوین یارادیجیلیغینی ایزلیرکن اونون گونئی آذربایجان خالقینا مونسایبتینین، وطنداش لایق مؤقعیتینین، آنا دیلینه مونسایبتده عقیده لی ضیالی توتومونون شاهدی اولوروق. اونون «گونئی آذربایجاندا ادبی دیلیمیزین دوننی و بو گونو» کیتابی شووینیستلرینین ایرق چیلیک سیاستینین ایفشاسینین تظاهر کیمی اورتایا چیخیر. کیتاب تکجه گونئی آذربایجان ادبیاتی و دیلی تدقیقاتچیلاری اوچون دنیل، بوتوو آذربایجان و تورکسویلو خالقار اوچون نظری جلب ائدجک فاکتورلارلا زنگیندیر. کیتابین رئاکتورو غومرونو «اینام و عقیده» یولوندا یاشایان، حسینبالا میرالموون سوزلری ایله دنسک، آذربایجان معنوی موحیطینین آینا سیماسی، گوجلو قلم صاحبی، شاعر، پوبلیسیست، فداکار باش رئاکتور علی رضا خلف لیدیر.

بیرینجی بؤلمه ده آذربایجان خالقینا و اونون قدیم، حتی ان قدیم تاریخینه یونلمیش بؤهتانلار، آذربایجان تاریخینی تحریف ائدن احمد کسروی کیمی شخصلرین اویدورمالاری ایفشا ائدیلیلر. جاواد شیخ الاسلامی کسرونین داوامچی سی کیمی قیمتلندیریلیر، اونون آذربایجانلیلارین فارسلاشدیریلماسی ایله باغلی تکلیفی نیفرتله یاد ائدیلیلر. اروپالیلارین ایچری سیندن آز ساید اولسا دا، اوبیئکتیو شرقشوناسلار چیخیر. پروفیسور نظامی خودیو اینگیلیس عالیملری س. للوید و ق. چاپلین توران تاریخی حاقیندا فیکیرلرینی سینات اولاراق وئرکن «تورانیلار دونیا سیویلیزاسیاسینین سحرینی آچدییلار» ایفاده سینینی شومئرلرین تورک اجدادی اولماسی فاکتی کیمی قبول ائدیر: «تورانیلار تخمیناً ۱۰-۱۲ مین ایل بوندان قاباق صفالی، بهره لی دجه و فرات چاپیلاری حوضه سینده مسکن سالیب، اطرافیندا یاشایان سای-سای حساب سیز وحشی قبیلهلرین حیرتلی نظرلری آلتیندا دونیا سیویلیزاسیاسینین سحرینی آچدییلار» (۱،۳۱).

دونيأ سيويليزاسيياسينين سحريني آچان بو خالقلار چوخ تجاووزه معروض قالدی، اونون باشی اوزريندن چوخ موقاويلهلر ايمضالاندی. اما «گولوستان» موقاويلهسی ايمضالاناندا گونشين و آيين اوزو توتولور. سمانی قارا بولودلار آلير. هنج كسين گوجو چاتمادی دئییه کی، ب. واهابزاده دنميشكن: «...دورون، آغالار! آخی بو اولكه نين اوز صاحبی وار!»

مؤلف «ايران توركلرينين اسكى تاريخی» كيتابينين مؤلفی م.ب. زهتابينين تدقیقاتلارینی يوكسك

قيمتلنديرير. اونون اثرینی آذربايجان تاريخ علمينده يئنی دؤورون باشلانغیجی كیمی قبول ائدير. زهتابی «واحد مدنیت و اينجصنت» آتموسفئريندن دانیشاركن آذربايجان اراضيلرينی ده همین آتموسفئره عاييد ائتميشدير. ن. خودیئو قئید ائدير کی، اراضيلريميزده تاپيلمیش نادير مدنیت قاليقلاری بونون ثبوتدور. عرب تاريخچیسی و عاليملرينين آذربايجانی قديمدن توركلرله مسكون بير اولكه كیمی قيمتلنديرملرينی ده مؤلفين تدقیقاتيندان اؤيرنيريك. گونئی آذربايجاندا قديم دؤوردن بری آذربايجان توركلرينين اولدوغو معلوم بير فاكئتير. شاه اسماعيل ختایی دؤورونده تبريز شهری پايئاخت، آذربايجان (قديم آذربايجان توركجهسی) ديلي دؤولت ديلي ایدی. گونئی آذربايجان بؤيوك يازارلار يئتيشديرميشدير. گونئی آذربايجان ادبياتی تدقیقاتچیلاری اولراق زامان-زامان يازيلاريميزدا بو مسئلهیه موناسيبت و فيكيرلريمیزی فرقلی يازيلاردا ايفاده ائتمهیه چالیشميشيق. ش. ای. ختایی، ص. تبریزی. ش.ق. انوار، حقیقی، وحیدی تبریزی، قؤوسی تبریزی كیمی مشهور شاعرلرين آدلارینی سادالایان پروف. ن. خودیئو اونلارين ادبيات تاريخيميزين و مدنيتيميزين اينكيشافينداكى رولونا يوكسك قيمت وئرميشدير. فضولی «ديوانی» نين بيرينجی دفعه ۱۸۲۸-جی ایلده تبریزده نشر اولونماسی و سونرا داوامينين گتيريلمهسینی گونئی ده آذربايجان فاكئی كیمی گؤسترن عاليم خالقيميزين قئيرتلی ضيالييلارینين آنا ديلي اوغروندا موباريزه سینه سون درجه حؤرمتله ياناشير. بو معلوم مسئلهدير کی، ۱۹-جو عصرده جنوبدا حاکمیت باشيندا اولان ۵-۶ پادشاه ميلليتجه آذربايجانلی اولماسينا باخمايلاق، آنا ديليميزه حقارتله ياناشميشلار. هله رضا شاه پهلووی اونا آنا ديلينده يازی ايله مراجعت ائدن بيزيم معجزه: «من تورکی نميدانم، مرا تو به چه پنداری»، دئيرک گؤزل شاعریميزين قورورو ايله اويناميشدير. بوتون بو مسئلهلره آشینا اولان گؤركملى عاليميميز تبریزده آذربايجان توركجهسینده كيتاب چاپی ايله مشغول اولونماسینی هونر ایشی حساب ائدير. البته، بو جور واجيب ايشلر خالقيميزين همین دؤورده و سونرالار معاریفلمهسی ساحهسینده تكان اولدو. قاجاريلر نسلينين توركدیल्ली نشرلرين ياييلماسينا محدودیت قويماسينا، «ملا نصرالدين» ژورنالينين تبریزده نشر اولونماسينا مانعهلرين ياراديلماسينا تأسفلنن. خودیئو اميين نتيجهسيز قالمایاچاغینی گؤسترير و سونراکی قزئت و ژورناللارين نشرینی بونون ثبوتو كیمی سادالایير. جنوبلو يازارلار چوخ فعال شكيله اوز اثرلرينی همین متبوع اورقانلاردا نشر ائديريرديلر. ۱۹-جو عصر مشهور گونئی آذربايجان پئداقوقو م.ح. روشدينين تبریزده، ايرواندا و شيمالی آذربايجانداکی فعاليتینی گؤسترن مؤلف تدریس اوجاقلاريندا آنا ديليميزين تدریسی مسئلهلرينين واجيبيلينين جیدديليينه دقت چكميشدير.

هم مشروطه حرکاتی دؤورونده، هم میلی آزادلیق حرکاتی دؤورونده اينقيلاب رهبرلری آنا ديليميزه حؤرمتله ياناشميش، همین دؤورلرده هم تحصیل اوجاقلاريندا، هم ده واجيب قزئت و ژورناللارين نشرینده آنا ديليندن ايستيفاده اولونموشدور.

میلی آزادلیق حرکاتی دؤورونده (۱۹۴۵-۱۹۴۶-جی ایلر) میلی حکومتین آذربایجان تورکجهسی حاقینداکی قرارینین ایدئالارینا دقت چکن عالیم میلی زمینده گؤرولن ایشلرله قورور دویور. دؤولت هیمنینین مؤلفلری و متی حاقیندا معلوماتلارلا تانیش اولارکن ایلك عقله بو گلیر کی، مؤلف بو یازیلا ر اوزرینده ایشلیرکن گنیش تدقیقات ایشی آپارمیش، بونون نتیجهسینده ماراقلی فاکت و معلوماتلار اوخوجویا تقدیم اولونموشدور.

گونئی آذربایجان خالق، او جمله دن ضیالیلاری اوزون ایلردیر اؤز آزادلیغی، یاشاییشی، دیلی، تحصیلی اوغروندا یورولمادان موباریزه آپاریر. قوجا شرقین قاپیسی آدلاندیریلان وطنده بیرلین اولماسی، آزادلیق بایراغینین دالغالانماسی اونلارین ان هالال حاقیدیر. بو اوغوردا چوخ اینقیلابچی، مشروتقی، فدای اؤز قانیندان کئچدی. ستار خانین، خیابانین، پیشورینین و طرفداشلارینین سارسیلماز گوجو دوشمن تلهسی ایله محو ائدیلدی. هر دفعه ده بیرینجی نؤوبه ده آنا دیلی یاساق ائدیلدی. شووینیستلر جنوبلو قارداشلاریمیزی، روس چینوونیکلری قوزئی آذربایجان خالقینی اؤز ترکیبینه هر باخیمدان «اریتمه» چالیشدی. نظامی خودیوین قلمینده دوشمنین مکرلی سیاستی نیفرتله یاد ائدییر، تحقیر اولونان، آسسیمیلیاسییا اوغرادیلان خالقیمیزین تاریخی و آذربایجان تورکجهسینین طالعی وطنپرور ضیالی، عالیم باخیشیلا تحلیله جلب اولونور. پهلویلر سولالهسی طرفیندن آذربایجان خالقینا و تورکجهسینه وورولان ضربنی بوتون آغیرلیغی ایله حیسس ائدن و قلمه آلان ن. خودیوین همین ۵۰ ایلیک رژیم دؤورونده یازیب یارادان، آنا دیلینده یازاراق اولومون گؤزونه قورخمادان هایقیران سهند، صمد بهرنگی، م. محزون، ی. مفتون، ح. ساهیر، جاببار باخچابان و س. کیمی گوجلوق صاحبلی ایله فخر ائدیر.

گونئی آذربایجان خالق و ضیالیلاری هئج وخت قلمی یئرله قویمادیلار. بو، ۱۹۷۹-جو ایل ایسلام اینقیلابی ایله نتیجهلندی. خالق میلی-مدنی قوه لرله برابر حرکت ائتدی. بیر چوخ اصلاحاتلار (کاغیز اوزرینده) اعلان ائدیلدی. آنجاق هله ده ایراندا یاشایان باشقا میللتلر اؤز آنا دیلیندن نورمال ایستیفاده ائده بیلیر. دوغرودور، آخیرینجی ۳-۴ ایلدیر کی، گونئی آذربایجان تحصیل موسسیسه لرینده آنا دیلی هفته ده ۲ ساعت اجنبی دیل کیمی تدریس اولونور. بو فاکت بیر قدر اینسانی معنن راحتلادیر. آنجاق دوشوننده کی، آذربایجانلیلار اؤز آنا دیلی بو شکیلده تدریس اولونور، اورکودوجو بیر نوانس یارانیر.

ن. خودیوین «گونئی آذربایجاندا ادبی دیلیمیزین دوننی و بو گونو» کیتابیندا جنوبدا موختلیف دؤورلرده نشر اولونان، بعضیلرینین اؤمر و قیسا، بعضیلرینین اؤمر و بیر قدر اوزون اولان درگیلردن و اونلارین نشری تاریخیندن فاکتلا سؤیکنه رک دانیشیر. تهران، اردبیل، تبریز کیمی شهرلرده نشر اولونان، تئز-تئز شاهلیق رژیمین شووینیست سیاستی ایله قارشیلاراق نشرلری دایاندیریلان قزئت و ژورناللارین خالقین حیاتینداکی رولونو یوکسک قیمتلندیرن مؤلف بیر چوخ متبوع اورقانلارلا یاناشی «وارلیق» ژورنالینین نشرینه خصوصی اؤنم وئریر: «لاکین دونیا شوهرتلی جراح و عالیم دوکتور جاواد هئیتین نشر ائتدیردی «وارلیق» ژورنالی جنوبو آذربایجاندا ایندییه کیمی نشر ائدیلمکده دیر. همین ژورنال ادبی، مدنی و اجتماعی کاراکتر داشییر. صحیفه لرینده دیل، ادبیات، تاریخ و مدنیتیمیزه عابید یازیلا درج اولونور» (۱، ۳۹). میلی دیل بیرلیگی یارادان بو ژورنال اوزونو علمی ایجتیمایته، ادبی موحیطه قبول ائتدیرن ضیالیلاری اطرافیندا بیرلشدیردی. ن. خودیوین کیتابیندان اؤیرنیریک کی، ایندی گونئی آذربایجان اونیورسیتتلرینده آذربایجان تورکجهسینده طلبه درگی سی چیخیر. «سهند» درگی سینین مؤوجودلوغو ایسه اینسانی متاثر ائدیر. دیلیمیزی، سؤیکوکوموزو، مدنیتیمیزی تبلیغ ائدن بو درگی میلی مسئله لریمیزین اؤنچوللویونو دقتده ساخلاییر.

ایراندا موختلیف میللتلر یاشاییر. ایران بو میللتلرین بیر نچه سینین آنا یوردودور، بعضیلری ایسه تاریخاً میقراسییا اوغرامیشدیر. چوخ دیلی بیر اولکه اولان ایران تاریخاً بو تورپاقلاردا مولتیکولتورال مدنیتین

اینکیشافینا شرایط یاراتمیر. سایجا و اراضیجه بؤیوک اولان گونئی آذربایجان خالقینا بئله ایمکان وئریمیر کی، اوز مدنیتینی آزاد شکیلده اینکیشاف ائتدیرسین، دیلینه، یازیسینا، ایفباسینا مستقیل شکیلده نظام وئرسین.

شیمال دا اراضی و خالقین سایننا گؤره جنوبدان کیچیک اولسا دا، بورادا ائتتوسلارا چوخ یوکسک سوییهده حؤرمت اولونور، اولارین اؤز دیلرینده مکتبی، تئلوویزییاسی، قزنتی، ژورنالی وار. پروف. ن. خودیئو ایرانین چوخدیلیگی مسئلهلریندن دانیشارکن بو دیلر آراسیندا گئننتیک باغین اولماماسینا باخمایارق، علاقهلرین اولماسینین اهمیتینه دقتی جلب ائدیر. ایستیلن دؤولت داخیلینده ایدارهچیلیکدن اوزاقلشان دیلر اساساً تاریخدن سیلینیر. گونئی آذربایجاندا ایسه بونا ضیالی طبقه ایمکان وئرمه‌دی. مؤلف «ایراندا یاشایان موختلیف میللتلرین دیلرینه بیر باخیش» بؤلومونده آذربایجان دیلی ایله فارس دیلی آراسیندا علاقه، ایراندا آذربایجان تورکجه‌سینین جانلیلیغینا دقت، چوخدیلی اولکه اولان ایراندا دیل و نفوذ مسئله‌سی، دیگر ایران تورکلرینین دیلینین اؤزلری طرفیندن قورونماسی، دیل علاقه‌لرینین گئرچکلشدیی سوسیال موحیط، دیل قورولوشلارینین دییشکن کاراکتئر قازانماسی و س. مسئلهلری تحلیل اوبیئکتینه چئویریر، دیلچی عالیم اولاراق اؤز باخیش اوچوجاغیندا قیمتلندیرمه‌لر آپاریر. آراشدیرماداکی دیل قورولوشلارین فورمالاشماسیندا سوسیال، مدنی، ائتتیک سببلرین سیاسی تاثیرلرین آلتلندا قالماسی داها قباریق‌دیر. بو باخیمدان عالیمین آفوریزم کاراکتئرلی قیمتلی فیکیرلری وار. «... ایسلام مدنیتی ایله عرب دیلی ایراندا اؤزونه بؤیوک نفوذ قازانمیشدیر. فارس دیلی ایسه ایرانلیلارین دیلی کیمی اؤزونه یاشاماق حقوقو قازانمیشدیر» (۱، ۴۸). بو فیکرین قارشسی سیندا هئچ نه دئمک اولماز. آنجاق تورک توپولوکلاری ایراندا سیاسی، دیل، ائتتیک قورولوشلارین دییشمه‌سینه و ایستیقاملنمه‌سین تاثیر ائتمیشدیر. تورکلرین ایسلاملاشماسی بو علاقتی داها دا آرتیرمیشدیر.

گؤرکملی عالیم اثرینده اساسلی فاکتورلار سؤیکنه‌رک اوغوز تورکلرینین ایرانا گلیشیدن اول بو تورپاقلاردا تورکلرین اولدوغونو تصدیقلیر و گؤستریر کی، شاه ایسماییلین تاختی اله کئچیرمه‌سی بئله تورکمن بویلاکلرین دستکلری سایه‌سینده اولموشدور. باخمایارق کی، ایراندا فارس دیلی حؤکمراندیر، ان اؤنملی دیل قروپلاریندن بیری کیمی آذربایجان تورکجه‌سی حساب اولونور. عینی زماندا هلججه، خوراسان، تورکمنجه و دیگر شیوه‌لر ده ایراندا معین موقعیه مالیک تورک دیلیریدیر. پروفسور اؤز تحلیللرینده گؤستریر کی. «ایران تورکلری» آدلاندیریلان جمعیتلر توران دیللی عائله‌سینه منسوب دیلده دانیشان خالقلاردیر. عالیم اوغوز دیلرینین صینیفرله آیریلماسی مسئله‌سینده کی فیکیر آیریلیقلارینی دا نظردن کئچیریر.

«تهرانداکی آذربایجانلیلارین انا دیلی مسئله‌سینه بیر باخیش» بؤلمه‌سینده تهرانین آپاردیغی قئیری-برابر دیل سیاستینین تورتدی جدی پروبلملر و اونون حلی یوللارینا دقت چکیر. اونسوز دا فارس دیلینین دؤولت ایستاتوسونا مالیک اولماسی زمانین گئرچک‌لیگیدیر. اولکه اهالی‌سینین چوخ حیصه‌سینی آذربایجانلیلارین تشکیل ائتمه‌سی هئچ واخت بو دؤولت اوچون اهمیت داشیماییب. مؤلف گتیردی سیئاتلارلا تهرانداکی تورکلرین دیلیندن بحث ائدن عباس داورنیانین اثرینده وئرین کونکرئت و ایناندیرجی فاکتورلاری دستکلیر. موقدیمه، ۱۱ فصیل و علاوه‌لردن عبارت اثرده اصلی تورک، آنجاق تورک دیلینی بیلمه‌ین شخصلرله علاقه‌لی بعضی مقاملارا توخونور: «...آداملا صحبت ائدرکن اونون کیملیک وثیقه‌سینه باخاراق گورور کی، او، آذربایجانلیدیر. همین شخصدن سوروشور: «سیز تورک دیلینی بیلیرسینیز؟» او دئییر: «یوخ، من تورک دیلینی بیلمیرم، یالنیز آتام و آتام تورک‌دور. من تهراندا دوغولموشام و بؤیوموشم» (۱، ۶۹). بوتون بونلر جنوبدا یاشایان آذربایجانلیلارین، تورک اصییلی و طنداشلارین میلی-سوسیال منسوبیتینین ایتیریلمه‌سی دئمک‌دیر. جنوبدا یاشایان تورکلر، آنریلر و دیگر ائتتیک منسوبیته مالیک خالقلار ایکدییلی

آدلاندیلیرلیر. اونا گوره کی، اونلار اوز دیلریندن علاوه، فارس دیلینی اویرنمک مجبوریتیندیرلر. گونئی - تهراند و دیگر اراضیلرده یاشایان انتتیک قروپلارین اوز دیلینده مکتبی، رادیوسو، تئلویزییاسی و س. یوخدور. و ضیالیلارین، یازارلارین سایه‌سینده دیل آسیمیلاسییایا اوغراماییب. تهران رهبرلیگی ایسه یالینز فارس دیلینه یؤنه‌لیک تدبیرلر حیاتا کچیریر. عالیم عباس داورنییانین آراشدیرماسینی تقدیر ائدیر. اونون اوز آراشدیرماسیندا میلی منسوبیتینی گیزلتمک مجبوریتینده قالماسینا تأسف‌انیر. ن. خودیئو آ. داورنییانین کیتابیندا اولان سورغو جدولینی اوخوجونون دقتینه چاتدیریر. تورک، اثرمنی و فارس دیلیندن ائوده، ایشده، یولداشلارلا صحبتده هانسیندان ایستیفاده ائدیلیب-ائدیلمدیتینی آراشدیران آ. داورنییانین گلدی نتیجه‌لری قناتبخش حساب ائدیر. او بیرری خالقلار کیمی تورکلرین ده اوز دیلرینه موناسیبتی %۸۰- لیک بیر بال سویه‌سینده موثبتدیر. داورنییانین جدی ملاحظه‌سی، گتیردی سیناتلار، تورکدیلی خالقلارین حیاتینداکی پروبلملرین قلوباللاشدیریلماسی دیلچی عالیمی راضی سالییر. اودور کی، ن. خودیئو یازیر: «...مؤلف... بوتون نتیجه‌لری عمومیشدیره‌ک تورکلرین دیلرینین قنید اولونان سبیلردن دیشیک‌لییه اوغراماسینین سببینی منطیقی و ثبوتلو شکیلده اثباتا یئتیرمیشدیر» (۱، ۶۹). اوزون ایللردیر کی، گونئی آذربایجانیندا خالق اوز دیلی اوغروندا موباریزه آپاریر. بو میلی اویانیش یئنی دنیل. بو ساحده علمی اثرلر یارانیر. عالیم بونو آذربایجانین گله‌جک طالعی اوشون اهمیتلی حساب ائدیر.

۱۹۴۵-۴۶-جی ایللر میلی آزادلیق حرکاتی دؤورونده گونئی آذربایجاندا تحصیل ساحه‌سینده خیلی ایشلر گؤرولدو. آذربایجان دیلینین دؤولت دیلی اولماسی باره‌ده رسمی سرانجاملار وئریلدی، مکتبلرده و یئنی یارانمیش اونیورسیتئتده آنا دیلینده درسلر کئچیلدی، درس‌لیکلر حاضرلانندی، اثرلر درج اولوندو و س. بوتون بو مسئله‌لری وورغولایان مؤلف یادداشلاری تزه‌لیهرک میرزه حسن روشدینین یئنی اصولو مکتبی و مکتبین پروقرامینی خاطرلادیر. اونون «آنا دیلی وطن دیلی» کیتابینی دلیل اولاراق گؤستریر، «آذربایجان معاریفینین تاریخی» کیتابینی یوکسک قیمتلندیریر. آنا دیلینده کیتاب یازماق اوچون کیتاب کومیسسیاسینین تعیین اولونماسینی، علمی، بدیعی و پئداقوژی احتیاجلارین اؤدنلمه‌سینی تعین ائدن بیر قرار اولماسینی قنید ائدن عالیم بونو آذربایجان خالقینین تنز بیر زماندا موترقی میللتلر جرگه‌سینه داخل اولماسی اوچون واجیب آدیم حساب ائدیر. همین دؤورده آذربایجان دیلینین مجبوری صورتده تدریس اولونماسینا مانع اولانلار میلی حکومت طرفیندن جزالاندیریلردی. کیتاب کیمیس‌سییاسی نشر اولونان بوتون کیتابلارین موقدیمه‌سینده‌کی بیر صحیفه‌لیک یازیدا قارشیا قویولان مقصدی ایضاح ائدیر و سوندا قنید ائدیردی: «اومید اولونور کی، آذربایجان اوولادی آنا قوجاغیندان آیریلما‌دان،... یاد دیلی اویرنمک زحمتیندن قورتولوب یئنی اصول اوزره آذربایجان دیلینده یازیلان کیتابلاردان آرتیق‌جاسینا ایستیفاده ائدیب آز بیر مدته بؤیوک موقیتلره نایل اولاجاقدیر» (۱، ۷۲).

N.Xudiyev میلی حکومت دؤورونده معاریف و تحصیل ساحه‌سینده گؤرولن ایشلری شاهپرست شووینیستلره قارشى یؤنلدیلیمیش معنوی ضربه حساب ائدیر. آنجاق بو سئوینج چوخ چکمیر. گؤرولن ایشلر، چکیلن زحمتلر آز مدتن سونرا محو ائدیلیر. یاندیریلان کیتابلار اونو گؤستریردی کی، خالق و فدایلر هم فیزیکی، هم ده معنوی جهدن تالان اولوردو. ۱۹۴۶-جی ایلین دئکابر آیینین فاجعه‌سی آذربایجان تاریخینین «قارا یانوان» فاجعه‌سی قدر دهشتلی ایدی. سازمان ملل بین آذربایجان حاقیندا وئردی قرارلار ۲۱-جی عصرده یئرینه یئتیریلیمیر، او واخت دا دنیا سوسموشدو. آنجاق شیمالی آذربایجان خالقو بو گؤز داغینا دؤزمه‌دی. سونرادان شیمالا گلن جنوبلو یازارلاری همین یاندیریلان کیتابلارین یئنیندن نشر اولونماسینا نایل اولموشدو. ن. خودیئوین قنیدلرینده مدینه گولگونون امیی بو باخیمدان قیمتلندیریلیر. همین کیتابلارین اولینده مضمونو آشاغیداکی کیمی اولان، بیر قدر گنیش یازی وئریمیشدی: «...داها کامیل

درس کیتابلاری یازماق لازیم گلدی حالدا، بو کیتابی او بویوک و شرفلی آدیمین بیر یادیگاری کیمی، خالقیمیزین چوخ ایلر بوندان اول قوردوغو میلی معاریفین یادیگاری کیمی نشر اندیریک» (۱،۷۷).

گورکملی دیلچی عالیم ن. خودیوین «گونئی آذربایجاندا ادبی دیلیمیزین دونی و بو گونو» کیتابیندا بیر-بیریندن قیمتلی علمی یازیلار وار. «ایراندا نشر اولونان «آذربایجاندا یوزایللیک اثرمنی جینایتی» ژورنالی حاقیندا» مقاله سینده میلی حاقلارا قایدیش مسئلهسی، تاریخی آراشدیرما و تحلیل لرله دقته چاتدیریلیر. اثرمنیلرین فیزیکی و معنوی تئورورو، خالقیمیزی گنوسیده معروض قویماسی و س. قیناق اوبیئکتینه چئوریلیر. «گونئی آذربایجاندا ادبی شخصیتلر و بدیی دیل» فصلینده ۱۷-جی عصر صفویلر دؤورو، آذربایجان شاعری کیرمانلی والی، صایب تبریزین بدیی ارثی، گونئی آذربایجانیندان بیر چوخ یازیچی و شاعرلرین یارادیجیلیغی، مقاومت ادبیاتی تحلیل اوبیئکتینه چئوریلیر.

نظامی خودیوین قلمیندن چیخان بوتون اثرلر منیم نظریده بیر دریادیر. «عوموردن صحیفلر» کیتابی ایسه گورکملی عالیمین اوشاقلیق ایلریندن بو گونه قدر کئچدی حیات یولونو اوتوبیوقرافیک شکیلده ایشیقاندیریر. کیتابدا مولیفین یازدیقلاری و مؤلف حاقیندا یازیلانلاردا گورکملی عالیمین علمی فالیتی، معنوی دونیاسی، خاطرلر، حیات حاقیندا دوشونجهلری، احاطهسی، ایشلیدی موسسهلرده امکدانشلارلا، عالیملرله موناسیبتی و س. گوروب-گوتورموش بیر شخصیتین تفککور ایشیغیندا قیمتلندیریلیمیشدیر. اوز سوزلری ایله دئسک: «... بونا باخمایاراق، کیتابدا وئرلیمیش ماتریاللار توپلوسونا، صحیفلره هم ده معین معنادا، اوز حیاتی کچیک بیر سالنامهسی کیمی ده باخیرام» (۴،۵).

آذربایجان دؤولت پنداقورژی اونیورسیتتینین کئچمیش طلبهسی، اسپیرانتی، دوکتورانتی، ایندیکی دوسنتی، امکدار معلمی کیمی بو کیتاب منیم ده کئچمیش خاطرلریم، ایندیکی ایش حیاتیمن عکسی، گلهجهیه باخیش اوچوجاغمین معین حبسهسیدی. دئمهلی، ن. خودیوین حیات سالنامه سینین معین بیر حبسهسی منیم حیاتیمن دان قیرمیزی خط له کئچیر. بو خطده اونون منه، کئچمیش طلبه لره وئریدی دستک یاددان چیخیر. «... ۱۹۸۲-جی ایل قدیم دؤور آذربایجان ادبیاتیندان شیفاهی ایمتاحان وئریم. ج. جاببارلی تقاعدوچوسویم. «اگسترن» ایمتاحان وئرهمیه اویرشیمشم. اولا بیلر کی، بو، بیر طلبه انقوسو دا اولسون. بیلنتی چکیب دانیشماق ایستدیم. خالیصیبلی عصبی شکیلده: «اوتور، فیکیرلش، فورسلانما!»، دئدی. بیر آزدان منی چاغیردی. بیلنتیمی دانیشدیم. منه «یاخشی» یازدی. من اعتراض انتدیم، انشیتهمدی. آدلی تقاعددن «دوشه» بیلردیم. ۱۰ دقیقه عرضینده شیکایت انتدیم. آغلا بیردیم. ن. خودیو الیمدن توتوب منی بیرباشا ایمتاحان اودیتوریاسینا گتیردی. هوندور آدام و آدیملاری ایری اولدوغون اوچون آرخاسینجا قاجیردیم. معلمه مراجعت اندیب منه یئنی بیلنت چکدیردی، دانیشدیم. قیمتیمین دوزلتمه سینی خواهیش انتدی و من تقاعددن دوشمدیم. اوندان سونرا احتیاطلی داوراندیم» (ص. ۱).

«عوموردن صحیفلر» کیتاب بیر نوو «تواضوکارلیق» کیتابیدیر. ن. خودیوین کیملره دستک اولماسی حاقیندا سورغو آپاریلسا، «عوموردن صحیفلر» جیلدره سیغماز. هله علمی رهبریم خئیرالله ممدوو حاقیندا خاطرلری منی کورلندی، کئچمیشه آپاردی. خ. ممدوو اوزو ده همیشه «سنچیلیمیش تفککورلره» موناسیبتده اولوردو. خئیرالله معلم حاقیندا ایشلیدی «حساسلیق و مهربانچیلیق» نظامی معلمین اوزونه ده عایدیدیر. یوسیف سیدووون گترتسندن گتیریدی سیتات نظامی خودیو شخصیتی حاقیندا دئیلمیش کیمیدیر: «علم و اینسان اوز-اوزه دایاناراق بیر-بیریلرینی ابدی عکس انتدیرن قاباریق گوزگودور».

منی گونئی آذربایجان، اونون دیلی و ادبیاتی حاقیندا پروبلنملر داها چوخ دوشوندوردیونه گوره دقتیمی بو پروبلنمله باغلی یازیلار داها چوخ چکیر. «عوموردن صحیفلر» کیتابیندا گونئی آذربایجاندا ن. خودیوله باغلی وئریلن یازیلار عکس اولونوب. گورکملی عالیم یازیلاریندا آردیجیل اولاراق جنوبلا باغلی مسئلهلره

توخونور، آراشدیرمالار آپاریر، فاکتلاز ایرلی سورور. «آذربایجان ادبی دیلی تاریخی» کیتابینین نشریندن سونرا جنوبدا اونون حاقیندا یازیلار نشر اولونماغا باشلاپیر. ۲۰۰۰-جی ایله «نویدی-آذربایجان» قرنتینده گۆرکملی عالیمین «گوئی آذربایجاندا ادبی دیلین عمومی گۆرونوشو» مقالهسی چاپ اولونور. مقالهده دیلیمیزین جنوبدا فارس دیلینین، شیمالدا روس دیلینین تأثیرینه معروض قالماسی مسئلهسینی دقته چاتدیران عالیمین بو مؤوقعی بیر اوینیشا سبب اولور. «پیک آذر» ژورنالیندا باشقا مقالهسی نشر اولونور. ۱۹۹۹-جو ایله «پیام اورومییه» قرنتی «نظامی خودیئو کیمدیر؟» ادلی مقالهده تورکولوق عالیم و اونون یارادیجیلیغی حاقیندا یازی وئیریر. ۱۹۹۹-جو ایله «مهدی آزادی» قرنت ن خودیئوله آپاریلیمیش بیر موصاحبینی نشر ائدیر. سونرادان آردیجیل اولاراق عالیمین آنا دیلی حاقیندا یازیلاری و اونلارا علمی موناسیبت موختلیف متبو اورقانلاردا یایمیلانیر.

N.Xudiyev گوجلو معنویاتا و وطنداشلیق مؤوقعیینه مالیک بیر عالیمدیر. بو معنویاتین ایچینده عالیمه، پئداقوقا، وئرنور سیاستچییه، تشکیلاتچییا عایید نه ایستهسن مؤوجودور. گۆرکملی عالیم بو خاراکتئرلیک خصوصیتلری ایلك گنجلییندن اؤزوند فورمالاشدیریب. اونون وئرنورلیگی ۹۰-جی ایللرده داها قباریق شکیلده اوزه چیخیب. معنوی مستقیلییمیزین اله اولونماسیندا اونون بؤیوک امیی اولدو. آذربایجان دیل تاریخیمیزین تدقیقی و فورمالاشماسیندا آغیر زحمت چکدی. ن. خودیئو حاقیندا گۆرکملی شخصیتلر، گوجلو قلم صاحبلی قیمتلی علمی و پوبلیسیستیک مقالهلر، کیتابلار یازیب. همین کیتابلاردان بیر ده آلاهوردی ائمینووون «پروفیسور نظامی خودیئوین حیاتی و یارادیجیلیق یولو» کیتابیدیر. کیتابدا هر عالیمن آلا بیلیمجی بوتون تیتوللارین صاحبی نظامی خودیئوین حیاتی سالنامهسینه بیر داها ایشیق سالیئر، دیلچیلیک علمینین اینکیشافینداکی رولوندان بحث اولونور. اونون ژورنالیست-پوبلیسیست کیمی فعالیتی ده دقتدن کناردا قالمیر. کیتابدا آتا اوجاغیندا باش وئرنلرین سیرری، طلبهلیک حیاتی، عالیم نظامی خودیئوین تفککوروندن دوغانلار، نظامی قلمینین ائستنتیکاسی، اونون آذربایجان دیلینین گۆزلیینه باخیش اوجوجاغی، اؤز قلمینین دیل و اوسلوب خصوصیتلری، ذکا گوجو، رادیو و تئلویزییادا ادبی دیلیمیزین قورونماسی اوغروندا مباریزهسی، درسلیک یازماغین متئودیکاسی و س. مسئلهلر تفککور ایشیغیندان کچیریلیمیش، حقیقتلره، فاکتلازا اساسلاناراق ن. خودیئو فنئومنی تام شکیلده ایشیقلاندیریلمیشدیر. ن. خودیئو ایمضاسی دندیکده تورک خالقارینین معنوی دونیاسینا ایشیق سالان اونلارلا علمی اثرلر، سسناریلر، پورترئت اوچئرکلر، فیملر، یوزلرله علمی مقالهلر و س. دوشونولور. بو دوشونجه دایرهسی یازیلاندان قات-قات چوخدور. اثرین مؤلفی دئمک ن. خودیئو آدی اوچون ضعیف بیر اؤلچودور: متخصص دیلچی، گۆرکملی عالیم، گۆرکملی پئداقوق، یازیچی، سیاسی خادیم، گوجلو آراشدیرماچی و قیمتلی علمی ملاحظهلر مؤلفی و س. بو سیاهی بیر قدر اوزادیلدا دا بیلر. اونون اوچون ان قیمتلی آد - خالقین نظامی خودیئوی ایفادهسیدیر. او، اونودا بیلر. آنجاق اونونلا راستلاشدیقدا ائله بیل عائلهدن بیر عزیزینی گۆرورسن. اونون آدیندا بیزیم اوچون ده بیر پای وار- بیزیم معلمیمیز نظامی خودیئو. بیزیم اوچون اونون بوتون تیتوللاریندان یوکسکده دوران بیر پای.

ادبیات :

1. N. Xudiyev. "Cənubi Azərbaycanca ədəbi dilimizin dünəni və bu günü". Bakı, 2012
2. "Varlıq" jurnalı, №120-1, Tehran, 2001
3. Doktor Cavad Heyət. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə bir baxış. Tehran, 1980
4. "21 Azər" jurnalı, Bakı, №11
5. N. Xudiyev. Ömürdən səfihələr. Bakı, 2018
6. N. Xudiyev. Xalqın tarixi haqqı: Dilimiz, varlığımız. Bakı, 2003
7. N. Xudiyev. Cənubi Azərbaycanca ədəbi dilimizin dünənin və bu günü. Bakı, 2011
8. A. Eminov. Professor Nizami Xudiyevin həyatı və yaradıcılıq yolu. Bakı, 2019

ئارمنيلرين آذربايجانا قارشى اساسسىز تورپاق ادعالارى و داغليق قاراباغ و اطراف رايونلارين ايشغالى

ERMƏNİLƏRİN AZƏRBAYCANA QARŞI ƏSASSIZ TORPAQ İDDİALARI VƏ
DAĞLIQ QARABAĞ VƏ ƏTRAF RAYONLARIN İŞGALI

دوكتور سبحان على اكبر اوغلو طاليبلى

Doç.dr.Sübhən Tıblı

گيريش

اگر تاريخه نظر سالساق گورريک کى، دونيادا ائلهجه ده قافقاز، ياخين و اورتا شرق رنكيونونون دا ارمنيلرين ۱۹۱۸-جى ايله كيمي دوولتلىرى اولماييب. عثمانلى ايمپىرياسينا قارشى بويوك دوولتلىر "ارمنى كارتى" ندان مهارتله ايستىفاده انديبلر. بوتون تاريخى فاكتلار ثبوت اندير كى، داغليق قاراباغ آذربايجان اراضىسى اولوب. ارمنيلرين جنوبى قافقازدا، او جمله دن ده داغليق قاراباغ اراضىسىنده مسكونلاشديريلماسى روسيانين حاضيرلاديغى ايستراتژى پلانا اويغون اولاراق ۲۰-جى عصرين اوللريندن باشلانيب. هله بيرينجى پيوترون دوورونده ارمنيلرين جنوبى قافقازدا كوچورولمەسى حاقيندا پلان حاضرلانسدا، او واخت بونو تام رئاللاشديرماق مومكون اولماميشدير. بو پلانىن رئاللاشديريلماسى اوچون الوئريشلى شرايط ۱۹-جو عصرين اوللرينده ميدانا گلەيشدير .

۱۸۱۳-۱۸۰۴ و ۱۸۲۶-۱۸۲۸-جى ايللرده باش وئرميش بيرينجى و ايکينجى روس-ايران محاربهلىرى نتيجهسىنده آذربايجان تورپاقلارى ايکى ايمپىريا آراسيندا بولوشدورولدو: "محض ايکينجى روس-ايران محاربهسى نتيجهسىنده باغلانميش تورکمنچاي موقاويلەسى نين ايمضالانماسيندان سونرا قاراباغ آدى سياسى آنلاييش كيمي ايشلديلمەيه باشلاندى. روسيا ايمپىرياسى "پارچالا و حوکرانلىق انت" سياسىنى الده اساس توتاراق شيمالى آذربايجانلار رنكيونون ديگر موسلمان و تورک دوولتلىرى آراسيندا علاقه نى كسمک اوچون بو رنكيوندا غئيرى-موسلمان خالقلىرى، خصوصيله ده ارمنيلرى يئرلشديرمهيه باشلادى. بو مسكونلاشديرما ۱۸۲۸-جى ايل فئورالين ۱۰-دا ايمضالانميش تورکمنچاي موقاويلەسى نين ۱۵-جى مادهسىنه اويغون اولاراق حياتا كچيريليردى. آذربايجان خالقينين باشينا كتيريلن بوتون سونراكى فاجعهلره سبب اولان بو مادهده بيلديريليردى: "شاه حضرتلى اوز دوولتينه ساکيتليگى قايتارماق و اوز تبعه لریندن حاضيركى موقاويلە ايله بو قدر خوشبختليکله باشا چاتميش محاربهده تورديلميش بدبختليکلىرى داها دا آرتيرا بيلن هر شئى کنار ائتمک كيمي خئييرلى، خيلاص انديجى نيته حرکت اندهرک، آذربايجان آدلانان ويلايتين بوتون اهالى سینه و مامورلارينا بوسبوتون و تام باغيشلانما اعطا اندير. هانسی درجهيه مخصوص اولماسيندان آسيلي اولماياراق اونلاردان (ارمنيلر نظرده توتولور - س.ط.) هنج کس اوز حرکتينه و يا محاربه عرضينده و يا روس اوردوسونون آدى چکيلن ويلايتى (آذربايجان نظرده توتولور - س.ط.) مووقتى توتدوغو زامان داورانيشينا گوره تعقيه، دينى عقیده سینه گوره تحقيره معروض قالماليدير. بوندان باشقا، او، مامور و ساکينلره بو گوندن باشلاياراق اوز عائلەسى ايله بيرليکده ايران ويلايتيندن روسيا سربست کچمک، حکومت و يئرلى رئيسليگين هنج بير مانعچيلىگى اولمادان اونلارين (ارمنيلر نظرده توتولور - س.ط.) ساتيلىق مالينا، املاکينا و يا اشيا لارينا هر هانسی گومروک و وئرگى

قویولمادان ترپنن مولکیتینی آپارماق و ساتماق اوچون بیر ایل واخت وئریلیر. ترپنمز مولکه گلدیکده ایسه اونون ساتیلماسی و حاقیندا اوز خوشونا سرانجام اوچون بئش ایلیک مدت معین اندیلیر.^۱ تورکمنچای موقاویلهسی نین ۱۵-جی مادهسی نین باشلانغیجی اوستو اورتولو دیپلوماتیا دلیینده یازیلیمیشدیر: "نه اینکی بو پارچادا، بوتون موقاویله متینده اثرمنیلرین آدی چکیلیمه میشدیر. آنجاق صحبت اونلاردان گنڈیر. موقاویله اوزره "آذربایجان آدلانان ویلایتده" یالنیز روس اوردوسونا یاردیمچی اولان تبعه لرین داورانیشینا و دینی عقیده سینه گۆره تعقیب اندیلیمهسی یاساق اولونور، اونلارا "ایران ویلایتیندن روسیایا سربست کئچمک" حقوقو وئریلیردی. طبیعی کی، جنوب بؤلگه لرینده کؤکلو شیعه اهالیسی نین دینی عقیده سینه گۆره تعقیب اولونماسیندان صحبت گنڈه بیلیمزدی. گۆرونور، موقاویلین بو پارچاسینا دایانان آیریجا بیر راضیلاشما اوزره محض اثرمنیلرین کؤچورولمهسی، اوزو ده باشلیجا اولاراق جنوبی آذربایجاندا کؤچورولمهسی نظرده توتولوردو.

بیرینجی پیوترون وصیتینده اثرمنیلری تورپاق وئریمهسی

بیرینجی پیوترون اثرمنی خالقینا دؤولت فرمانینا (۱۷۲۴-جو ایل ۱۰ اوکتیابر) گۆره روسیانین ایشغال اتدیگی تورپاقلارا اثرمنیلرین کؤچورولمهسی و مسکن سالمالاری اوچون یئرلر آیریلیماسینا راضیلیق وئرلیردی. بیرینجی پیوترون بو سیاسی خطی اونون واریرلری طرفیندن سونراکی بیر عصر عرضینده داوام اتدیریلیدی. ۱۸۰۴-۱۸۱۳-جو ایللر روس-ایران محاربه سینده روسیانین غلبهسی و آذربایجان پارچالایان "گولوستان موقاویلهسی" اثرمنیلرین کؤچورولمهسی و بیرلشدیریلیمهسی بیر داها قطعی شکیده ایرهلی سوردو. ۱۸۲۶-۱۸۲۸-جی ایللر روس-ایران محاربهسی نین گنڈیشینده ایروان توتولدوقدان سونرا بو پلان حیاتا کئچیریلیمهیه باشلادی. اثرمنی کاتالیکوسو نرسئس آشتاراکتسی کؤچورمه حاقیندا لایحه حاضرلادی. آ.س. قریبویدوو دا بو پلانین حاضیرلانماسی و حیاتا کئچیریلیمه سینده بؤیوک رول اوینادی.

۱۸۲۸-جی ایل فئورالین ۱۰-دا ایضالانمیش "تورکمنچای موقاویلهسی" نین ۱۵-جی مادهسی اثرمنیلرین کؤچورولمهسی نظرده توتوردو. موقاویلین ۱۵-جی ماده سینده قئید اندیلیر کی، "شاه حضرتلری... آذربایجان آدلانان ویلایتین بوتون اهالی سینه و مامورلارینا بوسبوتون و تام باغیشلانما اعطا اندیر... بوندان باشقا او مامور و ساکینلره بو گوندن باشلایاراق اوز عائلهسی ایله بیرلیکده ایران ویلایتیندن روسیایا سربست کئچمک، حکومت و یئرلی رئیسلیگین هنج بیر مانعچیلیگی اولمادان اونلارین ساتیلیق مالینا و یا املاکینا و اشیالارینا هر هانسی گؤمروک و وئرگی قویولمادان ترپنن مولکیتینی آپارماق و ساتماق اوچون بیر ایل واخت وئرلیر. ترپنمین مولکه گلدیکده ایسه اونون ساتیلماسی و یا اونون حاقیندا کؤنوللو سرانجام اوچون بئش ایلیک مدت معین اندیلیر."

اثرمنیلرین کؤچورولمهسی تشکیل ائتمک اوچون ایروان و ناخچیواندا کؤچورمه کومیتهلری یارادیلدی. کؤچکونلره موهوم ایمتیازلار وئرلیدی: اونلار ۶ ایل مدتینده وئرگی و موکللفیتلردن آزاد اندیلدی، اونلارا ایراندان آلینان تظمینات حسابینا وسایط وئرلیدی و الی آخر.

معین حاضرلیق تدبیرلری حیاتا کئچیریلدیکن سونرا کؤچورمه باشلادی. ایراندان کؤچورولن اثرمنیلرین سای ۴۰-۵۰ مین نفر تشکیل اندیلیدی.^۲ ۱۸۲۸-۱۸۲۹-جو ایل روس-تورک محاربهسی نین گنڈیشینده و محاربه دن سونرا تورکیه دن ده ۹۰ مین اثرمنی کؤچورولدو. ایران، تورکیه و دیگر شرق اولکه لرینده اثرمنیلرین روسیایا کؤچورولمهسی بوتون سونراکی دؤور عرضینده داوام اتدیریلیدی.

¹ Talıblı S.Ə. İran İslam Respublikasının Qafqaz siyasətində Dağlıq Qarabağ problemi (1991-2005-ci illər). Bakı, "Elm və təhsil" 2016, s.14-141

² Azərbaycan tarixi. (Uzaq keçmişdən 1870-ci illərə qədər). Redaktor: S.Əliyərli. Bakı, Azərbaycan nəşriyyatı, 1996, s. 674

ئارمنيلرين جنوبي قافقازا كۆچورولمەسى ۱۹-جو عصرين سونو ۲۰-جى عصرين اوللرينده ده داوام ائتديريلىردى. تەكجە ۱۸۹۶-جى ايلدن ۱۹۰۸-جى ايله كۆچن دۆورده جنوبي قافقازا ۴۰۰ مین نفر ائرمنى كۆچورولموشدور. نتیجهده، ۱۹۰۸-جى ایلده ائرمينلرين ساىي ۱ ميليون ۳۰۰ مین نفره چاتميشدیر. ن.ن.شاوروون سۆزلرينه گۆره، او دۆورده زاقافقازيادا ياشايان ۱ ميليون ۳۰۰ مین نفر ائرميندن ۱ ميليون نفرى ديارين كۆكلو ساكينلرى دئيىلدیلر و اونلار بورا روسيا طرفيندن كۆچورولموشلر^۳.

نتیجهده، تاريخى آذربايجان تورپاغى اولان ايروان خانليغى ۱۸۲۸-جى ایلده "ائرمينستان ايالتى"، ۱۸۴۹-جو ایلده روسيا ايمپرياسينين قافقاز جانيشينليگى نين ايروان قوبئرنياسى، ۱۹۱۸-جى ایلده آارات ريسپوبليكاسى، ۱۹۲۰-جى ایلده ائرمينستان اس اس ار، ۱۹۹۱-جى ایلدن ايسه ائرمينستان ريسپوبليكاسى اولدو. بئله ليكله، آذربايجانين تاريخى تورپاقلارى اؤنجه ليكله چار و سونرا سووت ايمپرياسينين الى ايله اونون يئرلى ساكينلرى نين - آذربايجانلارين ايرادهسى نين عكسینه اولاراق زورلا ائرمينستانين تركيبينه داخيل ائيدى و "ائرمينلشديريلدى"^۴.

روسيا ايمپرياسيندا بوراخيلميش ايساتايستىك معلوماتلار، خصوصيله ياريم عصردين يوخارى بير مدت عرضينده نشر اولونان "كاوكازسكى كالئندار" معلومات كىتابلاريندا، ۱۸۹۷-جى ایلده روسيا ايمپرياسيندا اهالى نين بيرينجى عمومروسيا سياهيا آينماسينين نتیجهلرينه دايير نشرلرده - ائرمينستان ريسپوبليكاسينين اينديكى اراضى سينده آذربايجانلارين روسيانين كۆچورمه سياستيندن سونرا دا اهالى نين اساس حيصه سيني تشكيل ائتديگى گۆسترير. بئله كي، ۱۸۸۶-جى ایلده يئليزاوئتپول قوبئرنياسى زنگه زور قضاسينداكى ۳۲۶ كنددن ۱۴۹-و آذربايجانلى (۴۵،۷ فاييز)، ۹۱-ى كورد (۲۷،۹ فاييز) و يالنيز ۸۱-ى ائرمنى (۲۴،۸ فاييز) كندى ايدى. ۱۸۸۹-جو ایلده زنگه زور قضاسينين آذربايجانلى اهالى سى ائرمينلردن ۱۵۰۰ نفر چوخ ايدى. ايروان قوبئرنياسيندا ۱۸۹۱-جى ایلده ۶۶۱،۶ مین نفر اهاليدن ۲۷۰،۴ مین نفرى (۴۱ فاييز) آذربايجانلار ايدى. ۱۸۹۳-جو ایلده بو رقم ۲۷۶ مينه، ۱۸۹۷-جى ایلده ايسه ۳۱۳ مينه چاتميشدیر. ۱۸۹۷-جى ایلده زنگه زور قضاسيندا اهالى نين ساىي ۱۴۲ مین نفر اولموشدور كي، اونلاردان دا ۷۱،۲ مین نفرى (۵۰،۱ فاييز) آذربايجانلار، ۶۳،۶ مین نفرى (۴۶،۸ فاييز) ايسه ائرمينلر ايدى. ايندى ائرمينستانين پايئختى اولان ايروان شهرى و ايروان قضاسيندا دا او دۆورده كي اهالى نين ائتتىك تركيبي خصوصيله دقتى جلب ائدير. ۱۸۹۶-جى ایلده ايروان شهرينده كي ۱۴،۷ مین نفر اهاليدن ۷،۲ مین نفرى (۴۹ فاييز) آذربايجانلار، ۷،۱ مین نفرى (۴۸ فاييز) ايسه ائرمينلر ايدى. ايروان قضاسينداكى ۹۹ مین نفر اهاليدن ۵۲،۸ مین نفرى (۵۳،۵ فاييز) آذربايجانلار، ۳۶،۴ مین نفرى (۴۶،۴ فاييز) ائرمينلر ايدى. ۱۹۱۶-جى ايلين ياتوارين ۱-نه اولان معلوماتا گۆره ايسه همين رنكيونون آذربايجانلى و ائرمنى اهالى سى نين ميقدارى آراسينداكى نيسبت بيرينجى دونيا محاربه سينده قافقاز جبهه سى نين بو اراضيدن كۆچمه سى نين تاثيرى ايله معيين قدر دگيشميشدیر. بونا باخمايلاق يئنه ده بو اراضيده آذربايجانلار اهالى نين اساس حيصه سيني تشكيل ائيدردى. آذربايجانلار ايروان قضاسيندا ۷۴،۲ مین نفر (۴۸ فاييز)، زنگه زور قضاسيندا ۱۱۹،۵ مین نفر (۵۳،۳ فاييز)، سورمه ليك قضاسيندا

³ Ermənistan Respublikası (məlumat sorğu kitabçası). Bakı, "Qafqaz Etno-Sosial Araşdırmalar Mərkəzi", (QESAM), 2006, s.715-716

⁴ اراضى اولاراق ايروان قوبئرنياسينين ايروان قضاسينين ۹۰،۴%-ى، آلكساندروپول قضاسينين ۱۰۰%-ى، يئنى بيازىد قضاسينين ۱۰۰%-ى، ائجميدزين قرضاسينين ۱۰۰%-ى، شور-دره ليه ز قضاسينين دره ليه ز شعبه سى نين ۱۰۰%-ى، ناخچيوان قضاسينين ۵،۴%-ى، يئليزاوئتپول قوبئرنياسينين زنگه زور قضاسينين ۵۹،۶%-ى، قازاخ قضاسينين ۴۴،۵%-ى، تيفليس قوبئرنياسينين بورچالى قضاسينين ۳۵،۳%-ى، قارص ويلايتى نين قارص دايره سى نين ۱۴،۷%-ى ائرمينستان سوسيااليست سووت ريسپوبليكاسينين تركيبينه داخيل اولموش دور.

۴۵،۹ مین نفر (۲،۳۱ فاییز)، انچمیدزین قضااسیندا ۴۱،۳ مین نفر (۶،۲۴ فاییز) و یئنی بایزید قضااسیندا ایسه ۵۰،۷ مین نفر (۲،۲۹ فاییز) اولموشدور.^۵

“دنیزدن دنیزه بؤیوک ائرمینستان” و یا “قارا دنیزدن خزر دنیزینه کیمی بؤیوک ائرمینستان” یارادیلماسی کیمی اساس سیز ادعالاری میفیک دؤولتی یاراتماق مقصدی ایله، ایلك نؤوبهده، تورک و موسلمان خالقلارینین محوینه یؤنلدیلیمیش “ائرمینلیک” ایدئاسینی یایان هله ۱۹-جو عصرین آخیرلاریندا یارادیلیمیش “داشناکسوتیون” پارتیاسی اولوب. بو ایدئانین گنرچکلشدیریلمهسینده ائرمینلرین دونیانین هر یئرینده تورتدیکلری کوتلوی قیرغینلاردان، تئروور اکتلاریندان کنجیردی .

آذربایجان خالق جمهوریتی دؤورونده *

آذربایجان خالق جمهوریتی دؤورونده ایروان مسئلهسینده نظر یئتیردیکده - آذربایجان خالق جمهوریتی یارادیلدیقدان سونرا داغلیق قاراباغین ائرمینی سئپاراتچیلاری ۱۹۱۸-جی ایل یولون ۲۲-ده داغلیق قاراباغی “مستقیل” اعلان ائتمیشدیلر. ائرمینستان بونا هنج بیر رسمی موناسیبت بیلدیرمه میشدی. سئپاراتچیلارین قراری کاغیز اوزرینده قالمیشدی. آذربایجان حکومتی داغلیق قاراباغداکی حادثه لردن خبردار ایدی، اما حکومت بیرینجی درجهلی وظیفه کیمی، باکینین آزاد ائدیلمهسی مسئلهسی ایله مشغول ایدی.

آذربایجان پارلامنتی نین ۱۹۱۸-جی ایل دئکابری ۲۰-ده کنجیریلیمیش ایجلاسیندا دئییلدیگی کیمی، ائرمینستان حکومتی “رسماً” بیلدیردی کی، “قاراباغدا ایشیمیز یوخدور، قاراباغی ایسته میریک و آندرانیک ایله علاقمیز یوخدور”^۶.

۱۹۱۹-جو ایل آوقوستون ۱۵-نه قدر اولان دؤورده داغلیق قاراباغ دئفاکتو آذربایجان خالق جمهوریتی نین ترکیبینه ایدی. آوقوستون ۱۵-ده داغلیق قاراباغ ائرمینی قورولتایی ایله آذربایجان حکومتی آراسیندا باغلانان “مووقتی سازیش” داغلیق قاراباغین فاکتیکی اولاراق آذربایجان خالق جومهوریتی نین ترکیبینه اولماسینی حقوقی جهتدن تصدیقله دی .

سوونت دؤورونده داغلیق قاراباغ مسئلهسی نین قالدیریلماسی مسئلهسینده سوونت رهبرلیگینی ائرمینستانا بیرباشا رهبرلیک ائتمیشدیر.

۱۹۲۳-جو ایله داغلیق قاراباغ موختار رئسپوبلیکاسینی تشکیل ائدرکن تاریخی عدالت سیزلییه یول وئریلدی، قاراباغین داغلیق و آران حیصهسی صنعی شکیلده بیر-بیریندن آیریلدی، ائرمینی اهالیسی نین کونسولیداسیاسی اوچون الوئرشلی شرایط یارادیلدی، آذربایجانلیلارین دئموقرافیک مؤوقعینه جدی ضربه وورولدو. بوندان باشقا ۱۹۲۶، ۱۹۵۹، ۱۹۷۰، ۱۹۷۹-جو ایللرده کنجیریلیمیش سیاهییا آلمالارا گؤره داغلیق قاراباغ موختار رئسپوبلیکاسینین آذربایجانلی و ائرمینی اهالیسی مووافق اولاراق ۱۰،۱ و ۸۹،۱%؛ ۱۳،۸ و ۸۴،۴%؛ ۱۸،۱ و ۸۰،۵%؛ ۲۳،۰ و ۷۵،۹% اولموشدور .

⁵ <https://sia.az/az/news/social/771630.html>

* آذربایجان خالق جمهوریتی- ۱۹۱۸-۱۹۲۰-جی ایللرده ۲۳ آی عرضینده مؤوجود اولان و موسلمان شرفینده ایلك دونیوی، دئموقراتیک دؤولت. آذربایجان خالق جمهوریتی (آخج) آذربایجان خالقینین قدیم دؤولتچیلیک عنعنلرینی یاشاداراق، همین دؤور اوچون موترقی حساب اندیلن دؤولت تأسیساتلارینین یارادیلماسینا نایل اولموشدور. گرگین و مورگب اجتماعی-سیاسی شرایطده فعالیت گؤستریمیش آذربایجان خالق جمهوریتی دئموقراتیک دؤولت قوروجولوغو، اقتصادیات، مدنیت، تحصیل، حربی قوروجولوق و سایر ساحلرده حیاتا کنجیردیگی ایشلر آذربایجان خالقینین تاریخی نین پارلاق صحیفهسی دیر. ایستقلال بیاننامهسی نین اعلان ائیلدیگی ۱۹۱۸-جی ایلین ۲۸ مای تاریخی حاضرده دؤولت مستقبل لیگی نین برپا ائدیلمهسی گونو - آذربایجان رئسپوبلیکاسیندا “رئسپوبلیکا گونو” کیمی قنید ائدیلیلر.

⁶ Köçərli T. Qarabağ (Qarabağ tarixinin saxtalaşdırılması əleyhinə). Bakı, “Elm,” 2002, s.311

ن. نریمانووون مؤوقعی^۷

آذربایجان کمونیست پارتیاسی مرکزی کمیته سی تشکیلات و سیاسی بورولارینین ۱۹۲۰-جی ایل نوایبرین ۳۰-دا قبول ائتدیکلری قراردا دئییلیردی: “قاراباغین داغلیق حیصه‌سینه اؤز موقدراتینی تعیین ائتمک حقوقو وئرلییر.”

بو پرینسیپال قرار دئکابرین ۱-ده ن. نریمانووون اعلان ائتدیگی بیاننامه‌ده ده اؤز عکسینی تاپدی. بیاننامه ایلک دفعه ۱۹۲۰-جی ایل دئکابرین ۲-ده، یعنی اعلان ائتدیگی گونون سحری باکیدا “کومونیست” قزئتینده (روس دیلینده)، دئکابرین ۳-ده ایسه “باکینسکی رابوچی” قزئتینده درج اولونموشدور. همین بیاننامه ایرواندا دا چاپ ائتدیمیشدیر. اؤزو ده بو جور نشرلره عاید بوتون طلبلره عمل ائتدیمکله، یعنی ایختیار ائتدیمهدن، اوچ نقطه‌سیز، ائرمیستان مرکزی دؤولت آرخیوینده ساخلانیلان بیاننامین مراجعتینه ایستینادلا و بیاننامین ایلک دفعه باکیدا “کومونیست” قزئتی نین ۱۹۲۰-جی ایل ۲ دئکابر تاریخلی ۱۷۸-جی نؤمره‌سینده ایشیق اوزو گؤرمه‌سی گؤستریمکله چاپ اولونموشدور.

۱۹۲۰-جی ایلین نوایبریندا بولشئویکلر داشناک دستلرینی دارماداغین ائده‌رک زنگه زورون یوخاری حیصه‌سینی سووتلرین یاراتدیگی ائرمیستانا بیرلشدیردیلر. ۱۹۲۹-جو ایله زنگیلانین داها ۳ کندی ائرمیستانا وئرلیدی. زنگه زوردا مئهری رایونونون تشکیلی ایله ناخچیوان آذربایجاندا آیری سالیندی. ائرمیستان یئنه ده داغلیق قاراباغ ادعالاریندان ال چکمیردی.

۱۹۲۱-جی ایل اییونون ۱۹-دا ائرمیستان اس اس ار خالق کمیته سووتتی صدری آ. میاسنیکووون بیاناتی ایله “داغلیق قاراباغ” ائرمیستانین آیریلماز ترکیب حیصه‌سی اعلان ائتدی. ائرمیستان سووتت سوسیالیست رسپوبلیکاسینین داغلیق قاراباغدا فؤق العاده نماینده‌سی تعیین اولونموش مراویان ن. نریمانووون اعتراضلاری سایه‌سینده اییونون ۲۷-ده گئری چاغیریلدی.

روسیا کمونیست پارتیاسینین قافقاز بوروسو طرفیندن ۱۹۲۱-جی ایل اییولون ۵-ده داغلیق قاراباغ آذربایجانین ترکیبینه اینظیباتی مرکزی شوشا شهری اولماقلا گئنیش ویلایت موختاریتی وئریمه‌سی قرار ۱۹۲۳-جو ایل یونون ۲۷-ده روسیا کمونیست پارتیاسی جنوبی قافقاز اولکه کمیته‌سی نین پلئوموندا تصدیق اولوندو. آذربایجان مرکزی اجرائیه کمیته سی ۱۹۲۳-جو ایل ۷ اییول تاریخلی قرار ۱ ایله آذربایجان سووتت سوسیالیست رسپوبلیکاسینین ترکیبینه داغلیق قاراباغ موختار ویلایتی نین یارادیلدیغینی اعلان ائتدی.^۸

۵ اییول ۱۹۲۱-جی ایل تاریخلی قراردان سونرا “داغلیق قاراباغ” مسئله‌سی اورتادان گؤتورولدو. مسئله اظرافیندا سس-کوی یاتدی. بو وضعیت ۱۹۴۵-جی ایلین آخیرلارینا قدر داوام ائتدی. م. باغیرووون مؤوقعی^۹

^۷ نریمان کربلایی نجف اوغلو نریمانوو (۱۸۷۰-۱۹۲۵) آذربایجان بولشئویک اینقیلابچی‌سی، اجتماعی-سیاسی خادیمی، یازچی‌سی، پوبلیسیستی، حکیمی؛ آذربایجان سوسیالیست سووتت رسپوبلیکاسینین ۱-جی خالق خارجی ایشلر کومیساری؛ آذربایجان سوسیالیست سووتت رسپوبلیکاسینین اینقیلاب کمیته‌سی نین صدری؛ آذربایجان سوسیالیست سووتت رسپوبلیکاسینین خالق کومیسارلاری سووتتی نین ۱-جی صدری؛ اؤن قافقاز سووتت فدراتیو سوسیالیست رسپوبلیکاسی (ZSFSR) اتفاق سووتتی نین ۱-جی صدری؛ سوسیالیست سووتت رسپوبلیکاسینین مرکزی اجرائیه کمیته‌سی ریاست هئیتی نین اؤن قافقاز سووتت فدراتیو سوسیالیست رسپوبلیکاسیندان (ZSFSR) ۱-جی صدری.

^۸ Əliyev İ. Dağlıq Qarabağ: Tarix. Faktlar. Hadisələr. Bakı, “Elm”, 1989, s.97

^۹ میرجعفر عباس اوغلو باغیروو (۱۸۹۵-۱۹۵۶) - آذربایجان کومونیست پارتیاسی مرکزی کمیته سینین بیرینجی کاتبی (۱۹۳۳-۱۹۳۳)، آذربایجان سوسیالیست سووتت رسپوبلیکالاری خالق کومیسارلاری سووتتی نین صدری (اؤکتیابر ۱۹۳۲-دئکابر ۱۹۳۳)؛ ابرئل-اییول (۱۹۵۳)؛ ژنرال-پولکونیک.

۲۰-جی یوزیللیگین ۲۰-۳۰-جو ایلرینده داغلیق قاراباغ پروبلیمی اثرمنیستانلا آذربایجان سوونت رئیسپولیکالاری آراسیندا موباحیثلی اراضی کیمی مذاکیره اوبیئکتی اولمادی و قالدیرلمادی. بونولا بئله، داغلیق قاراباغ موختار ویلایتی یارادیلدیقدان (۱۹۲۳-جو ایل) سونرا ایلک دفعه ۱۹۴۵-جی ایلده اثرمنیستان داغلیق قاراباغ حاقیندا عویک(ب) پارتیاسی(ÜİK(b)P) مرکزی کمیته سی قارشیسیندا مسئله قالدیرلمیشدیر. م.ج.باغیروو داغلیق قاراباغین تاریخی، موختار ویلایتین تشکیلی حاقیندا قیسا معلومات وئردیکدن سونرا یازمیشدیر: “داغلیق قاراباغ موختار ویلایتی اراضی باخیمیندا اثرمنیستان سوونت سوسیالیست رئیسپولیکاسینا بیتیشیک دئییلدیر و هئچ واخت بیتیشیک اولمامیشدیر.”

آذربایجاندا سوونت حاکمیتی ایلرینده داغلیق قاراباغدا ویلایتین تصروفات، سیاسی و مدنی اینکیشافی اوزره بؤیوک ایشلر گؤرولموشدور. بونون ان پارلاق نمونه لریندن بیری - داغلیق قاراباغ موختار ویلایتی نین حاضیرکی مرکزی اولان خانکندی شهری نین گؤزدن-نظرده اوزاق و داغلیق بیر کندن آذربایجانین ان گؤزه ل، آباد و مدنی شهرلریندن بیرینه چئوریلمه سیدیر.

موسکوانین یئریتدیگی آنتی-آذربایجان سیاستی داغلیق قاراباغ بحرانی ایله نتیجه لندی. یوخاریدا قنید ائدیلمیش کیمی، سوونت حاکمیتی ایلرینده ده آذربایجان تورپاقلارینین بیر حیصه سی اثرمنیستانا وئریلدی. ۱۹۸۵-جی ایلده آفینادا داشناکسوتون پارتیاسینین ۱۳-جو قورولتاییندا “بؤیوک اثرمنیستان” یاراتماق ایدئاسی یئنیند ایره لی سورولدو. داغلیق قاراباغدا سنپاراتیست “کرونک” و “میاتسوم” تشکیلاتلاری آچیق فعالیتنه باشلادیلار. مرکزی حاکمیت و خارجی اثرمنی دیاسپورونو آرخالانان اثرمنی شووینیستلری اثرمنیستاندا و داغلیق قاراباغدا یاشایان آذربایجانلیلاری سلاح گوجونه اوز یوردلاریندا قوودولار.

۱۹۸۷-جی ایلده پاریسده اثرمنی آکادئمیک آ.آقائینکیان “هومانیته” قزئتینه وئردیگی موصاحیه ده داغلیق قاراباغین اثرمنیستانا بیرلشمه سی ادعاسی قالدیریلدی. بو دا اثرمنی داشناکلارینین داغلیق قاراباغین ایشغالی اوغروندا مباریزه لرینه یاشیل ایشیق اولدو^{۱۰}.

۱۹۸۸-جی ایل یونون ۱۸-ده سوونت سوسیالیست رئیسپولیکالاری عالی سوونتین ریاست هئیتی داغلیق قاراباغ مسئله سینین مذاکیره ائتدی. ایجلاسدا سوونت سوسیالیست رئیسپولیکالاری عالی سوونتین آذربایجاندا و اثرمنیستاندا اولان دئوتاتلارینین بؤیوک بیر قروپو دا ایشتیراک ائدیردی. اورادا اثرمنیلردن ق.م.ووسکانیان، ق.آپوقوسیان، و.آ.آمبارسومیان، س.ق.آروتیونیان، س.آ.آمبارسومیان، و.آ.پئتروسیان، آذربایجاندا س.ب.تاتلیبئو، ا.خ.وزیروو و م.ا.ایبراهیموو چیخیش ائتدیلر. م.قورباچوو “ژیزنی رئفورمی”^{۱۱} آدلی کیتابینین “کرئلمده” آدلی ایکینجی بؤلومونون “میلی سیاست” حیصه سینده “قاراباغ پارتلییشی” باشلیغی آلتیندا یازیر کی، “او زامان میلی مسئله لرله مشغول اولانلار، ایلک نؤوبه ده و.ای.ایستالین قاراباغ پروبلیمینی حل ائتمه یی باجاردی، بو مسئله لازیم اولان سوپه ده

* آذربایجان سوونت سوسیالیست رئیسپولیکاسی - قیسا آذربایجان سوسیالیست سوونت رئیسپولیکاسی و یا سوونت آذربایجان جنوبی قافقازین شرق حیصه سینده دؤولت قورومو (۱۹۲۰-۲۲، ۱۹۳۶-۹۱)، سوسیالیست سوونت رئیسپولیکاسی ترکیبینه موجود اولموش دور. آذربایجان سوسیالیست سوونت رئیسپولیکاسی ۱۹۲۰-جی ایل آپریلین ۲۸-ده اساساً غیری میللتلردن عبارت اولان باکی بولشویکلری نین عصیان و خالق جمهوریتی نین (۱۹۱۸-۱۹۲۰) بولشویک روسیاسی طرفیندن ایشغالیندان سونرا یارانمیش دیر. فورمال شکیلده مستقل اولان آذربایجان سوسیالیست سوونت رئیسپولیکاسی موسکوانین تام نظارتی آلتینا کئچدی و آذربایجان کومونیست پارتیاسیندان (اکپ) باشقا، بوتون پارتیالار قاداغان ائدیلدی. بو پارتیالارین لیدرلری و سیراوی عضولرینه، ائله ده آذربایجان دئموکراتیک رئیسپولیکاسی رهبرلرینه قارشی تئزور باشلاندى.

*

¹⁰ Алиев И. Нагорный Карабах: История. Факты. События. Баку, “Элм”, 1989, стр. 92

¹¹ Горбачев М.С. Жизнь и реформы. В двух книгах, Кн. 1, М., АО „Издательство Новости”, 1995

اینجه لنمهدی. ایدئال بیر واریانت تاپیلمادی. اون ایلیکلر عرضینده موختار ایالتده بیر سیرا چتینلیکلر و پروبلئملر اوست-اوسته بیخیلیدی.”

۱۹۸۹-جو ایلین یانواریندا سووئت سوسیالیست رئسپوبلیکالاری عالی سووئی ریاست هئیتی نین “آذربایجان سووئت سوسیالیست رئسپوبلیکالاری داغلیق قاراباغ موختار ویلایتینده خصوصی ایدارمچیلیک فورماسینین تطبیقی حاقیندا” قراری ایله اصلینده ویلایت عملی اولاراق آذربایجانین ترکیبیدن چیخاریلیدی. بورادا اثرمنی پرست آ. وولسکی نین رهبرلیگی ایله خصوصی ایداره کومیته سی یارادیلیدی.

۱۹۸۹-جو ایلین یولوندا خانکندی نین ۱۴ مین نفر دن عبارت آذربایجانلی اهالی سی شهر دن چیخاریلیدی. سووئت سوسیالیست رئسپوبلیکالاری عالی سووئی آذربایجانلیلارین طلبی ایله ۱۹۸۹-جو ایل نو یابرین ۲۸-ده خصوصی ایداره کومیته سینی لغو ائتدی. لاکین مرکزین تأثیرلی تدبیر لر گؤر مه مه سی نتیجه سینده اثرمنیستان داغلیق قاراباغ موختار ویلایتینین اقتصادی و سیاسی ایداره اولونماسینا فعال موداخیله ائدیردی. ۱۹۹۰-جی ایلین ماییندا داغلیق قاراباغ موختار ویلایتی نین ایدارمچیلیگی یئنین آذربایجانا قایتاریلیدی. باش وئرن حادثه لر موسکوانین دیکته سی ایله حیاتا کئچیریلیدی. بیر سیرا خارجی مؤلف لر بو موناقیشین کؤکری نین سونی صورتده یارادیلیغینی اعتراف ائدیر و اونون یئرینده، یعنی موناقیشه ائدن طرف لر آراسیندا حلینی اوستون ساییر دیلار.

۱۹۹۱-جی ایلین سئنتیابر آیینین ۱۱-ده ایرواندا “ناخچیوان اثرمنیلری نین میلی شوراسی” یارادیلمیشدیر. شورا ۱۹۲۱-جی ایله باغلانان قارص موقاویره سی نین لغو ائدیلمه سی طلبی ایله روسیا ی مراجعت ائتمیشدیر. آذربایجان رئسپوبلیکاسینین میلی تهلوکه سیزلیگینه قارشی یؤنه لن حادثه لر له علاقه دار اولاراق میلی مجلس ۱۹۹۹-جو ایل فئورالین ۹-دا بیرلشمیش میللتلر تشکیلاتینا، پارلامنتلر اراسی اتفاق آروپا تهلوکه سیزلیک تشکیلاتینا، آروپا شوراسینا اثرمنی تجاوزونون قارشی سینین واختیندا آلینماسی، ایشغال ائدیلمیش اراضیلرین آزاد ائدیلمه سی حاقیندا مراجعت ائتمیش، “دنیزدن-دنیزه دؤولت یاراتماق” ادعاسینی پیسلیمشدیر.

۱۹۹۱-جی ایل آوقوستون ۸-ده اثرمنیستاندا سونونجو آذربایجانلی کندی اولان نوهدی (مئهری رایونو) روس عسگرلری نین کمکی ایله بوشالیدی. بئله لیکله، اثرمنیستانداکی ۱۸۵ آذربایجان کندی نین ۲۳۰ مین آذربایجانلی قووولدو. ۲۵۵ نفر اولدورولدو، ۱۲۰۰ آدام یارالاندی، ۳۱ مین ائو، ۱۶۵ کولخوز و سووخوز املکی تالاندی.

موسکوا و دونیا ایجتیماعیتی طرفیندن اثرمنی ساحلی دستهلری نین تورتدیکلری بو عمللرین سو یوق قانلیقلا قارشیلانماسی، اونلارا داغلیق قاراباغی اثرمنیستانا بیرلشدیرمک حرکاتینی گئنیشلندیرمک اوچون بیر اومید و تکان وئردی.

قئید ائدک کی، تیریزلی تاریخی صمد سردارینیا مؤلفین “قاراباغ تاریخین گئنیشینده”^{۱۲} کیتابینین “قاراباغ هارادیر؟” باشلیقلی بؤلمه سینده قاراباغین تاریخی سرحدلری وئرلیر و آذربایجان اراضی سی نین آیریلماز حیصه سی اولان بو دیارین تاریخ بویو اولکنین سیاسی-اقتصادی و مدنی حیاتیندا توتدوغو اؤنملی یئری آچیقلا نیر. بیر سیرا ایران مؤلفلریندن فرقلی اولاراق ص. سردارینیا قاراباغین گئنیش بیر جغرافی مکان اولدوغونو و اونون داغلیق حیصه سی نین همیشه قاراباغین ترکیب حیصه سی کیمی قبول ائدیلیگینی یازیر.

^{۱۲} سرداری نیا، صمد، قرباغ در گذرگاه تاریخ، تبریز، ندای شمس، ۲۰۰۶

۱۹۹۲-جی ایلین اوکتیابریندا آمریکا بیرلشمیش شتاتلاری کونقرئسی کچمیش سوئت رنسیبولیکالارینا دؤلت یاردیمین گؤستريلمهسینی تنظیملەمین "آزادلیغا دستک آکتی" نی قبول ائدی. بو قانونا ائدیلن ۹۰۷-جی دوزە لیش آذربایجانین رسمی قوروملارینا آمریکا حکومتی طرفیندن بیرباشا یاردیمین گؤستريلمهسینه قاداغا قویور. ۹۰۷-جی دوزە لیش-۱۹۹۲-جی ایلده ائرنی لوببیسینین تشبوتو ایله آمریکا کونقرئسی طرفیندن "آزادلیغا دستک" آکتینا قبول ائدیلن و آذربایجانا آمریکانین بیرباشا دؤلت یاردیمینی قاداغان ائدن دوزە لیشدیر.

دوزە لیش ایلك دفعه ۱۹۹۲-جی ایلده آذربایجان طرفیندن داغلیق قاراباغین "ایشغالی" و ائرنیستانا قارشى بلوکاداسینی دایاندیرماق مقصدیله سناتور جون ماککین طرفیندن تکلیف ائدیلمیشدیر، آنجاق داها سونرا نامعلوم سببلره گؤره گئری قایتاریلمیشدیر. سونرادان سناتور جون کئرینین و ائرنی لوببی تشکیلاتلارینین دسته بی ایله کونقرئسمئن اوئین اووننس (یوتا ایشتاتی) طرفیندن کونقرئسه ایرهلی سورولموشدور. سناتور ریچارد لوقار (ایندیانا ایشتاتی) دوزە لیشین قبول ائدیلمهسینی علنییه چیش ائتمیشدیر. بونا باخمایارق، دوزە لیش، ائرنی لوببی تشکیلاتلارینین گوجلو تضییقی نتیجهسینده کونقرئس طرفیندن قبول ائدیلمیشدیر. آمریکا ویتسه پرنزیدنتی جوزف بایدنن دوزە لیشین قبولوندا فعال رول اوینامیش و دفعه لرله اونون لغو ائدیلمهسینه قارشى چیش ائتمیشدیر. ۲۰۰۱-جی ایل ۱۱ سنٹیابر حادثه لریندن سونرا آذربایجانین بیئن الخالق تئروریزمله مباریزهده دسته بیینی تامین ائتمک مقصدیله آمریکا کونقرئسی پرنزیدنته دوزە لیشین حقوقی قوهسینی دایاندیرماق صلاحیتی وئرمیشدیر.

دوزە لیشین متنی - ماده ۹۰۷- آذربایجانا یاردیم گؤستريلمهسینی قاداغان ائدیلمهسی حاقدا

(آ) قاداغا - پرنزیدنت آذربایجان حکومتینین ائرنیستانا و داغلیق قاراباغ قارشى بلوکاداسینین و دیگر گوج تطبیقین آرادان قالدیریلماسی اوچون آدیملارین آدیغینی معین ائتمهسه و بو حاقدا کونقرئسه معروضه ائتمهسه، آذربایجان حکومتینه آمریکا طرفیندن بو و یا دیگر قانونلارلا نظرده توتولموش یاردیم گؤستريله بیلمز.

(ب) قئید - پرنزیدنت قاداغانین تطبیق ائدیلمهسینی آمریکانین میلی ماراقلارینا اویغون اولمادیغینا دایر قارار اگلسه و بو حاقدا کونقرئسه تقدیمات وئرسه، (آ) بندینده گؤستریلن قاداغا تطبیق ائدیلمه مهلیدیر.

خوجالی سویقیریمی

۱۹۹۲-جی ایل فئورالین ۲۵-دن ۲۶-نا کئچن گنج ائرمیستان ساحلی قوهرلی طرفیندن روسیانی ۳۶۶-جی موتواتیجی آلابینین ایشتیراکی ایله خوجالی شهرینی ایشغال اندرکن، ائتتیک آذربایجانلیلارا قارشی باش وئرمیش سویقیریمدیر. خوجالی ائرمیستان دستهلری طرفیندن ضبط اولوندوقدان سونرا اورادا قالان مولکی اهالی دئورتاسیا اولوندو. بو عمللر متشکیل فورمادا حیاتا کچیریلدی. دئورتاسیا اولونان اهالی نین اکثریتی خانکننده ساخلانیدی و بو بارهده قوندارما داغلیق قاراباغ رئیسولیکاسی حاکمیتی نین مووافیق امری اولدوغونون آشکار گوستریمی سیدیر. خوجالیدا دینج اهالی نین، او جملهدن قادینلارین گوروو کیمی توتولماسی و ساخلانیماسی "داغلیق قاراباغ رئیسولیکاسی" حاکمیتی نین خوجالینین بوتون دینج اینسانلارینی اوزسوز اولراق آذربایجان طرفینه قایتارماغا حاضر اولماسی ایله باغلی بیاناتلاری ایله آشکارا ضدیت تشکیل اندیر. گوروولارین ساخلانما شرایطی کسکین درجهده غیری-قناتبخش اولموش، خوجالینین ساخلانیلان ساکینلرینه قارشی زوراکیلیق تطبیق اندیمیشدیر. خوجالی ساکینلری قانونسوز اولراق مولکیتلریندن محروم اندیلدی، اولنلارین املاکی خانکننده و اطراف منطقهلرده مسکونلاشان شخصلر طرفیندن منیمسه نیلدی. "داغلیق قاراباغ رئیسولیکاسی" حاکمیتی همچنین شهردن چیخان و یا دئورتاسیا اولونان خوجالی ساکینلرینه مخصوص اولوری ضبط ائتمک اوزره اوردرلر وئرمکله باشقا شخصلره مخصوص بو جور املاکین منیمسنیلمه سینی لئقالاشدیردیلار. خوجالیا هوجومدا موسستقل دؤلتلر بیرلیگی نین اوردوسونا مخصوص اولان ۳۶۶-جی موتواتیجی آلابین حربچیلری ایشتیراک ائتمیشدیر.

خوجالی سویقیریمی نتیجه سینه ۶۳-و اوشاق، ۱۰۶-سی قادین، ۷۰-ی قوجا و قاری اولماقلا، ۶۱۳ خوجالی ساکینی قتله یئتیریلیب، ۸ عائله تامامیله محو اندیلیب، ۲۵ اوشاق هر ایکی والیدئینی، ۱۳۰ اوشاق والیدئینلریندن بیرینی ایتیریپ. دوشمن گول له سیندن ۷۶-سی اوشاق اولماقلا، ۴۸۷ نفر یارالانیب. ۱۲۷۵ نفر اسیر گؤتورولوب. اسیر گؤتورولنلردن ۱۵۰ نفری نین، او جملهدن ۶۸ قادین و ۲۶ اوشاغین تالئی بو گونه دک معلوم دئیل^{۱۳}.

حاضردا خوجالی سویقیریمین تانیماسی آذربایجان رئیسولیکاسینین خارجی سیاستی نین اساس ایستیکاملریندن بیر کیمی معینلشدیریلیمیشدیر. آذربایجاندا باشقا، خوجالینی تام سویهده قتل عام کیمی پاکستان و سودان تانیبیر. فاجعه نی پارلامنت سویه سینه قتل عام کیمی مکزیکا، کولومبیا، چنخیا، بوسنیا و هرستقوینا، جیبوتی، پئرو، هوندوراس، پاناما، ایوردانیا، رومینیا و شوتلاندا تانیبیر. ایندی دک آمریکانین ۲۲ ایشتاتی خوجالینی قتل عام کیمی تانییان سند قبول اندیب. بو حادثه آذربایجاندا "خوجالی سویقیریمی" و "خوجالی فاجعه سی" کیمی، دیگر اولکه لرده ایسه "خوجالی قتل عامی" کیمی آیلیر.

نتیجه

قاراباغ محاربه سی زامانی آذربایجانین خانکندی (۱۹۹۱)، خوجاوند (۱۹۹۱)، هادروت (۱۹۹۱)، ۱۹۲۳-جو ایله دک آدی آغولان، ۲۶ نوایر ۱۹۹۱-جی ایله لغو اندیمیش و اراضی سی خوجاوند رایونونون ترکیبینه وئریلمیشدیر)، عسگران (۱۹۹۱)، خوجالی (۲۶ فئورال ۱۹۹۲)، کلبه جر (۲ آپریل ۱۹۹۳)، شوشا (۸ مای ۱۹۹۲)، لاجین (۱۸ مای ۱۹۹۲)، آغدام (۲۳ ایول ۱۹۹۳)، جبراییل (۲۳ آوقوست ۱۹۹۳)، قوبادلی (۳۱ آوقوست ۱۹۹۳)، زنگیلان (۲۹ اوکتیابر ۱۹۹۳) کیمی شهرلری نین ایشغالی زامانی ۲۵ مین نفر آذربایجانلی شهید اولوب، ۱ میلیون یاریمدان چوخ اینسان اوز تاریخی تورپاقلاریندان

¹³ https://az.wikipedia.org/wiki/Xocal%C4%B1_soyq%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1

مجبوری قاجقین و کۆچکون وضعیتینه دوشوب. آذربایجان رئیسوبلیکاسینین اراضیسی نین ۲۰%-دن جوخو اثرمنیلر طرفیندن ایشغال اولونوب.

اثرمنیستان-آذربایجان، داغلیق قاراباغ موناقیشهسی نین بیرلشمیش میللتلر تشکیلاتی تهلوکهسیزلیک شوراسیندان چیخاریلاراق اولجه آتم، سونرا ایسه آتمین مینسک قروپوندا مذاکیرهسینده اولونماسی دا پروبلیمین حل اولونماسینا اؤز منفی تاثیرینی گؤستریمیشدیر. همین ترکیبده آذربایجانین رأیی و راضییلیغی اولمادان آمریکا، فرانس و روسیادا عبارت همصدرلرین سئچیلیمیشدیر. ظنیمجه، اراضی بوتؤولوگو پوزولوموش ۱ میلیوندن آرتیق اینسانی تاریخی تورپاقلاریندان دیدرگین دوشموش و سویقیریم معروض قالمیش قالمیش و دؤولت کیمی آذربایجانین دا همصدرلرین ساینین آتیریلماسینا و هئیتی نین ترکیبی نین سئچیلیمسینده مؤوقعی مطلق نظره آیینمالیدیر .

اثرمنی دیاسپوراسینین گوجو ده آذربایجانین حاق سسی نین دونیا چیخماسینا تاثیرینی گؤستریمیشدیر. بوندان باشقا اثرمنیلر بیر سیرا ساحه لده اثرمنی کیلهسی، داشناکسوتیون پارتیاسی، رنگیونال و بئین الخالق گوجلرین ده خصوصی دسته بی اولموشدور. بو طبیعی کی، بو گون ده داوام اندیر .

بو گونه کیمی، بئین الخالق و رنگیونال تشکیلاتلارین قبول انتدیردیگی قطعنامه، قرار، بیانات و بیاننامه لرینه باخمایاق داغلیق قاراباغ و اطراف رایونلار اثرمنیستانین ایشغالی آلتیندادیر. اثرمنی تجاویزو نتیجهسینده اثرمنیستان دؤولتی طرفیندن ایشغال اولونموش اراضیلریمیزده مادی-معنوی آبیله لری، مسجیدلر، مزارلیقلار، موزئیلر داغیلدیلیمیش، یئر آدلاریمیزین آدلاری دگیشدیریلیمیش، غئیری-قانونی مسکونلاشدیرما سیاستی و سایر حیاتی کئچیریلیمیشدیر .

بوگونکی، اثرمنیستانا حربی، سیاسی، اقتصادی، دینی-ایدئولوژی جهتن ائدیلمادی، سیاسی و بئین الخالق عالمده اولان دستهیه نظر سالساق گؤرریک کی، هانسی دؤولتدر، بئین الخالق و رنگیونال تشکیلات، قوروم و مرکز لردن بونو آیرد ائتمک اولار. خصوصیه ده خارجی اولکلرده اثرمنی دیاسپوراسینین فورمالاشماسینا بو و یا دیگر شکیلده دستک اولان گوجلرین ده رولونو آراشدیراندا بو بیر داها آیدین اولور.

قاراباغسیز آذربایجان یوخدور، آذربایجانین بیر قاریش تورپاغی مذاکیره مؤوضوعسو اولمالیدیر. بو باخیمدان هر بیر آذربایجان اؤولادی ایستر اؤکمیزده، ایسترسه ده خاریجده اؤزونون ان عالی آمالی اولاراق آذربایجانین تاریخی اراضی بوتؤولوگو اوغوندا سیاسی، اقتصادی، علمی، مدنی-معنوی، مطبوعات، دیاسپورا و سایر ساحه لده مباریزه آپارمالیدیر.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Təhlili S.Ə. İran İslam Respublikasının Qafqaz siyasətində Dağlıq Qarabağ problemi (1991-2005-ci illər). Bakı, "Elm və təhsil" 2016, s.14-141
2. Azərbaycan tarixi. (Uzaq keçmişdən 1870-ci illərə qədər). Redaktor: S.Əliyərli. Bakı, Azərbaycan nəşriyyatı, 1996, s. 674
3. Ermənistan Respublikası (məlumat sorğu kitabçası). Bakı, "Qafqaz Etno-Sosial Araşdırmalar Mərkəzi", (QESAM), 2006, s.715-716
4. <https://sia.az/az/news/social/771630.html>
5. Köçərli T. Qarabağ (Qarabağ tarixinin saxtalaşdırılması əleyhinə). Bakı, "Elm," 2002, s.311
6. Əliyev İ. Dağlıq Qarabağ: Tarix. Faktlar.Hadisələr. Bakı, "Elm", 1989, s.97
7. Алиев И. Нагорный Карабах: История. Факты. События. Баку, "Элм", 1989, стр. 92
8. Горбачев М.С. Жизнь и реформы. В двух книгах, Кн. 1, М., АО „Издательство Новости", 1995
9. سرداری نیا، صمد ، قریباغ در گذرگاه تاریخ، تبریز، ندای شمس، ۲۰۰۶
10. https://az.wikipedia.org/wiki/Xocal%C4%B1_soyq%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1
11. <https://az.trend.az/azerbaijan/politics/3260708.html>

شوشا شهری آذربایجان او یغاریغینین اوره یی

بهروز خانعلی پور دورموشخانلی

شوشا شهری آذربایجانین موسیقی مرکزی و شیفاهی داستان اوره گی دیر. بو داستانلاردان بیریده، دیلر ازبری و کونولر هیمنی آغابیم خانیمین دستانیدیر. دویمویان اورهک و دینله مه یین قولاق یوخدور بو دستانی. قاجار شاهی، آغامحمدخان، تام گوجوبله شوشا شهرینه یوروش ائتدی اما شوشانین کئچیلمز اولان داش قالا دیوارین کئچه بیلمهدی. شوشا قالاسینین قورویوجولاری آغیر داربه لر آلدیلار و هر آن شوشانین قالاسی چوکه بیلردی ... بو زمان آغامحمدخان نوکرلری طرفیندن اولدورولدو و قشون تهرانا قاییتدی. دئییلنلره گوره آغامحمدخان اولدورن آداملار روس طرفیندن اجیر اولموش آداملار اولوب. ابراهیم خان آغامحمدخانین جنازه سین ادب و احتراملا تهرانا یولا سالدی. دئییلنه گوره جنازه ایله تهرانا گندن آداملارا خلعتده وئریلدی، حتتا ابراهیم خانا بیر قیلینج و قیزیل سویونا چکیلمیش آت یهّری گوندریلمیشدی. اما بو صلح یونلو ایلشکیلرده بو دیوشون قاجیلماز اولدوغونو اورت باسدیر ائده بیلمه دی. آغا محمدخانین یئرینه، اوغلو فتحعلیشاه تخته اوتوردو. فتحعلی-خان ابراهیم خانا ائلچی گوندردی کی اگر قیزی، آغابیم خانیمی، اونا وئرمزسه، شوشا شهرین یئرله بیر ائدر و میلله-تین تامامیله اولدوره جکدیر. دیوش باشلارکن ابراهیم خان میللت اولمه سین دئییه تسلیم اولدو. آخی اوبیری طرفنده روس تهدیدی آلتیندا ایدی. نهایت آغابیم خانیم اورهینه داش باسیب میلله-تین قورتارما قرارینا گلدی. او عمی اوغلسونا عاشیقیدی، اونلارین آرزولاری واریدی. قارباغین باغلاری، گوللری، بولبوللری و اوردا اولان هرکس بونلارین سئوگیلی اولدوغو بیلیم، اویردی و بونلارین عشق دستانی دیلر ازبریدی. او چوخ عاغیلی، کاماللی، دوشونجه لی، ساوادلی و دونیا گوروشلو بیر قیزیدی. او شعر و ادبیات سئوهریدی. ادبی خزینه اؤرنه یی اولان فضولینی ازبر بیلریمیش. اوز دوغما توپراغینین بویوک شاعیری ملا پناه واقیفین شعرینین وورعونوموش. آغابیم خانیم قرآن کریمی ازبر بیلر و عرب دیلینی آخیشلی قونوشارمیش.

گاه گیزی گوروشردیک
گاهدا کی آشکار...
هئج دویمادیم سندن آی یار

اوره ک قان آغلاسادا دیلده بنله دئییر:

من گول اکدیم غم بیچمیشم
بوگونو اوزوم سئچمیشم

یاشاسین انلریم منیم دئییه دئییه ... داستانلار سویله دی. آغابیم خانیم سون دؤنه شوشانی، اونون گوللو یایلاقلارین، داغلارین، منشهرین سیر ائتدی. بوز بولاقلاریندان سو ایچدی. وطنین بوتون گوزللیکلرینی و دوغما توپراغین فسونکارلیغینی آلا گوزلریله یادداشینا یازدی. آغابیمین کجاوه سی شوشانی ترک ائدن زمان بوتون قاراباغ اهلی شیون ائتدی ناله یه گلدی.

گویده اولدوزلار سؤندو
گونش بوی وئردی داغان
بیر یانقیلی نئی سسی

اوجالدى قاراباغدان

او نئى ناله چكىردى
 او نئى فرياد انديردى
 او نئى سيزلايىردى

يارالانميش توپراغين آهيدى ناله سىدى
 او انلر هارايىدى، او عوصيان سسىدى
 آيىر يلىق اينىلتىسى كوچ هاواسىدى

دئيرلر بؤيوك شاعير، عابباس، بوتون شىفاهى دستانلارى توم اولاييله و كيچيك دنتالار يلا آنلادارميش،
 آغابىمىن دوغما دياريندان و ياريندان آيرىلىق كوچونوده اوچ گون شرح انتميشدى.
 آغابىمىم وداع زامانى اوزيله بير داش گوتوردوكى، بير گون اونون مزار داشى اولسون.

اور هيىمى وئريم سنه
 بير داشىنى قوى سینه مه
 سينا صداقتده منى
 غريبلىكده گل سينا ما

نر و نر دئدى. او آن ايستهدى توم قاراباغى
 بوتون خاطر هسيله قوينونا آلسين اما آللى چاتمادى.

قوجاقلاماق ايسته دى سون دونه قاراباغى
 بو ايستيه آرزويا يئتيشه بيلمه دى قوللارى

كاروان يولا دوشن زامان آغابىم خانىمى يولا سالان قيز گلنلر تسلى وئرر كن دئيلر اونوت قاراباغى،
 بلكه بيرده گوره بيلمه-دين. اما اولمادى كى اولمادى.
 اتكده لاله لر
 زيروه ده قارا باخ
 اونودولار هر يارا
 اونودولماز قاراباغ

منزىل باشينا تلسن دوه كاروانى نين بزكلى " سالونوندا " يول گندن آغا بىم خانىم گوز ياشى توكر ك
 سانكى آرازين سولاريندا دفن اولان آرزولاريندا آغى دئيردى :

سنده مسكن سالان نه بختياردير
 صفالى قوينون ايقليمين وار
 دونين بوينوندا سفره گندن
 زنگ كىمى كونلومده سنه باغليدير

شاعير عابباس تهراندا بو اولايدان چوخ ناغىلار سؤيله دى...

آغابىم خانىم هر زامان اوز عشقينه و عشقنين دوغولدوغو توپراغا فغان انئدى. عشقى، سئوگىنى و
 محبتى دويمويان شاهين قصرى اونا شاهيدى...

بیر گون آغابیم شاهدان قاراباغا گنتمک ایسته دینی سویله دی آما ایزین آلا بیلمه دی.
شاه عینی باغ، عینی گولر، عینی اوت، عینی بیتگیلر، عینی قوشلار، عینی بولبوللری و حتتا قاراباغین
توپراغیناندا تهرانا گتیردیب باغ سالدیردی کی آغابیم بوردا خوش اولسون. آغا بییم "وطن باغی" آدلاندیردیغی
باغ بو گون تهران شهرینده "شاه باغی" یا "باغ شاه" تانییر .

آغا بییم باغا گندر، گزردی آما قاراباغین هر نهیی بوردا اولسنیدیده عشقی، سنوگیسی و آرزولاری بوردان
اوزاغیدی. کونلو آچیلماز و اوزو گولمزیدی.

وطن توپراغینا قوربانام
غربت ائله وطنیم اول وطنیم
سنی عومرومده بیر قوش کیمی اوچوردوم
غریب بولبول اوتهنیم اول اوته نیم

آی قاراباغ شیکسته سی سن اوجال
هاراییمایته نیم اول یئنه نیم ...

اوره ک دؤیونتیلریله قاراباغا باغلی اولسادا اوزونه توتار خطاب اولاراق دئییر هاردا قالدین!؟

عزیزیم قاراباغ
شکی شیروان قاراباغ
تهران جننته دؤنسه
یاددان چیخماز قاراباغ

عزیزیم منیلم سنه
دوشوبدور گویوم سنه
من دؤنسم اوزوم دؤنسون
سن دؤنسن نئیم سنه

عزیزیم گندر قالماز
آخار سولار گندر قالماز
وفالی یارا جان قوربان
وفاسیر یار گندر، قالماز

کونلوم کنچیر قاراباغدان
گاه اوداغدان گاه بوداغدان
هاوالانسین خانین سسی
آخشام اوستو قوی اوزاقدان

ایندی بو باباتی اوستونده یازیلان اوره ک نغمه سی شوشانین، قاراباغین و بیتوو آذربایجانین سیمبولونا
چئوریلیمیش و یاشاییر.

هئج توی شنلیگی اولماز کی کیمسه بو کونول ماهنیسینی اوخوتماسین و حورمتله دینله مه سین و هئج اوزان
اولماز کی موسیقی حیاتیندا بو ماهنی بوزلاماسین.

آما ائله بیل بو کدرین و غمین سونو یوخیدی ... قاراباغدا خاری بولبول آدلی بیر خاری بیتگیسی واریدی.
قاراباغین آدلیم بولبولو "ساری بولبول" تکجه بو خاری بیتگی سینین اوستونه قونوب اوخویارمیش. چوخ
باغبانلار گلیر اما خاری بولبول تهراندا، وطن باغیندا، بیتمیرکی بیتمیر و ساری بولبول اوخومورکی اوخومور.
آغابیم دئییر: بو باغدا منه طعنه وورورکی سنینده قاراباغدان باشقا یئری وطن سئچمه یه حاققین یوخ. ایلک
عشقیندن ساوایی آیری کسه کونول وئرمه یه حاققین یوخ .

اودوركى آغا بېيىم خانىم يانا يانا بئله سۆيلىه بېير:

وطن باغى آل الواندى
بوخ ايچينده خارى، بولبول
عومور سورمه لى دوراندى
سسین گلسىن بارى بولبول

سحرین گولشن چاغیندا
نه گزیرسن باغى، بولبول؟
اوخودون عقلم آپاردین
سوندون منه یاری بولبول

بولبول سن ناله چکرسن
گوز یاشین گیلله توکرسن
ایلردیر جفا چکرسن
ایندیده بیر زاری بولبول

بولبول گئییبسن آلی یاشیل
قوللارین بوینومدان آشیر
آغلاماق منه یاراشیر
قوی آغلابیم بارى، بولبول

بولبول سنی کیم اوچورتدو؟
دالدان دالا کیم قاچیرتدی؟
سنه باده کیم ایچیرتدی؟
کیملر اولدو ساقی بولبول؟

بولبول سنین ایشین قاندى
عاشیقلر اودونا یاندى
ندن هر یئرین الواندى؟
کویسون آلتی ساری بولبول

اوزون، سئوگیسین، اوره بین، انلین و سئوگیلیسین محبسه گۆرن آغابیم خانیم سون بندینی بئله دئییر:

اوخو قوشلار دیله گلسىن
آزاد نغمه انله گلسىن
یاریم گوله گوله گلسىن
من چالاندا تارى بولبول

آغابیم خانیمدان " گنجه " باشلیقلى بېر غزل وار. نلری و نلری بېر باشا ایضاح ائدن بو غزل اونون یار
مناسیبتین و عمرنون نئجه کئچدییینی ترنم اندیر.
افسوس کی یاریم گنجه گلدی گنجه قالدی گنجه گئتدی
هنچ بیلمهیدیم عومروم نئجه گلدی نئجه قالدی نئجه گئتدی

آغابیم انله او باغدا ایندیکی تهران دروازهسی آدلانان یئرده توپراغا وئریلدى. آغابیمین گۆزو یولدا و انله ایندیده
دروازه ده اؤز ازلی سئوگیلیسینی گوزلویور کیمیدیر. آغابیمین اوره کلری یاندىریب یاخار سۆزلری دیلر
ترجمانی اولاراق دورور و هله ده هر دینله بیجینی اولارایا یاخیر ... !

نسیمی ارثی ملا جمعه یارادیجیلیغیندا... NƏSİMİ İRSİ MOLLA CUMA YARADİCİLİĞİNDA

پروفیسور غضنفر پاشایئو

Prof.Qəzənfər Paşayev

میلی-معنوی دیرلریمیز حاقیندا دوشوننده گۆز اؤنونه ایلك گلنلردن بیرى، بلکه ده بیرینجىسى قورور منبعیمیز نسیمی اولور. شاعرین زنگین و رنگارنگ یارادیجیلیق ارثی توکنمز انرژى منبعینه چئوریلیمیش، اؤزوندن سونرا گلن قودرتلی صنعتکارلاریمیزین، خصوصاً ده گۆرکملی آشیکلاریمیزین یارادیجیلیغینا گوجلؤ تاثیر گؤستمیشدیر .

شاعر آشیق یارادیجیلیغینا قیفلیند باغلاما و الیف-لام کیمی شعر شکیللری گتیرمیشدیر. بونلار میلی پوئزیامیزدا یئنیلیکلر ایدی .

بو یازیمیزدا نسیمین "الیف-لام" و "ترس الیفبا" سینین گۆرکملی ائل صنعتکاری آشیق-شاعر ملا جمعه نین یارادیجیلیغینا تاثیریندن

و دايم یارادیجیلیق آختاریشلاریندا اولان عاشیغین "الیف-لام" شعر شکلینی اینانیلماز درجده اینکیشاف ائتدیرمه سیندن و زنگینلشدیرمه سیندن بحث ائدجیک .

یئری گلیمشکن قئید ائدیم کی، بو مؤوضو تدقیقاتا ایلك دفعه دیر جلب اولونور .

اعتراف ائتملیگی کی، گۆرکملی آشیق ملا جومعین یاراتدیغی "الیف-لام" و "ترس الیفبا" نسیمین روحونا داها یاخیندیر. آشیغین "الیف-لام" و "ترس الیفبا" سینی فرقاندیرن جهت اونلارین یالیز عشق، محبت، سؤگی ایله باغلی اولماسیندادیر .

اونو دا دئیک کی، "الیف-لام" و "ترس الیفبا" نین ان یاخشی نومونه لرینی ملا جمعه یاراتمیشدیر. عمومیتله، ملا جمعه بو آشیق شعر شکلینی حدسیز اینکیشاف ائتدیرمیش، آشیق یارادیجیلیغینی زنگینلشدیرمیشدیر .

انوی "الیف-لام" دان ایختیسارلا نومونه :

قیز

"الیف" - علین وئر علیمه

گئدک بیزیم ائلره، قیز !

"بئی" - باخیب گونیرم،

اوزونده کی تئلره قیز !

"جیم" - جامالین اوخشاییر،

تنز آچیلان گوللره، قیز !

"هئی" - هر م سوناسی سان،

اوچوب قوندون گوللره، قیز !

"لام" - لئیلیدن درس گۆتوروب، -

دۆندر دین مجنونه منی -

"میم" - میسلین جلااد، منی

قویموسان نه حاللارا، قیز .

"یئی" - یاخین چک اوزونه،

ملا جمعه وفاداری .

سارماش سین کمر کیمی،

اینجه نازیک بئلره، قیز .

"گل سین" ادلی "ترس الیفبا" دا یازدیغی شعریندن آزجا قیسالتما ایله نومونه :

"ضاد" - ضرافیم، دورری-گؤهر،

قیمت وئریب آلان گل سین .

"صاد" - صیدقیله دانیشارام،

سیم و زری اولان گل سین .

"تی" - دوروستون دئییم سیزه،

دریا کیمی دولان گل سین .

"صین" - شیطانا لعنت اندیب،

حاقی یادا سالان گل سین .

"ذات" - زندینی ایتیرمه ییب،

سؤیلمه ییب یالان گل سین .

"سین" - سینهدن قایناییبان،

عشق اهلینی بیلن گل سین .

"الیف" - الله، نه سبب دن

شاد کؤنلوم ائتدین شیکسته،

"ساد" - ساغساغان جمدک یانیندا

قیزیل قوشلا دورار قصده،

ملا جمعه بیر بولبولدو

لاچین اولوب چالان گل سین .

ملا جمعه نین تام فرقلی "الیف-لام" لاری دا واردیر. "گؤروب" بئلهریندندیر. عاشیغین ان موکمل

تدقیقات چی سی، گؤرکملی فولکلور شوناس عالی می میز پروفسور پاشا افندیئو بو شعر دیوانی

آدلاندیر می شدی. اصلینده، بو شعر "الیف-لام" نین فرقلی فورماسیدیر. چوخ دا بؤیوک اولمایان "گؤروب"

"الیف-لام" نین بورادا وئریب فیکریمیزی آیدینلاشدیر ماغا چالیشاجاغیق .

بولبول سایاق جوشه گل دیم "یئی" "الیف"، "زی" این گؤروب،

باشلادیم گفتار دئمیه "یئی" او "واو" ی "ری" این گؤروب .

بديرنميش جامالينا قالميشام مايل اولوب،
 بيلديم جاندان خيبر يوخدور "ميم" او "الف"، "زئى" ي گوروب .
 بير آلاهم نه خوش سنده "قاف" او، "لام"، "خئى" ياراديب .
 بال شربتي سورماقليغا "لام" ايله "بئى" ياراديب .
 بوسه اوچون عاشيغينه "يئى"، "نون" او "خئى" ياراديب .
 باشيم وئرسم فدايه "كاف"، "واو" او "زئى" نى گوروب،
 بسم الله دان ملا جمعه "دال" او، "رئى" ي "سين" اوخويوب .
 بو سئودانى مشق ائيلهدى "فى" "رئى" ، "سين" اوخويوب .
 بير "ميم" حرف ديله دوشوب، "تئى" او "رئى" ، "سين" اوخويوب .
 به الحمدالله گشت ائيلديم "دال" "واو" ، "زئى" اين گوروب
 ماراقلدير كى، تدقيقاتچى هر ميصرع اوزره حرفلرين نه معنا وئرديني ميصرعنين اوليندهكى فيكره
 اساساً آچا بيلميشدى: ياز، يوز (اوز)، ناز، قيليخ، لب، ياناخ، گوز، درس، فارس، ترس، دوز. (باخ: ملا
 جمعه. اثرلرى. باكى، "شرق-قرب"، ۲۰۰۶، ص. ۱۹-۲۰) .
 عنعنوى "الف-لام" دا عربجه حرف وئريلير و ملا جمعه نين "اوغرادى" "الف-لام" ايندا اولدوغو كيمي
 سونرا معناسى آچيلير .

"الف" - ائيله بير مرحمت،
 مطلبيمه چاتيم، گنديم .
 "بئى" - باغريما باسيم سنى،
 جانيم جانه قاتيم، گنديم .
 "تئى" - تداروك گور آخشاما،
 بيرجه چيمير ياتيم، گنديم .

ملا جمعه نين بعضى "الف-لام" لاريندا ميصراعدان حاصل اولان فيكره اساساً حرفلرين نه معنا وئردى
 آچيقلانير. مثلاً:
 بولبول ساياق جوشه گلديم "يئى" او "الف"، "زئى" اين گوروب .
 ميصرعنين اولكى حيصهسى آچيقجا گؤستيرير كى، صحبت يازدان گندير. عربجه حرفلر بونو
 تصديقليير .
 باشقا بير مثال:
 بال شربتي سورماقليغا "لا" ايله "بئى" ياراديب .
 گوروندويو كيمي، صحبت "لب" دن گندير .
 ملا جمعه نين "گوروب" "الف-لام" اينى فرقلنديرن بير جهت ده واردير. ميصرعلا هانسي حرفله
 باشلاييرسا، همين حرفله بيتير .
 آشيقي ياراديجيلينغندا ميصرعنين ايلك و سون حرفلرى عيني حرفله باشلايير و بيتيرسه "اول-آخير" شعر
 فورماسى حساب اولونور. يقين، بونا گوره دير كى، پروف. پاشا افنديئو آشيغين "الف-لام" اينى "اول-
 آخير" شعرلر سيرايندا وئرميشدير (باخ: ملا جمعه. اثرلرى. باكى، "شرق-قرب"، ۲۰۰۶، ص. ۴۰۱) .
 هالبوكى، "اول-آخير" اين ملا جومعنين "گوروب" "الف-لام" ايندا هنج بير اوخشارليغي يوخدور. مثلاً:

نالە چکن بیر بولبولم، گول اوستونده سن دایان،
نجیم جانین قوربانیم، گنتمغینن سن دایان،
نه مدتدیر من یانیرام، ایسمی پونهان، سن ده یان
نامرد اولما، گل یانیم، آی ظالم میننتین .

ملا جمعه نین تامامیله فرقلنن "آرتیق"، "اولما"، "گۆزل"، "الیفه"، "ای قاصید"، "شیریندی سئودیم"،
"الیف-دالینن" کیمی چوخ ماراقلی شعرلری واردیر. دئمک اولار کی، اونلارین هامی سی عشق، محبتدن
بحث ائدیر. عاشیغین قوشما اوستونده یازیلیمیش اوچبندلیک "شیریندی سئودیم" "الیف-لام" دئییلنلره دایاق
اولور :

دوست دا اؤز دوستوندان اولورمو بئزار،
یاتمیرام گنجهلر، "فی"، "کاف"، "ری"دن .
سینم بوتاسینا سنسن کاماندار،
کچیردیم اوخلارین "جیم"، "کاف"، "ری"دن .

باغبان اولان قوللوق ائیلر باغا دا،
سونالار مشهوردو تئلده، جیغادا،
خیدمتکارین گۆزو اولار آغادا،
آغا نه ایستیر "نون"، "کاف"، "ری"دن .

ملا جمعه اوخور تورکو، عربی،
آرزولار اؤزونه خاکی تورابی،
ایسمی-پونهان، لبلرینین شرابی،
شیریندی، سئودیگیم، "شین"، "کاف"، "ری"دن .
(حرفلرین معناسی: فیکیر، جیگر، نوکر، شکر).

آشیغین "الیف-لام"لاری آخیجیلیغی، دیلین شیرینلیگی، معنا درینلیگی، خالق دیلینین زنگینلیگی ایله آدامی
حیرته کتیریر

ایسمی پونهان، گل باریشاق، ایندی رقیب یاندادی،
آیریلیق دا بئش گون اولار، قم هیجرانین جاندادی،
یقین بیلدیم، بو باره ده کوللی تقصیر مندهدی،
آ بیوفا، سن یانیشما "ئی" "الیف" "دال"ینن .
(یادینن)

بختی قارا ملا جمعه، چک سیننه ساز، آغلا،
قلم آلیب بیر دردینی مین دفتره یاز، آغلا،
حکیم گلیب دئسه سنه وئجسیر یئرہ از آغلا،
بو دونیادا قم چکه سن "دال" "الیف" "دال"ینن .

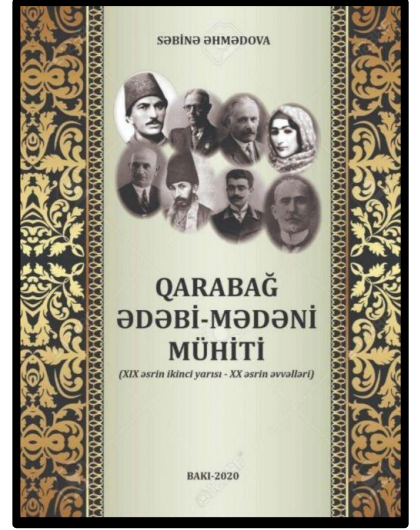
(دادینن)

چکیمه دن دئیہ بیلریک کی، "الیف-لام" آشیق شعر شکلینین ان موکمل نومونه لرینی ملا جمعه یاراتمیش
و آشیق پوئزییاسینی خئیلی درجه ده زنگینلشدیرمیشدیر .

صحبت آچدیغیمیز "الیف-لام"دان، ائل جه ده شاعرین باغلاما، قوشما و باشقا شعر شکیللریندن گۆرمک
اولور کی، داهی نسیمی آشیق یار ادیجیلیغینا نئجه قوتلی تأثیر ائتمیشدیر .

قاراباغ ادبی-مدنی موحیطینین ۱۹-جو-۲۰-جی عصرلر مرحله سینیه قدر اونون کئچدی تاریخی اینکیشاف یولونون منظره سی

دوکتور. پروفیسور یاقوب بابایئو
Prof.Yaqub Babayev

AMEA محمد فضولی آدینا الیازمالار اینستیتوتونون فارسیدیلی الیازمالارین تدقیقی شعبه سینین بویوک علمی ایشچی سی، فیلولوگییا اوزره فلسفه دوکتورو صبینه احمدوانین «قاراباغ ادبی-مدنی موحیطی ۱۹-جو عصرین ایکینجی یاری سی – ۲۰-جی عصرین اوللری» آدلی مونوقرافییاسی چاپدان چیخیب.

نشرین علمی مصلحت چی سی آکادئمیک تیمور کریملی، اؤن سؤزون مؤلفی فیلولوگییا اوزره علملر دوکتورو، پروفیسور یاقوب بابایئودیر. فیلولوگییا اوزره علملر دوکتورو، پروفیسور راقوب کریموو و فیلولوگییا اوزره فلسفه دوکتورو گولبنیز بابایئو کیتابین رایچیلری، فیلولوگییا اوزره فلسفه دوکتورو، دوستنت عزیزاغا نجفزاده ایسه علمی رنداکتورودور.

مونوقرافیادا ۱۹-جو عصرین ایکینجی یاری سیندا و ۲۰-جی عصرین اوللرینده قاراباغ ادبی موحیطینده یئتیش سننکارلار باره ده اوچئرکلر تقدیم اولونوب. قاراباغدا دوغولوب بویوموش، یاشاییب-یاراتمیش شاعرلر، ناثیرلر و پولیسیستلرین یارادیجی لیغینا آیری-آیری اوچئرکلر ده عمومی نظر سالییب، بو واختا قدر تدقیقاتدان کناردا قالمیش مسئلهلر توخونولوب، تحلیللر آپاریلیب.

اثرده تقدیم اولونان اوچئرکلر همین دؤورلرده قاراباغ ادبی موحیطینین آپاریجی سیمالاریندان اولان قاسیم بی ذاکرر، سعدی سانی قاراباغی، میر محسن نوواب، خورشودبانو ناتوان، نؤوبری، حسنعلی خان قاراداغی، عبدالله بی عاصی، میر مهدی خزانی، خراط قولو، مشهدی محمد بولبول، نجف بی وزیروو، عبدالرحیمیم بی حاقوئردیئو، یوسیف وزیر چمنزیمینلی، فیریدون بی کؤچرلی، اوزئییر حاجیبیلی و دیگر شخصیتلر حصر اولونوب.

« زحمت موفقیتین رهنیدیر » حکمتی بشر تاریخینین مین ایللرله اولچوله بیلن حیاتی سیناغینا باغلیدیر. بو حکمتین فلسفه سی اجتماعی گئرچکلیین پراکتیکاسیندان قیدا آلیر و اونون سؤزده تظاهر و کیمی فورمالاشمیشدیر. بوتون ساحهلرده اولدوغو کیمی علمده ده زحمت، ازابکشلیک اولمادان هئچ بیر اوغور قازانماق مومکون دئییل. فیلولوگییا اوزره فلسفه دوکتورو صبینه احمدوانین دا حاقیندا دانیشدیغیمیز بو مونوقرافییاسینین اوغورونو تعمین ائدن ایلک نؤوبه ده زحمت و جفاکشلیکدیر. یئری گلمیشکن اونو دا علاوه ائدک کی، مؤلف ائله بو یاخینلاردا فیلولوگییا اوزره فلسفه دوکتورو علمی درجه سی آلمیشدیر. مؤوجود علمی اثر هم علمی ایجتیمایته، هم ده اونون اؤزونون اؤزونه ان یاخشی هدیه سیدیر. چونکی یئنیجه عالیم آدینی آلان بیر شخص اوچون اؤزونو عالیم کیمی تصدیق ائدن بیر علمی اثرین اورتالیغا قویولماسیندان شرفلی هئچ نه یوخدور. بیز عالیملیک دندیکده مثلاًین رسمی

طرفینی نظردە توتوروق. غیری رسمی اولاراق صبینه خانیم داها اولردن اوزونو تصدیق انتمیش بیر تدقیقاتچیدیر .

ص.امدوانین مونوقرافیایسی شماللی-جنوبلو بوتو و بؤوک آذربایجانین کونکرتت بیر رئگیونون کونکرتت بیر تاریخی مرحلهدهکی ادبی-مدنی موحیطینین تدقیقینه حصر اولونموشدور. بلیدیر کی، کیچیکلی-بؤوکلو چشمه لر آخیب نهرلری، نهرلر ده آخیب اوممانلاری عمله گتیریر. بیز آذربایجانیمیزین ادبی-مدنی اینکشافینین تاریخ بویونجا کئچدی یولو، منظرنی جانلاندیرماقدان، تصوور ائتمکدن اوترو اونو اولجه آیری-آیری تاریخی مرحله لر و آیری-آیری رئگیونلار اوزره اؤیرنملیگیگ. چونکی اونو بیردن-بیره بوتو و شکیلده اؤیرنمک نه بیر-ایکی نفرین ایشیدیر، نه ده مومکون اولان مسئلهدیر. دنمهلی، بوتو، احاطهلی، میقیاسلی بیر ایش گؤرمکدن اوترو هم رئگیونال، هم ده تاریخی دؤورلر اوزره تدقیقاتلار زورری و ایلکین شرطدیر. صبینه خانیمین مؤوجود آراشدیرماسی دا بله بیر احتیاج و ضرورتدن ایرلی گلیمیش، بله بیر گرکلیمیس سییانین یئرینه یئتیریلمه سینه حسابلانمیشدیر .

مؤلف بو مونوقرافیاسیندا قاراباغ ادبی-مدنی موحیطینین ۱۹-جو عصرین ۲-جی یاریسی و ۲۰-جی عصرین اوللریندهکی تاریخی مرحله سینی آراشدیرما هدفینه چئویرمیشدیر. بللی اولدوغو کیمی همین زامان کسیمی ایستر قوزئی آذربایجانین، ایسترسه ده قاراباغین تاریخینده فرقلی، اوزونمخصوص بیر مرحله دیر. بو فرق، اوزونمخصوصلوق سوزون گنیش معناسیندا گوتورولمه لیدیر. یعنی دنیلن فرق، اوزونمخصوصلوق اجتماعی-سیاسی حیاتدان توتמוש، ادبی-مدنی، معاریفچی-پنداوژی حرکات، اقتصادی-تصرفات گنرچکلیینه قدر هر شئی، بوتون اجتماعی رئاللیقلاری اوز آغوشونا آلیر. بونون سببی ایسه خاطرلاندیغیمیز دؤوردن بیر آز اول، عصرین ۱۰-۲۰-جی ایللرینده شمالی آذربایجانین روسیا ایمپئرییاسی طرفیندن ایشغال اولونماسی ایدی. سیاسی-اینضیباطی ایشغال آرخاسینجا باشقا ساحه لرده ده جدی دییشیکلیکلرین باش وئرمه سینه یول آچدی. ادبی-مدنی حرکات دا دنیلن گنرچکلیین ترکیب حیصه سی ایدی. هر شئیدن اول، دنیلن ایستیل فاکتی ایله آذربایجانین شمال حیصه سینین اوزو تدریج شردن، ایسلام عالمیندن آیریلیب آروپا-قربه دوغرو یؤنلیدی. آرتیق شمالی آذربایجان و اونون ترکیب حیصه سی کیمی قاراباغ هم شرق-ایسلام، هم ده قرب-آروپا دیرلرینی اوزونده بیرلشدیرمه یه باشلادی. صبینه خانیمین تدقیقات زامانی گؤرمه لی، فهم ائتمه لی و دویمالی اولدوغو ان واجیب جهتلردن بیری ده محض همین مزیت و پروبلمه ده اونون اوز پریماسیندان باخماق باجاریغی ایدی. هم ده فیلولوق عالیم سنزدیی، دویدوغو، گوردیو بو حقیقتی اوز ماتئریالینا لازیمی شکیلده تطبیق ائتمی باجارمالی ایدی. بیز امینلیکله دئییه بیلریک کی، مؤلف دنیلن میسسیانین عهده سیندن موقیقتله گلیمیشدیر .

آراشدیرما زامانی صبینه خانیمین یئرینه یئتیرمه لی اولدوغو باشقا بیر زورری عهده لیک ده وار ایدی: قاراباغ ادبی-مدنی موحیطینین ۱۹-جو-۲۰-جی عصرلر مرحله سینه قدر اونون کئچدی تاریخی اینکشاف یولونون منظره سینی بیغجام دا اولسا، جانلاندیرماق. چونکی بو زامان قاراباغ روسیاینین ترکیبینه داخل اولسا دا، باش وئرن ادبی-مدنی اینکشافین باغلاری کئچمیشدن اوزولمیشدی. یعنی یئنی دؤورده باش وئرن ترققی و یئنی لیکلر مین نئله اولکیره، کئچمیشه باغلی ایدی. اونون یئنی دؤورده کی داوامی، یوکسلیشی ایدی. اگر اولکی چوخ عصرلیک اینکشاف اولماسایدی، ایندیکی یوکسلیش ده مومکون اولمزدی. اولکی اینکشاف ایندیکی ترققی اوچون بیر فوندامنت و بونؤوره رولونو اویناییددی. صبینه خانیم اوزرینه دوشن بو عهده لیک ده لایقینجه یئرینه یئتیره بیلیمیشدیر .

مؤلفین یئرینه یئتیرمه لی اولدوغو اوچونجو بیر میسسیا دا وار دیر. بو، قاراباغ ادبی-مدنی موحیطینده باش وئرن پرسئسلی آذربایجانین باشقا رئگیونلاری ایله علاقه لندیره بیلیمک باجاریغی ایدی. چونکی بوتون

تاریخی دؤورلرده اولکنین هر هانسی بیر رنگیونوندا باش وئرن پروسئسلر دیگر رنگیونلارلا بو و یا دیگر درجهده باغلی اولور. بو باغلی لبق یالنیز ادبی-مدنی اینکیشافا عایید اولماییب بوتون ساحه لری اوزونده احتیوا اندیر. دئییلن پروبلیمی یئترینجه آنلایان مؤلف تدقیقات زامانی خاتیرلاندیغیمیز بو مسئلهیه ده حساس یاناشا بیلیمشدیر. او، تدقیقات اوبیئکتی کیمی گؤتوردیو تاریخی مرحلهده قاراباغ ادبی-مدنی موحیطینده باش وئرن حادثه لری آذربایجانین باشقا رنگیونلاریندا باش وئرن پروسئسلرله لازیمی شکلده علاقه لندیره بیلیمشدیر .

بلیدیر کی، ۱۹-جو عصرین ۲-جی یاری سی-۲۰-جی عصرین اوللری خالقیمیزین تاریخینده میلی اینتیباہ دؤورو کیمی سعجیه لنیر. ف. کؤچرلی ۱۹-جو یوزیلین ۷۰-۸۰-جی ایلرینی میلی اینتیباہیمیزین «سوبه چاغی» کیمی دیرلندیریر. البته، میلی-مدنی اینتیباہین چنشدیلی و مخصوصی جهتلری، علامتلی واردیر. بو دؤورون هر هانسی بیر پروبلیمینی آراشدیران تدقیقاتچی اوزو همین جهتلره، علامتله بلد اولمالیدیر. بونسوز اوبیئکتیو آراشدیرما آپارماق، دوزگون قناعتلره گلکمک، دوروست تحلیلله و ارماق مومکون دئییل. صبینه خانیم ایش گؤررکن یاریمچیقلیغا، تلسکنلییه یول وئرمیشدیر. او، همین زامان آخارینین رنگارنگ ادبی-مدنی حادثه لری اویرنمیش، منیمیش و ائله بونا گؤره ده دوزگون ملاحظه لر سؤیلهیه بیلیمیش، ایناندیرجی نتیجه لره گلیمشدیر. تدقیقاتچی دانیشارکان بیر قایدا اولراق فاکتورلارین منطیقیندن چیخیش اندیر. سؤیلدی نظری فیکرلری دلیلرله محکم لندیریر .

مونوقرافیا اوچئرکچلیک پرینسیپی اساسیندا یازیلیمشدیر. اولجه ایری جملی گیریش وئریلیر. بورادا قاراباغین لاپ قدیم چاغلاردان باشلایان اجتماعی-سیاسی حیاتینا نظر سالینیر. یاد ائلیرلین هوجوملاری، اونلارین تورتدیکلری وحشی لیکلر خاطرلانیلیر. عینی زاماندا قاراباغین ادبی مدنی کئچمیشینه ائکسکورس اندیلیر. بنله بیر منظرنی جانلاندیرماقلا مؤلف نظره چاتدیرماق ایستیر کی، قاراباغ تاریخین درین قاتلاریندان باشلایاراق مدنیتین، علمین، ادبیاتین بنشی اولموشدور. ۱۹-جو-۲۰-جی یوزایللیکلرده باش وئرن موترقی ادبی-مدنی حادثه لر ده خنیلی درجهده اوز قیداسینی کئچمیشدن آیر. البته، کئچمیش عنعه یئنی ائپوخانین موترقی حادثه لری، باخیشلاری، طلبلری ایله اوزلاشیر. یئنی مزمونها، یئنی کئیفیتده اوزه چیخیر. غربدن گلنلره شرقده اولانلار اوزلشیر. معاصر ائپوخانین ترققیروور ضیالیلاری شرقدن نیی گؤتورمک، غربدن نیی اخذ ائتمک مسئله سینده کیفایت قدر اوستا، آییق، سریشته لی، مسولیتلی حرکت اندیرلر. میلی ماراقلاری، وطن و میللت تعصوب کئشلیینی، اونون ترققی سی اوچون نلر ائتمک لازیم گلدینی دقایقیکله نظره آیلرلار. نتیجه میثیل سیز اوغورلارین قازانیلماسینا گئیریب چیخاریر. بو اوغورلار مدنیتین، ادبیاتین، معاریفین، صنعتین موحتلیف ساحه لرینی احاطه اندیر .

مونوقرافیانین اولینده قاراباغین اجتماعی-سیاسی، ادبی-مدنی کئچمیشینین بیغجام خلاصه سی؛ قاراباغین دیرچلشینه پناهعلی خانین فعالیتی و رولو؛ ۱۹-جو عصرده یئنی تیپلی مکتب و معاریف حرکتی و اونون ادبی-مدنی موحیطه تاثیر؛ ادبی مجلسلر و اونلارین ادبیاتین اینکیشافیندا رولو؛ آذربایجانین دیگر بؤلگه لرینده باش وئرن موترقی حادثه لرین قاراباغ ادبی-مدنی حیاتینا تاثیر؛ کلاسیک ادبی عنعننن، خصوصیه ده فضولی ادبی عنعه سینین داوامی و پوئزییادا تظاهرو؛ M.P.Vaqif ادبی مکتبیین قاراباغ شاعرلرینه تاثیر و س. طبیعی کی، گؤسترلین بو جور مطلبلرین شرحی پروبلیمین طبیعتیندن دوغور. بونلار مؤلفین مسئلهیه احاطه لی، هر طرفلی بیر نظرله یاناشدیغینی آیدین شکلده گؤستریر .

آرتیق قئید ائدییمیز کیمی، کیتابدا ۱۹-جو عصرده و ۲۰-جی عصرین اوللرینده قاراباغ ادبی موحیطینده یئتیش سنککارلار باره ده اوچئرکلر وئریلیر. بو زامان حاقلی اولراق ادبی نؤولر نظره آیلنیر و اوچئرکلر ده ادبی نؤوع لره اویغون اولراق دوزولور. یعنی اولجه شاعرلره (پوئزییایا) حصر اولونموش

اوپچرکلر وئرلییر. بو اوچترکلرده دئدییمیز دؤورده قاراباغ ادبی موحیطیندهکی پونزییانین اینکیشافی قارباردیلیر و اؤز علمی شرحینی تاپیر. البته، همین شاعرلرین سایى آز دئیل: قاسیم بی ذاکر، سعدی سانی قاراباغی، میر محسون نوواب، خورشودبانو ناتوان، نؤوبری، حسنعلی آغا خان قاراداغی، میرزه علسگر نؤورس، ممو بی ممای، میرزه حسن قاراباغی یوزباشوو، عبدالله بی عاصی، مشهدی ایوب باکی، میر مهدی خزانى، خراط قولو، مخفی، مشهدی محمد بولبول، بهمن میرزه قاجار. البته، حاقیندا سؤز آچیلان دؤورده قاراباغدا یاشاییب یارادان شاعرلرین سایى داها چوخدور و طبیعی کی، بیر کیتابدا اونلارین هامی سینی احاطه ائتمک مومکون دئیل .

مونوقرافییایا داها سونرا قاراباغدا دوغولوب بؤیوموش ناصر، دراماتورق و پوبلیسیستلر بارهده اوچترکلر سیرالانیب. همین ادبی شخصیتلره بونلار داخیل دیر: نجف بی وزیروو، عبدالرحیم بی حاقونردیئو، سولئیمان سانی آخوندوو، یوسیف وزیر چمنزینلی و س. اونو دا قنید ائدیم کی، اثرده فیردون بی کؤچرلی و اوزئییر حاجیبلی بؤلوملری خصوصی محبتله ایشلنمیشدیر .

گوروندویو کیمی، تدقیقاتچی مومکون قدر قاراباغ ادبی موحیطینین آپاریجی ادبی سیمالارینا دقت یئتیرمهیه جهد گؤستریر .

بیز فیلولوگیا اوزره فلسفه دوکتورو ص. احمدووانین بو علمی اثرینی گرکلی، دیرلی بیر آراشدیرما کیمی تقدیر ائدیریک. اونون هر بؤلمه سیندن، هر صحیفه سیندن بؤیوک آختاریش، جدی زحمت بویلانیر. بئله بیر مونوقرافییانین عرصیه گلمه سی بیزیم باشقا رنگیونلاریمیزین ادبی-مدنی موحیطلرینی اؤیرنمک اوچون بیر ایستیمول وئریر .

اینانیریق کی، علمی ایجتیماعیت ص. احمدووانین علمی اثرینی رغبتله قارشیلایاجاق .

شاعرین تانری سوودالاری

آکادمیک نظامی جعفروو

آذربایجان پوئزییاسینا تانری تصوورو (و بوتون مرهم مئتافیزیکاسی ایله تانری اوبرازی) اوزون فاصیلهدن سونرا بیر ده کئچن عصرین ۷۰-جی ایلرینده گلدی... آنجاق قطعی شکلده دئمک اولار کی، واقیف صمد اوغلو، رامیز رؤوشن، واقیف جبراییلزاده... کیمی شاعرلرین پوئتیک-فلسفی تفسیرینده بو یئنی بیر تانری ایدی. و اساس دا او ایدی کی، هر شاعرین اؤز تانریسی، هر تانرینین دا اونو "یارادان" شاعرین ایدئیا-اؤستنتیک ماراغیندان ایرلی گلن اؤز میسسییاسی واردی.

شعر یازماغا (و شاعر اولماغا!) نه واختدان باشلادیغینی آنجاق تانری بیلن دیانت عثمانلی دا اؤز بؤیوک سلفلری کیمی درحال (و طبیعی اولاراق!) او کیشینین اتیندن یاپیشدی ...

من تانرینین لال دیلیم،

هره بیلدین آنلابیر .
آغزیمدا سؤزوم قورویوب،
هره بیر دیلده اوخویور .

صحرائین کور بولاغیام،
دوهلر اوفوروب ایچر .
تورکون واهیم سوراغیام،
سسیمده یووشانلار بیتیر .

اولو یولون سوکوتویام،
ایزیمدن فریاد بوی لانییر .
ایتمیش روحومون قولویام،
کؤلگمین کؤکسو آتانییر .

آنجاق بو، واقیف صمد اوغلونون، رامیز رؤوشنین، واقیف جبراییلزادنین... یوخ، تامامیله باشقا تانری - تورک تانری سیدیر کی، اونون ان آزی ۱-جی مینیللین اورتالاریندان (ان چوخو ایسه ۲.و. ۳-جو مین ایللیکدن) گلن کونکرئت انتنوقرافیک تاریخی وار... و بونولا بنله، تورکلرین دونیانین موختلیف دینلرینه (و اینسانین تانری آختاریشلارینا) احتیرامینین تظاهرودور کی، هم آذربایجان دیلینده، هم ده آذربایجان پوئزییاسینین دیلینده تانری تک دئییل، تانری ، الله وار، ایلاهی وار، حاق وار، خدا وار، پروردیگار وار، یارادان وار... یارادانا اعتقاد، یارادیلانا حورمت وار ...

و اونا گؤره ده شاعر یارادیلانا حورمتین تظاهر و اولاراق تانریسینا توصیه وئرمکدن چکینمیر :

يول سوز بير سيياحام،
 اوز كؤلگمين ايزيندهيم ...
 ...تاترييا توصيم وار :
 مين ايللرين سيناغيندا اودوزان
 آنيمداكى معناسيز جملهيه
 قارا بير نقطه قويولسون .

آچيل سين بوتون اوماجاقلاريميز،
 بيت سين بو صبرين ميستيك عذابى .
 سن مين يئره يوزولان سوزونون،
 من كوسكون جاتيمين صاحبي اولوم .

تانرى نه درجده حؤكلودور، اونو بيلمك بيزه دوشمز، آنجاق اوزونه (و اوز عالمينده) بير "تانرى
 يولو" توتوب "اوز كؤلگه سينين ايزى" ايله گئدن شاعرين ده "حؤكم" او وار... نسيمي "حق منم، حق
 مندهدير، حق سؤيلرم" دئميشدى. ديانت بيرباشا ائله دئمير، آنجاق داهى صلفيندن داهى صميمى، داهى
 تواضوكار و داهى آناليتيك دانيشير. اصلينده ايسه، تانرييا قاهمار دورماقلا او دا "حق منم" دئيير :

تانرين قوجا واختيندا
 اينساتلىق اوزرينه،
 طالع-قيسمتين قانينا يئريكله ييب
 آلين يازى سيني
 ديشمك عشقينه دوشنلر وار .
 اولوم-دير يم فرماتيندا
 تانرييا اورتاق بير اعدادا بولونماق
 و اكميىنى گؤز ياشى ايسلادانلارين
 بايراميني کوتلاماق
 ظالمين گوروى اولماسايدى ...

اينسان تانرى اوولاديديرسا، واى او كسين حالينا كى، اوز يارادانينا عاصى اولور. آنجاق ديانت عثمانلارين
 پوتتيك-مئتافيزيك ايتتير پرتاسيياسيندا اينسانين اوز تانريسينا عاصى اولماغينين دا ايضاحى وار :

منى ده تانرى ياراديب دئيه
 هنج تسلليم اولمادى .
 دار ماجالدا ترك اندنلر
 پنشمانلىق ايچينده
 خوش گونوم اولماديغيني سانيب،
 بلكه ده، عومور بويو
 بير داهى خاطيرلامادى .

شاعر اميندير كى، اينسانلا تانرى آراسينداكى موناسيبتلرده بير "اغيار" (شيطان!) وار. و اونا دا اميندير
 كى، ائله بو شيطان ("اغيار") دا اينسان اوچون تصوور اولونماياجاق قدر "عزيز" دير :

تانريدا اينصاف وارسا،
 كؤنلوم-گؤزوم توختايار .
 سنين ده قورساغين دار،

نه سنوگين ياشادار،
 نه ده رحمين
 تابوتومو اوخشايار،
 عزيزيم .

آذربايجان پونزيياسينين مين ايلليک تاريخينده نه "عاشيق"ين، نه ده "معشوق"اون ميستیک منشايي معلوم دئيل. معلوم اولان اودور کي، هر ايکي سي ايلاهي منشايه ادعاليدير. آنجاق بوتون بو ادعالارين تن اورتاسيندا يئنه ده بير شيطان وار ...

هیکهکلی دعالار گویون اوزونده
 دیدیر بیر-بیرینی قارغا-قوز غونتک ...
 آمان وئرمه دن اولدورن ده،
 آمان دیله یین ده تاترینی سسلر .
 ایمدادا هر زمان فلک ینتیشر .

دیانت عثمانلی بوتون شاعر لر کیمی بعن نه تانرینین طرفینده دیر، نه ده شیطانین (فلین) ... هر شئیدن اول اونا گوره کي، شاعر نه شيطان قدر عصیانکار دیر، نه ده تانری قدر تمکینلی. آنجاق مثلاًین مورککبلیگی بوراسیندادیر کي، شاعرده هم تانری، هم شيطان وار، هم ده شاعرلیک "دیپلوماتیا"سی ...

افندیم تانری،
 بیردن آنلاماز سان دیلیمی،
 سوزومده اوزونو تانیماز سان دئییه
 من سون سوزومو بئله
 اونوتماق زوروندا یام
 فانی بیر حیات کیمی .

بونو آنجاق شاعر دئییه بیلر! .. بو قدر دیپلوماتیک نطق تانری درگاهیندا آنجاق شاعره مخصوص دور! ..
 و بو غلطی هنج شيطان دا ائلیه بیلمز ..!

بویوک واقیف جبرائیل زاده دئمیشدی آخی: "گوللین شاعرلری! .." و وئردی حؤکمون ایجراسینی گؤزلمه یه حؤصله سی چاتمادان اوزوندن باشلا یارق بوتون شاعرلری سون نفسینه قدر "گوللمیشدی" ... آنجاق فایداسی اولمادی ... " ... بیئردن چیخار، گؤیدن یا غار آشیق ..."

دیانت عثمانلی نه قدر صمیمی اولسا دا، یئنه ده ادعالیدیر. چونکی شاعر دیر ... صابیر نجه دئییردی؟! ..
 "شاعرم چونکی، وظیفم بودور اشار یازیم ..."

سنویننده
 تانرینی دوست کیمی ازیزلیدیم،
 آجی چکنده
 دوشمن کیمی داریلدیم آدینا .
 .. شئیتانکنچمز یوللاردا
 سبیرسیز وار-گل اندیب
 حساب چکمه یه
 بیر سوچلو گؤرمدیم .

تائىرى!.. و يول!.. اصلينده، يول آنجاق تائىرىيا مخصوص دور!.. شىطانتىن (و فليين) يولو پوخ دور، دولانباجلارى وار كى، اونون دا سونونا گنديب چىخماق مومكون دئىيل، اونون يولدان آزماغى وار . تائىرى حاقي، دىانت عثمانلى گوزل دئىير :

من بير يول چو ايلان،
سانكى حياتين رسمى
اوزومده دونموش،
دئيلمده يوللار هاچالانميش،
دئىشلىرىمده آغىيا دونموش
تائىرىن وئردىي روزى .

دىانت عثمانلى تائىرى حاقيندا يالنىز گوزل دئمير، هم ده اونو گوزل تحليل ائدير... چونكى بو ايلك نؤوبهده اونون اوزونون تائىرى سىدير ...

بو سنىمى سن،
تائىرىم،
وئردىين دىلله ازيزلنىب،
جان اوزى وئردىين سوزله سؤيولدون
و گوج وئردىين قوللا دؤيولدون ...

و بو سؤيولن، دؤيولن ده شاعرين اوزودور. چونكى دىانت عثمانلى اوزونو، بير شاعر (و اينسان) اولاراق تائىرى ايله سؤودالاردا درك (و تصديق!) ائدير ...

عزیزه جعفرزاده یار ادیجیلیغی

ƏZİZƏ CƏFƏRZADƏNİN YARADICILIĞI

Prof. Buludxan Xəlilov

پروفیسور بولودخان خلیلو

آذربایجان ۲۰-جی عصر ادبیاتیمیزین اؤنملی سیمالاریندان بیری ده هم بدیعی، هم ده علمی یارادیجی لیغی ایله خالقیمیز طرفیندن سئویلن و ایللر کنچسه ده، دایم تقدیر اولونان خانیم سنتکاریمیز عزیزه جعفرزاده دیر. او، چوخشاخه لی یارادیجیلیغا مالیک اولان بیر یازاردیر.

عزیزه جعفرزاده ادبیاتیمیزا ۱۹۳۷-جی ایله "ادبیات" قزئتینده چاپ ائتدیردی "عزراییل" حکایه سی ایله گلیب. عمومیتله، یازیچینین اوچ مرحله یه بؤلونن یارادیجیلیغینین ایلك مرحله سی (۱۹۳۷-جی ایلدن ۱۹۷۰-جی ایله قدر اولان مرحله) داها چوخ حکایه یازدیغی مرحله دیر. ۱۹۴۸-جی ایله همین دؤوره قدر اولان حکایه لر توپلانیب "آزرنشر" ده چاپ اولونور. اما چوخ قریبه دیر کی، ع. جعفرزاده اؤز خاطرهلرینده یازیردی کی، منیم بو حکایه لریم هنج منه گلیب چاتمادی. چاپ اولونان کیمی اونو یاندیردیلار. چونکی او

واخت آرتیق آخمتوشینا آدلی بیر سیاسی ختت وار ایدی. یارادیجی لیقدا سیاسی-ایدئولوژی باخیشلار آختاریردیلار. حتی عرب قرافیکاسیندا یازیسی اولانلاری دا گوناھلاندریردیلار. بوتونلوکده میللتینه، تاریخینه، ائتتوقرافیاسینا، یادداشینا باغلی اولان عزیزه خانیم ایدئولوگیا ایله اویوشمادیغیندان بوتون بونلار اوندان دا کنار کنچمیر. او، ۱۹۶۳-جو ایلره قدر یازدیقلارینی، دئمک اولار کی، چاپ ائتدیرمیر. ۱۹۶۳-جو ایلدن سونرا چاپ ائتدیرمه یه باشلا بیر.

اوزونمودتلی یارادیجی لیغی ایله اؤزونو حکایه ژانریندا تصدیق ائدن یازیچی ۱۹۷۰-۱۹۹۰-جی ایللرده (همین دؤور. جعفرزادنین یارادیجیلیغینین ایکنجی مرحله سیدیر) ، اساساً، رومانلار یازیر. رومانلاریندا، اساساً، ادبی و تاریخی شخصیتلردن بحث ائدیر. مثلاً، "باکی ۱۵۰۱" رومانی بیرباشا ختاییه، "عشق سلطانی" فضولییه، "عالمده سسیم وار منیم" س.ع. شیروانییه، "یاد ائت منی" عباس صحته حصر اولونوب.

عادتین، تاریخه مراجعت ائدن یازیچیلار بعضن تاریخی فاکتتلارین تأثیری آلتیندا قالیرلار. اما عزیزه خانیم تاریخی فاکتتلارین تأثیری آلتینا دوشمور. اونون دونیاگؤروشونون گنیش لیگی اوندان عبارتدیر کی، او، تاریخی فاکتتلارا موداخیله ائتمی باجاریردی، اونو تحلیل ائلمی باجاریردی. بو معنادا ا. جعفرزاده حتی تاریخی معاصر دؤورون دوشونجه سینه گنیرمی باجاریردی. مثلاً:

من گؤوهرم، اؤزگه لر خیریدار

منده دئییل ایختیاری-بازار.

دؤوران کی منی مزاده سالدی،

بیلیم کیم ایدی ساتان، کیم آلدی.

اولسايدى منىم بىر ايختيارىم،
 اولمازدى سندن اوزگه يارىم، -
 - "ئىلى و مجنون" دان كىتاپلىن بو مىصر اعلارى باشقا بىر اوبرازىن دىلىندن وئرهرك "عالمده سسىم وار منىم" رومانىندا اوخوجويا چاتدىرماق اىستىير كى، ئىللارلىن دۇورونده اونلارلىن ايختيارلارى اولمايىب.
 يعنى اونون اولسولوبوندا و دىلىنده اينفورماسىيالار اوخوجويا آيرى-آيرى تارىخى دۇورلرلىن منزرهسىنى ياراتماق باخىمىندان ماراقلى دىتالارلا چاتدىرلىير.

ا. جعفرزاده اثرلرلىنדה انتوقرافىك لىكسىكانى دا زىنگىلشدىرلىردى. مىثلاً، اثرلرلىن بىرىنדה ماراقلى بىر يئر وار: گللىن ۳ گوندىن سونرا قايناتانىن، قاينانانىن اوزونه چىخماسىنا "پايتاخت" آدىنى وئرىپ. بو، شىرواندا، شاماخىدا دىالكت سۇزدور. بونون اوزو دىل باخىمىندان چوخ ماراقلىدور. گۇرونور، بىر عائلنىن مركزىن قورولماسىنا ايشاره دىر.

يازىچىنىن يارادىچىلىغىنىن اوچونجو مرحلهسى ۱۹۹۰-جى اىللردىن ۲۰۰۳-جو ايله قدر - عمرونون سونونا قدر اولان مرحله دىر كى (بونا موستقىللىك دۇورو يارادىچىلىغى دا دىمك اولار)، بو دۇورده اونون اساس غايهسى آذربايجان سىياسى تارىخى ايله باغلى اولوب.
 ا. جعفرزادى بىر چوخ يازىچىلاردان فرقلندىر اونون دايم توركچولويوموزه اؤنم وئرمهسى اولموشدور.
 معاصر دۇورده بىز يادداشا قايدىر، "آدلارلىمىز مىللى، تورك منشالى اولسون" دىئىرىك. اما عزىزه جعفرزاده بو مىثلى ايله ۷۰-جى اىللرده قالدىرلىر. بو باخىمدان "هون داغى" پوئىستىنדה چوخ ماراقلى دىتالار وار. مؤلف اثرده هونلارلىن قىربه آخىنلى بدىعى شكىلده تصوير ائدىر. هون آخىنلىن قىربه گىتمى مۇنازىمىنى آچىر. پوئىستده ماراقلى تورك اوبرازلارلىن آدىنى چكىر: گونتكىن، آلتكىن، بايكال، قانسو، خانسو، داملا خاتون.

عزىزه خانىم اصلىنده قدىم آد سىستىمى ايله آذربايجان توركلرىنه، آذربايجان اوخوجولارىنا قدىم تورك آد سىستىمىنى اىشلنمهسىنى گىتلىرلىب. مؤلفىن دىلىنده موهوم خصوصىتلردى بىرى ده اوندان عبارتدىر كى، دىلمىزلىن اونوماستىك سىستىمىنى زىنگىلشدىرلىر. مىثلاً، هونلارلا باغلى آذربايجانىن موختلىف اراضىلرىنده يئر-يورد آدلارى وار. سون دۇورلره قدر بونون ماهىتىنه واران يوخ اىدى. موستقىللىك الده ائندن سونرا بونون وارىانتلارلىنى، يايىلما آرنالارلىنى داها چوخ آراشدىردىلار. اما عزىزه خانىم ۷۰-جى اىللرده اوز دىلىنده، يارادىچىلىغىندا، پوئىست، حكايه و رومانلارلىندا هونلارلىن آذربايجانلا باغلىلىغىنى وئرىردى.
 مؤلف هم ده زىنگىن دىلى اولان باياتىلارلىندا هون آدىنى چكر كى اثرده تارىخى لىك يارادىردى:

گل گندك هون داغىنا،

ياش توكك هون داغىنا.

اوغلو اولن آنانىن

قان دامار قونداغىنا.

بىز منبى كىمى يازىلى عابدلره، اونوماستىك واحدلره، يئر-يورد آدلارلىنا اىستىناد ائدىرىك. عزىزه جعفرزاده ايسه اوز اثرلرىنه يئر-يورد آدلارلىنى گىتلىر مىكله اونلارلى تارىخلىشدىرلىردى.

عزىزه جعفرزاده چوخ بۇيوك بىر متنشوناس دىر. اىستىلن بدىعى اثر متندن عبارتدىر، اما ا. جعفرزاده باشقالارىندان فرقلى اولاراق، انتوقرافىك اينفورماسىيا وئرن متنشوناس دىر. اثرلرىن بىرىنדה دىئىر كى، شاماخى يوللاردان باشلايىر. بو شاماخى يوللارىندان اىپك يولونون اوستونده باكىدان نفت، ظفران آپار دىلار، شكىدن اىپك آپار دىلار، قافاندان مىس آپار دىلار، داغىستاندان شال آپار دىلار...

بو متنين اؤزونده، اصلينده، او بؤلگه لرین مشغول اولدوغو ائتتوقرافیک ساحه لر اوزه چيخير. گلهجک اوخوجو بيلير کی، قافاندا نه ايله مشغول اولوبلار، شکیده نه ايله مشغول اولوبلار. یعنی متن، سادهجه اولراق، بدیعی تخیبول دئیل، بدیعی تخیبولون علاوه اولوندوغو زنگین بیر اینفورماسیادیر. باشقا بیر متنده شامخی زلزله سیندن قاباقکی دؤورو وئریب دئیر کی، شامخیدا بوللار باشلانان دؤورده نه ۱۸۵۹-جو ایل، نه ۱۸۷۲-جی ایل، نه ده ۱۹۰۲-جی ایل زلزله لری اولموشدور. متن اوخوجویا او اینفورماسیانی چاتدیریر کی، شامخیدا نه زامان زلزله اولموشدور. بو معنادا ا. جعفرزادنین دیلی اینفورماسیالی دیل دیر. یعنی اونون اولوبو و دیلی اینفورماسیالارین اوخوجویا آیری-آیری تاریخی دؤورلرین منظره سینی یاراتماق باخیمیندان ماراقلی دنتالارین چاتدیریلما سیندان عبارت دیر. عزیزه جعفرزاده یارادیجی لیغینا، اونون دیل-اولوب خصوصیتلرینه فیکیر وئرمک، اصلینده، یادداشیمیزی بیر داها بو گونه گتیرمک دیر. تاریخیمیزین ان آکتوال مقاملارینی مواسیرلشدیرمک دیر. ائتتوقرافییامیزی، میفولوگییامیزی بیر داها گنج نسله چاتدیرماقدیر.

اعتراف ائتلمیگیک کی، مستقیلییمیزی الده ائتیمیزده ایستر-ایستمز ا. جعفرزاده کیمی یازیچیلارا چوخ بورجلویوق. او معنادا کی، اونلار زامان-زامان اؤز یارادیجی لیقلاری ايله آذربایجان جمعیتینی ماریفندیریب. آذربایجان جمعیتینی کؤونه، خالقینا، ائتتوقرافیاسینا، تاریخینه صادق چیخماغا، صاحب چیخماغا اؤز یارادیجی لیغی ايله بیر یول توتوب. بو معنادا ا. جعفرزاده آذربایجان خالقینین یادداش دونیاسینی معاصر دؤوره گتیرن بیر یازیچی اولموشدور. چونکی ا. جعفرزاده خالقلا نفس آلان بیر سنتکار اولموشدور.

حکایه - اویکولر

HİKAYE- ÖYKÜLƏR

مرمی قلیه سینین یئری

MƏRMİ QƏLPƏSİNİN YERİ

Rəsul Axundov

رسول آخونداوو

(سندلی حکایه)

بو گون قلبه گونو قئید اولونور، طنطنه ایله. اوشاقلیقدا تنز-تنز انشیدردیم کی، همین بویوک، دهشتلی محاربهده ضرر چکمهین عانله اولماییمیش. محاربه دئینده فاشیزمه قارشى آپاریلانی نظرده توتورام. آتامگیلین عانلهسی ده زرر چکمیشدی. آتامین بویوک قارداشی... یوخ، بئله یوخ، یاخشیسی بودور هر شئی آر دیجبالیقلا سؤی-لییم.

یای تعطیلینده آغسویا گئیدردیم، ننمین یانینا، او، عمیلریمله قالیردی. یای مؤوصومو آغسودا ایستی گنچسه ده حیأت-باجا بوس-بوتون یاشیللیق اولدوغوندان او قدر حیسس ائل میردیک. عمیلریم بیرگه تیکدیردیکلری بویوک بینادا یاشاییردی. اوتاقلار، ائیوانلار گننیش ایدی. ائیواندا دیوارین یوخاری سیندا، یعنی لاپ تاوانلا بیرلشن یئرینده قاران-قوشلار یووا قوروردو. اونلار بالا چیخاراندا تاماشالی اولوردو. دیمدیکلرینده کینک، قورد، بؤجک، داها نلرسه گتیریب بالالارینی یئدیزدیردیلر. هر دن قونشو اوشاقلار لا چایدا جیممهیه، بالیق توتماغا گئیدردیک. هنیأتیمیزده آچا، گاولیدان توتמוש تا انجیره، نارا قدر واردی. بیر دنه ده قوللو-بوداقلی توت آغاجیددی. بیزیم بارماغیمیز بویدا، اما بارماغیمیزدان انئلی، اوزو ده شیپ-شیرین، آغ توتو واردی. بعضن تک، بزسه عمی اوشاقلاریملا آغاجا چیخیردیم.

بیر دفعه سحر تک باشینا آغاجا دیرماشیب توت یئیردیم. بارماغیم اوزونلوغوندا، اما بارماغیمدان قالین توت دنه لری آغزیم بیر-بیر یئرلشیردی. دیشلریم آراسیندا ازیب شیره سینی لذتله سوووردوقجا عمیمه باخیردیم. آغامی ائوین قارشى سینداکی آغ آکاسیا آغاجینین آلتیندا دایانمیشدی. «کازبئک» قوتوسوندان تمکینله پاپیروس چی-خاردی، داماغینا قویوب کبیریتله یاندیردی. او، تلمه دن دریندن قوللاب ووروب پاپیروسو بارماقلاری آراسینا آلیردی. سیخلمیش دوداقلاری آراسیندان اوزون-اوزادی اوفوردویو نازیک توستو گننیشلنیم هاوادا یاییلیردی. منه ائله گلیردی کی، عمیم پاپیروس چکمکدن لذت آلیردی. بلکه ده آلوده چی لیکله چکیردی. آغلیما فیکیر گلدی. آغاجدان دوش-دوم. ائودن گوللو ماسقورا گؤتوروب تزه دن

آغا دیر ما شدیم. سئچمه توت دنلریله ماسقورانی دولوردوم. اهمالجا آغاچدان دوشدوم، بیر جیبینی ده داغیتما دان. اونا یاخینلاشدیم:

– صاباحین خبیر، آغامی، -دئییب ماسقورانی اونا طرف اوزاتدیم. گوزوم اونون قولونداکی زده یئرینه ساتاشدی. اوربیمدن یئنه ده زدنن تاریخچه سینی اؤیرنمک کئچدی، درحال گوزومو چکدیم. او گولومسه دی:

– صاباحین خبیر، -دئیهرک ایلیب آلمیدان اؤیدو، ماسقورانی آدی، -دوز ائلیرسن، توت خبیرلیدی، آغاچ چیخ. عمیریمین ایکی سینه ده چوخ باغلی اییدیم. بؤیوک عمیم احمد فرقلی ایدی، اوندکی کوبارلیلیق داها چوخ نظره چارپیردی، سانکی جانیندا-قانیندایدی. سونرالار، بؤیوینده بیلدیم کی، اونلارین نسلی عصرلرله، نئجه دئییرلر کؤکدن تاجیرلیکله مشغول اولوب. بلکه ده بوندان ایرلی گلیردی. اما بو حاقداءه دانیشیلیردی، یا دا نادیر حاللاردا، چوخ قیساسجا، بیر نئچه سؤز سؤیلنیردی. سوؤت دؤرونون دیرلرینه گؤره تاجیرلر پیس آدمالار ایتمیش. نئمسه اری حاقداء، اونون عائله سی حاقداء تامام فرقلی سؤزلر دئییردی، نه قدر قیسا دانیش سا بئله. عینی زاماندا اوندان ائشیت-دیکلریمیزی کیمسه یه، هار اداسا دانیشماغا قاداغا قویموشدو، خاطالی ایدی.

بیز بؤیوکلریمیزه آدیلا مراجعت ائتمزدیک، بیز طرفده بئله سی اییب ساییلیردی. بؤیوک عمیمیزه آغامی دئییردیک، آدی احمد ایدی. سول قولوندان، ساعت باغلا دیغی یئریندن یارالانمیشدی. نئجه دئییرلر، اوجوندان-قولاغیندان ائشیتیمیشدیم کی، توپ مرمی سینین قله سی دبییمیش. اطرافلی بیلیمک ایستهم ده، سوروشماغا اوربیم گلیردی. او قارداشی اوشاقلارینا قارشی نزاکتلی ایدی، بیزی چوخ ایستیردی. منه قارشی داها دقتلی ایدی، سانکی آرجا دا عزیزلییردی. احتیاطلا داورانیردی کی، من آنلامیم، ارکؤیونلشمیم. چونکی ارکؤیونلک یاخشی ساییلیردی. منسه باشا دوشوردوم. شیرین دانیشاردی، ماراقلی صحبتلر اندردی، نسه سوروشاردی، بعضن ایضاح اندردی. محاربنی دیلینه گتیرمزدی، الینی ائله توتاردی کی، یاراسی گؤزه چارپماسین. منیسه داها چوخ ماراقلاندیران ائله بو ایدی، دیلیمه گتیرمه-سم ده. هردان ناهار، شاما دعوت اندردی. ماسا آرخاسیندا منی یانیندا اوتوردادی، ایستر-ایستمز زده سینی گؤردیم. بازار گونلری سحر بازارلیغا یوللاناندا بؤیوک اوغلو ایله منی ده آپارادی. یارالی الینه بالاجا زنبیل گؤتوردی. بیز ده ایکی-لیکده بیر زنبیل داشیباردیق. ائوه لازیم اولانلاردان ساوایی اوشاقلارا ایریجا نلرسه آلاردی. شا-ماما، گونباخان، اونون ایستکانلا ساتیلان ایری، آغ تومونو. داها نلر؟ هه، دسته لیب ساپلاغیندان ساپلا باغلانمیش گیلان، آلبالی.

عمی اوشاقلاری آراسیندا بؤیوی اولدوغومدان قوللوما منی گؤندریدلر. آغامی ده پاپیروسا منی گؤن-دریردی. هر دفعه خاتیرلاردی کی، «کازبنک» اولماسا «بئلامورکانال» آلیم. یاخشیلاری بونلار ایدی. بیر ده چایدا احتیاطلی اولماغی یادیم سالاردی. پاپیروس آماغا چاپین او تایینا کئچمک گرک ایدی. دمیر کؤروپو اوزاق اولدوغوندان قیسا پولو سئچیردیم. داروازدان چیخب دوز گندیردیم. آغسو چایی ائلی و درین دئییلدی. چاپین ائنینه دؤرد-بئش ایری چای داشی دوزولوردو، هوندورلویو بلکه ده بیر متره یاخین اولاردی. اوستو هامار داشلاردان هوپپانا-هوپپانا چایی کئچمک مومکون ایدی. هوپپانارکن حساب دوزگون آپاریلماسا، یا دا آیق سوروشرسه منیم بویدا اوشاقلار چایدا دؤشدک سویا باتیردی. بیر دفعه پاپیروسو آلیب گئری قایدارکن طارازلیغیمی ایتیریب سویا دوشدوم. داشین اوستو یاش ایدی. حیاته گیرنده گوزومه بیرنجی عمیم دیدی. او، خوشلادیغی یئرده – آکاسیا آغابنن آلتیندا دایانیب گؤزلییردی. منی یاش گوردوکه تعجب دولو باخیشلاریلا یاخینلاشدی:

– بو نئجه اولدو؟ دانیش گؤروم. آخی سن عقللی اوغولسان.

آرخادا ساخلادیغیم سول قولومو ایرلی چکدیم. آغامی الیمده توتدوغوم «کازبنک» قوتوسونا دقتله باخدی. قوتو قورو ایدی، قوپ-قورو. عمیم بیر یاندان تعجبونو و او بیر یاندان دا راضی قالدیغینی گیزلده بیلمه دی. اوشاق اولسام دا اونو آنلایردیم، اونون اوزونون ایفاده سیندن، سسینین یومشاقلیغیندان. چایا دوشمیمه تعجب-لنیردی، پاپیروس قوتوسونون قورو قالماسیندان راضی ایدی. هر حالدا منه بئله گلیردی، من بئله آنلایردیم. گولومسر باخیشلا پاپیروس پوتوسونو آلیب تاپشیردی کی، جلد قورولانیم، پالتاریمی دبییب یانینا قایدیم. بئله ائتدیم. هر شئی دانیشماغیمی ایسته دی. دانیشدیم. داشدان-داشا هوپپاناندا ساندالیم سوروشدو، داشین اوستو یاش ایدی. بئله سی اوللر ده اولوردو. احتیاط اوچون یوکومو سول الیمده توتوردوم. بیخیلسام جلد سول الیمی قالدیردیم، ساغ علیمله داشدان یاپیشیب قالخیردیم. بو دفعه ده سوروشنده جلد سول الیمی قالدیردیم. ایری داشلاردان ساغ الیمه یاپیشیب چایدان چیخدیم.

آغا عمی باخیردی، دینلییردی، گولومسییردی، اما سادجه یوخ، سانکی حیرانلیقلا. منسه چایا دوشدویومه گؤره ایراد توتاجاغینی، اؤیودن-صیحت وئرجینی گؤزلییردیم. عمیمین قولونداکی یاراسی گوزومه دیدی. بلکه ده یاریم قوز بویدا اولان چؤککلیک قیرمیزیمتیل ایدی، قانی خاتیرلادیردی، ائله بیل قان درینن آلتینا بیغیشیب

لاختالانمیشدی . گوزومه دینده اتیم اورپشددیندن درحال باخیشیم چکدیم، اما حادثه نی بیلیمک ایستیردیم، همیشکی کیمی. بارماقلاری دا یاخشای ایشلمیردی. هیتلرچیلرله ساواشدا مرمی قلیه سیندن یارالانمیشدی. آتیجی دیویزییادا دویوشموشدو. هر دفعه دوشونوردوم کی، عمیمچون آغریلی اولوب. حادثی اطرافلی بیلیمک ایستیم اولسا دا سوروشماغا اوریم گلمیردی. اوزو ایسه دانیشمازدی. آغامیمیز تازوکار اولسا دا عینی زاماندا بیر قدر قورورلو ایدی.

آخشام کیچیک عمیم ایشدن حال سیز قایتمیشدی. بیز اوشاقلار اونا بالامی دئییردیک، آدی اووست ایدی. او تیتیردی، اوسکوروردو. یئمیه هوهسی یوخ ایدی. هومای ننه- بیز اونا ننه دئییردیک- اونا کچی پیگیله یاخشیجا اووشدوردو، ایستی زوغال موربیهسی چایی ایچیزدیردی. اوستونو قالین یون یورغانلا اورتدو. سحر ننه منه دئدی:

– آگاه عمینه دئی کی، بالا عمین ناخوشدو، جان حکیمینی گنیرسین.

آغا عمی اوزونو قیرخمیشدی، گنیینیب ماسا آرخاسیندا سحر یئمی یئیردی. سالاملاشیب ننمین سوزونو اونا چاتدیردیم. آغزی دولو اولدوغوندان او، باشینی آشاغی-یوخاری اهمالجا ترتیمکله «هه» دئمیش اولدو و آغزینداکینی اودوب سوروشدو:

– ال-اوزونو یوموسانمی؟

من ده باشیمی اونون کیمی ترتیدیم. او، سول طرفیندهکی اوتوراجاغا گوزویله ایشاره ووردو: – اوتور، یئه.

لاواشا نهره یاغی سورتدوم، اوستونه پندیری اووب دورمکلیم. دیشلهینده عمیدوستوم چای گتیردی. تتر-تتر عمیمین قولونداکی یارایا گوز قویوردوم. اتیم اورپشددیندن تتر ده گوزومو چکیردیم. اورپشمه کنجیب گندنده تزه دن گوزوجو باخیردیم. بیلیمردم ندن. بلکه ده یارا آلاکن عمیمه چوخ آغری وئردینی دوشونوب او واختکی حالینا آجییردیم. بیلیمک ایستیردیم نجه اولوب، اما سوروشماغا یئنه اورک ائل میردیم، ندنسه. ایچیمدسه قطعیتیم واردی کی، حوکمن سوروشاچام، نه واختسا.

سونرالار هر شئی اویردیم، بیلیم. تصادفن ائشیتدیم کی، آغامینین آذربایجانلی دویوش یولداشی موحاریبه دن دؤنرکن یولوستو اونا دئییب، اونلاردا گنجهلهیب. بالاعمی فورصت تاپیب، قوناغی قیراغا چکهرک سوروشوب. من ده فورصت آختاریردیم بالاعمیمدن ائشیتیمه.

آخشام دوشوردو، مئه اسیر، آغاجلارین بوداقلاری یئلنیر، هاوا سربلشیردی. شام یئمیمیزی یئمیشدیک. سوفره قیرینتیلاری حیاتین تویوق-جوجهلره دن سپیلن گوشه سینده چیرپلمیشدی. آلاباش دیوار دئیینده راحتلانیب سوموکلری خیرچا-خیرچلا چئینیردی. ماسا آرخاسیندان قالخانلارین هرهسی بیر طرفه ایدی، اورادا ایکی-لیکده قالمیشدیق – بالاعمیمله من. مئه اوزوموزه دیدیکجه بیزی خوشحاللاندیریردی. او منی سوزوب:

– هه، بورادا داریخمیرسانمی، -سوروشدو.

من راضی لیکلا گولومسدم، نسه دئمسم ده. او ایسه داوام ائلدی:

– آغسو باکییا چاتماز، هه، ائلدی، اما بورانین دا اوز گوزللیگی وار.

او سوسسا دا منی سوزوردو، نسه دنجیمی گوزلییردی. یادیم دوشدو، مقامدی، آغا عمینین یاراسی حاقدان دانیشا بیلجینی سوروشدوم. گولومسدی، اما دانیشماغا هوس گؤستردی. اونا دیله توتدوم، سؤیلهدی.

احمدگیلین باتالیونوندا، روتاسیندا اکثریت بیزیمکیلردن عبارت اولوب. لزگیلر، روسلار و انرمنیلر ده واردی. احمد قورخماز ایدی، ساواشدا جسارتله ایرلی آتلیردی. دوشمن گولله سینه توش گلمکچون سورونوردو، موناسیب مؤقع سنجیب آتش آچیردی کی، چوخلو فاشیست قیرسین. آرخادا قالان خاچاتورا هر دن ایراد توتاردی:

– جلد اول، ایرلی آتیل، دوشمنی هدفه آل، آتش آچ. نه واختاجان آرخادا سورونه چکسن؟

خاچاتور دا سایمازیانا گولوردو:

– آرا، موسولمان، آرا، آحات، مانا ائوئ قایتمماخ گئرک. نئیلینرئم اوردنی، مندالی. ساندا چوخدو، فایداسی نه؟ گولله سانا دایسا او دونیا یا اوچاخسان، ها-ها-ها.

– بس فاشیستلر قالیب گلسه لر نه اولاجاق؟ ارمیستانی توتسالار نئیله یه چکسن؟

– آرا، توتسونلار، -خاچاتور وئجسیز دئییب.

– هه، بوراسی آیدیدی، -احمد بیلدیریب، - ائرمیستان آدلی ریسپوبلیکا آذربایجان تورپاقلاریندا یارادیلیب. اورا سیزینکی اولمادیغیندان جانین یانمیر. بس فاشیستلر آنانی، باجینی آپارسالار؟ آنانی، قارداشین اسیر گؤتورسه لر؟

بالاعمیم تاریخچی سؤیلدیکجه هر دن منی سوزوردو. دقتیمی جمعه ییب اونا ماراقلان قولاغ اسدیغیمی گورمه سی خوشونا گلیردی، اوزوندن آنلایردیم. صحبتینی داوام ائلییردی. من نه واختدان ائشیتیمک ایستدیکلریمی، نهایت ، ائشیدیردیم.

– آپارسینلار، آرا، مان قاچېپ گندئجئم، - خاچاتور آرسیز جاسینا جاواب وئریب.
 – آرا، موسولمان، مان دا قاچارام،- دئین اووانئس زیرپی خاچاتورون الیندن یاپیشیب.
 – داها سیزه سۆزوم یوخدو. دئمەلی، کارل مارکسین سیزین حاقینیزدا دئیدی تام دوزوموش،- احمد اونلارا طعنه ائلیب.

– نا دئییب او کارل بیزیم حاقیمیزدا، - اووانئس ماراقلانیب.

احمد اونا بئله جاواب وئریب:

– سیز ساغ-سالامات قاییداجاق سیز، او مقصد، او صیفت کی، سیزده وار. تاپارسیز مارکسین اثرینی ، اوخویارسیز.

– آرا، آحات، هانسی آتارینی دئییرسنن اونون،-خاچاتور دونقولدانیب.

– اثرمنیلرین اوز دوغما قادینلارینی تا قدیمدن... نئجه دئییم، یاد کیشیلره ساتمالاری حاقدان یازدیغینی، -احمدین سسینده هیرسلی لیک آیدین حییس اندیلسه ده خاچاتور لا اووانئس سویوققانلی اولوب.

قیزغین دؤیوشلرین بیرینده احمد قولوندان یارالانیب، قان آپاریب اونو. طیب باجیلارینین یاردیمی بس ائلمهیب، قانین قارشینی ساخلماق مومکون اولماییب، مرمی قلهسی ده قالیب قولوندا. اونو تعجیلی حربی خسته خانایا آپاریبلار. خاچاتور لا اووانئس احمدین دؤیوش یولداشینا دئییب کی، باخین، آی موسلمانلار، ایگیدلیک گۆسترمین آخیری نیله نتیجهلنیر. احمدین یولداشی دا سۆز آلتدا قالمایب، قورخاقلیغا گۆره اونلاری لاغا قویوب.

احمد یاخین گونلرده حیصهیه قاییتماقدان اووانئس اونون یولداشینان سوروشوب کی، احمدین ایشی بیتیمی؟ یولداشی جاواب وئدیب کی، بیلیم، بیر خبر یوخدور. صاباحی خاچاتور دا عینی طرزده، لاغلا همین سوالی وئریب. ساواشدا دؤیوش چو یارالانار دا، شهید ده اولار، دئییب یولداشی، تکی وطن دوشمن تاپداغینا دوشمیسین. آتاسینی، باجی سینی آپارماسینلار، آتاسینی، قارداشینا اسیر گۆتورمه سینلر. اووانئس اونا جاواد وئریب کی، سیز موسلمانلار قفلت یوخوسوندان آیلان دئییل سیز، دوزه لنه اوخشامیر سیز. بو سبب دن ده باشینیز همیشه بلالار چکیر. هفته لر اوتوب، داها قاییتمایب احمد حیصهیه. اونون اولدویونو گومان ائدن خاچاتور هیریلدا یاراق احمدین یولداشینا دئییب:

– آرا، آحات اولدو؟

اوندان «بیلیم» جاوابینی انشیدنده خاچاتور شادیانالیقلا گولوم سهیب:

– آرا، ساغ اولسایدی، بیلنر دین. دئمالی، گیزلنتیرسنن. اولوب، آحات اولوب.

خاچاتور حیصهیه سس یاییب کی، احمد قان ایتیرمه سیندن اولوب. دؤیوشکن یولداشی ایتیردیندن کدرلنن کیم، تأسفلنن کیم. سۆز روتا کوماندیرینه چاتاندا خسته خانایلا علاقه یارادیب. سونرا روتانی دوزوب، هامینین قارشینی سیندا بیلدیریب کی، دؤیوشچو احمدو احمد جعفر قولو اوغلونون گۆستردی ایگیدلییه گۆره نۆوبتی دفعه تلتیف اندیلمه سی حاقدان کوماندانلیغا یازیلیب. احمد لازیمی موعالجه آلیب، لاکین دؤیوشه یارارلی اولمادیغینان اوردو سیرالاریندان ترخیص اولوناجاق. خاچاتور ایسه دؤیوشچو یولداشی حاقدان یالان خبر یایدیغینان تۆهمت اعلان ائدیب.

بیر مدت احمدین یولداشینان اوزاق گزن خاچاتور گونلرین بیرینده اونا دئییب:

– آرا، موسولمانلاردا بیجلیک وار ایمیش. آحات قولونو یونگولکه یارالاییب کی، ائوه بوراخسینلار. بو نه مانیم، نه اووانئسین آغلینا گنلمز دی. بیز دا بئلی اندئریخ، ائوی قاییداریخ.

احمدین یولداشی اونون جاوابینی وئریب:

– احمدین اندلی بیجلیک اولسایدی سیز اوندان قاباق بیلر دیز، اوندان اول ائلیر دیز.

– آرا، دئییرام بیلمامیشیخ، ایندی بیلدیخ، بیز دا اندئریخ،-خاچاتور قطعیتله دئییب.

فاشیستلر بیزیم کیلری نۆوبتی دفعه گوشه بارانا توتاندا خاچاتورون قولو دیرسکدن، اووانئسینکی دیبیندن یوخ اولوب. طیب باجیلاری اوزلرینی یئتیرسلر ده علاج قیلا بیلیمه ییلر. خسته خانایا آپارارکن یولدا کئچینیلر. بالاعمی صحبتینی بئله بیتیردی:

– احمد قاییداندا آتامیز مشهدی جعفر قولو ساغ ایدی، اوغویلا قورور دویوردو. او اوزویله نه قدر اوردنن، مندا ل گتیرمیشدی، وثیقلرینی ده. باخ، بو قدردی انشیتدیم، بیلدیم.

نئجه ده خوش ایدی ایلر بویو حسرتینده اولدوغوم بو صحبتی دینلمک. بویوک قارداشی حاقدان تمکینه، عینی زماندا مغور جاسینا دانیشان بالا عمیمه «ساغ اول» دئیم. چوخ ایستدیم آغا عمیمه بو صحبتدن سونرا فخر ائلیردیم، یاراسینا گوزوم دینده ائیم اورپشسه ده.

رسول رخشانلی. مای، ۲۰۲۰.

"قیش گنجہلری" نین ناغیلی یوخ، "اؤلوم، یا اولوم" مسئلهسی

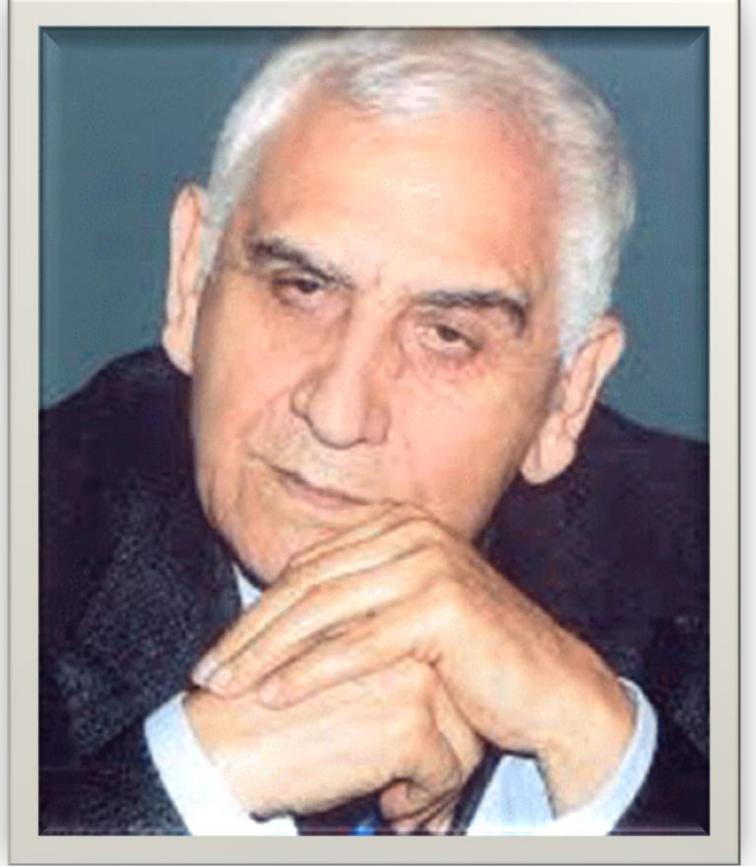
QIŞ "GECƏLƏRİNİN " NAĞILI YOX "ÖLÜM YA OLUM" MƏSƏLƏSİ

XALQ ŞAIRİ NƏRİMAN HƏSƏNZADƏ

خالق شاعیری نریمان حسن زاده

خالق یازیچیسی آنارین یئنی پیئسینین
تاماشاسی حاقیندا

" یانوارین ۱۹-دان ۲۰-نه کئچن قانلی
گنجین من نه شاهیدلریندن اولای بیلدیم،
نه ده شهیدلریندن...". "پاریس دفتری"
آدلی ایری حجملی پوبلیسیست یازیم
("ادبیات و اینجصنعت" قزنتی ۹
فئورال ۱۹۹۰): "... همین گنجه، بلکه
ده همین آنلاردا پاریسده آغیر بیر
یوخو گوردوم، آغیر خبری ایسه سحر-
سحر ائشیندیم. پاریس تئلوویزییاسی
شهریمیزه سوخولان آغیر روس
تانکلارینی گؤستریر، باکی حادثهلری
بارده هیجانلی خبرلر وئریدی. ..."
آذربایجان پرئزیدنتی جناب ایلهام
علینو ۱۳ دئکابر ۲۰۱۹-جو ایل
تاریخینده "۲۰ یانوار فاجعه سینین ۳۰-
جو ایلدؤنومو حاقیندا" سرانجام
ایمضالادی. رئیسپولیکادا میللت آیاغا

قالخیب تاریخی یوبیلئی گونونو قئید ائدیر، گونا سیز اینسانلاری قتله یئتیرن ایمپئرییا و اونون صادق
نؤکرلرینی نیفرتله لعنتلییر، ایستیقلایمیز یولوندا هلاک اولانلارین خاطره سینینی عزیز توتوردو. آذربایجان
دؤولت گنج تاماشاچیلار تئاترینین گنجیش صحنه سینده ایسه خالق یازیچیسی آنارین "شهرین قیش
گونلری" آدلی یئنی پیئسینین تاماشاسی گئیدیدی. ایستر-ایستمز او آغریلی گونلری یئنین خاطرلاییردیم .
آنار معلم بو اثری یازمالیددی. یازدی دا. او، همین ایلرده شوروی عالی سوونتینین دئپوتاتی کیمی
مرکزی پارلامنتین ایجلاساریندا فعال ایشتیراکی ایله یاناشی، چیخیشلار ائدیر، تکلیفلرینی وئریدی .
اثرده ده گؤروروک کی، ایشغالچی اوردونون باکییا یئریدلمه سی بارده پارلامنتت عضولرینین (خالق
یازیچیسی آنارین و ب. آذربایجانلی نماینده لرین) وئردیی رسمی سورغویا کرئملین ده اوتوران ایمپئرییا
باشچیلارینین یالان وعدلری ایفشا اولونور .
دراماتورق زمانه سینین بو گیزلی قصدینی سندلی اتهام آکتی کیمی آجیب بیزه گؤستریدی .
مؤلف شاهید رولوندایدی !

بلکه ده بونون نتیجه‌سیدیر کی، یارادیجیلیغینا بؤیوک حورمت ائتدیم امکدار اینجصنعت خادیمی، قورولوشجو رژیسور (او هم ده نئاترین باش رژیسورودور) بهرام عثمانوو بدیعی عومومیشدیرمه ایله برابر، پوبلیسیست تقدیماتی دا اونونلا پارالل آپاریر، مورککب کوللیزیبالاری اوستالیقلا یولونا قویور . تاماشاچی موختلیف اجتماعی وضعیتلری عینی واختدا یاشادیغی اوچون، سیاسی آب-هاوانی دا دویور و بئله‌لیکله، اونون ایشتیراکچی‌سینا چئوریلیر .

عومومخالق نوماییشلریندن تاماشا بویو گؤستریلن کینوکادرلاری مثال گؤسترمک اولار. چونکی بیز بو تاماشا ایچینده‌کی تاماشانی (کینوکادرلاری) امانسیر قدارلیغا قارشی قالخان اعتراض توفانینی، میلی اویانیش حیسلرینین توغیانی، گوجلو داخلی یانغینین سنگیمک بیلهمین ظاهری ایشارتیسی کیمی ده قبول ائدیریک و آفیشلابیریق. محض او کینوکادرلار آذربایجاندا عصرین آب-هاواسی اوپرازیندا تظاهر ائدیر . حادثه‌لر رمزی معنادا بیر عائلنین تیمثالیندا جریان ائتسه ده، اساس مسئله جمعیتده ایمپریا طرفیندن تکلنن و کئچمیشی، بو گونو اولان قدیم بیر خالقین، قفیل دوشدویو وضعیتدن قورتولوش یولونو آختارماسیدیر .

دوست-تانیش حیاتین ایستی-سینی-سویوغونو گؤرموش قیاس کیشینین (امکدار آرتیست ائلشن روستموو) ائوینه بیغیشیب گلیر. حیات یولداشی دیلاره خانیمین (امکدار آرتیست کماله حسینوا) آد گونونو کئچیریر کی، بو دا بئله آغیر گونلره تصادف ائدیب. اوغوللاری نامیق (آرتیست بهرام حسنوو) دوستاقلیقدا تزهجه بوراخلمیشدیر. او، حبس‌خانا دوستو شامخالی دا (آرتیست ووقار ممدعلینو) آد گونونه دعوت ائتمیشدیر. اونون یاخشلیغینی اونودا بیلیمیر. "قاجیردی" دئییه، اونو گوته ایله وورماق ایسته‌مین حبس‌خانانین اثرمنی نظارت‌چیلرینین الیندن خلاص ائلین بو دوستو اولموشدور. یاخود اژدر کیشینین (آرتیست رؤوشن عباسوو) اثرمنی قورگننی (آرتیست کرم حاجی‌زاده) کئتیریب قیاس کیشینین ائوینده ایکی-اوچ گون گیزلتمک اوچون دیل-آغیز ائلمه‌سی، او ائوده قورگننه وئریلن حاقلی سواللار تأثیرلی صحنه‌لر دئدیر .

ناطیقلرین بیر-بیر قالخب کورسودن شابلون دانیشیق‌لاری، هر دفعه "سوزو آتروپاتا وئرین" ایفاده‌سی، کورسونون اوزو قورولوشجو رژیسورون اوریژینال آختاریشلارینین نتیجه‌سی کیمی یاددا قالیر . عائلنین گوزونون آغی-قاراسی نامیقین اولوم خبرینین گلمه‌سی (بئله‌لیکله، آد گونونو یاسا دؤندیر) قیاس کیشی ایله دیلاره خانیم آد گونونون احوال-روحیه‌سینی دئییل، فاجعه ایچینده فاجعه رولونو اویناماغا محکوم اولورلار .

تاماشادا گوردویوموز بوتون بو پئریئتیبالار عومومخالق فلاکتینین اولدوغو کیمی قاورانیلما‌سینا خیدمت ائدیر کی، بو دا منیم فیکریمجه، بیرینجی نؤوبه‌ده مؤلفه رژیسور همرایلینین گوزل نتیجه‌سی کیمی ایضاح ائدیله بیلر .

بو قدر گرگینلیکدن سونرا تاماشاچیلارین دریندن نفس آلدیغی بیر سهنه ده وار کی، بو دا عومومیلی لی‌دئر شرفلی آدی ایله باغلیدیر .

یوخاریدا دئدیم کیمی، من پاری‌سه، یارادیجیلیق اعزامیتینه گئنده، منی موسکوادان، آذربایجان نوماینده‌لرینین یولا سالمیشدیلار. قاییداندا دا اورایا گلدیم و بیر نچه گون اول گوردویوم بینانی تانیمادیم. قاپی-پنجره‌لر سیندیریلیمیشدی. دیوارلاردا گوته یئرلری آیدین گوزونوردو. بین الخالق قانونلارا گوره ایسه نماینده‌لیکلر ده سفیرلیکلر کیمی توخونولمازدی .

پاریس تئلوویزییاسی خبر وئرمیشدی کی، آذربایجان نماینده‌لیگی ۵۲ نفر نامعلوم (موسکوادا نامعلوم!؟) شخص طرفیندن تارمار ائدلمیشدیر. بیلدیردیلر کی، بیر گون قاباق عومومیلی لی‌دئر و اوغلو ایلهام علیئو و ب. عانله عضولری بورادا اولموش، ۲۰ یانوار فاجعه‌سینی تورتیمیش شوروی کمونیست پارتیاسی سوونت دؤولتینین و حکومتینین رهبرلیینی خارجی اولکه ژورنالیستلری قارشی‌سیندا اتهام ائتمیشدیر .

اثرين فينال صحنه سينده بيزه تائيش و دوغما سسى انشيديريک :

"بورايا من اول اونا گوره گلميشم کي، آذربايجانين موسکوادا کيچيک پارچاسي اولان دايمي نومايندليينده بويوک ايتکيلره سبب اولموش فاجعه ايله باغلي بوتون آذربايجان خالقينا باشساغليغي وئريم. ايکينجي طرفدن، بو مسئلهيه اوز موناسيبتيمي بيلديرمک ايستييرم. آذربايجانين موسکواداکی نومايندلييندن خواهيش ائديرم کي، منيم سوزلرمي، کدريمي، باشسالينغيمي آذربايجان خالقينا چاتديرسين. حاضردا باشقا ايمکانيم اولماديغي اوچون تأسف حيسسي کئچيريرم. آذربايجاندا باش وئرميش حادثه لره گلينجه، من اولاري حقوقا، دنموکراتييا يابانجي، هومانيزمه و اولکميزده اعلان اولونموش حوققي دولت قوروجولوغو پرينسيپلرینه ضد حساب ائديرم ."

تاماشايا سياسي سيقلت وئرن، قهرمانليق نومونه سي اولان بو ريسکلي آدديم و وئردیی بيانات - اولو اوندرين آذربايجان خالقينين ظلمه، زوراکيلىغا قارشى يئنيلمزليينين تاريخى نومايشيدى .

گورکملی بسته کاريميز سیاوش کریمی تاماشايا مخصوصی موسيقي بستلميشدير کي، بو سسلر هم حادثه لری، هم ده تاماشاچيلارين احوال-روحيه سيني سفربر ائدير، موشايعت ائدير .

امکدار رسام عاريف عبدالرحمان حاقيندا دا دئيه بيلرم کي، اونون بدیعی ترتيياتيندا صحنه وضعيتی و موحيط بير-بيريني تاماملایير. اصلينده، موسيقي ده، ترتييات دا تاماشادا بير اوبراز کیمی ايشتيراک ائدير .

"شهرين قيش گنجه لری" پيسى خالق يازيچى سي انارين يئنى بياناتييدى .

آذربايجان دولت گنج تاماشاچيلار تناترى يئنى، ۹۲-جى مؤوصومونو بو بياناتلا آچيردى .

اوغورلار !

ادبی شخصیت

لریمیز

مظفر درفشی

مظفر درفشی ۱۹۲۶-جی ایله باکیدا دونیاپا گلیر. هله اوشاق ایکن عائلهسی ایله بیرلیکده وطنه قاییتدی. ۱۲ یاشیندا اینقلابچی آتاسیندان تربیه آلیر. ۱۹۳۸-جی ایله آتاسی رحمته گندير. اوشاقلیقدان ائوین بؤیوک اوولادی اولدوغوندان باجی سینین قارداشینین یوکو اونون بوینونا دوشور. ۱۹۴۲-جی ایله آذربایجان ادبیاتینا مئیل ائتدیندن فارس و آذربایجان دیلرینهده شعرلر یازماغا باشلاپیر. اونون شعرلری ۱۹۴۶- جی ایله

آذربایجان قازنتلرینده «فریاد»، «یئنی شرق» «مجلسی شور» و موختلیف نشریاتلاردا درج اولونور. مظفر درفشی ۱۹۴۴-جی ایله دیپلوم آلیر. تبریزده موعلیملیک ایشی ایله مشغول اولور. همین تاریخده شاه رئزیمینه قارشی پارتییا ایله تانیش اولور موباریزهیه قوشولور و فدای کیمی سلاح گؤتورور و ووروشور. بو زحمتینه گوره «۲۱ آذر» مندالی آماغا نایل اولور. ۱۹۶۷-جی ایله تبریز اونیورسیتتینده رئیس معاوینی وظیفهسینه تعیین اولونور.

۱۹۲۶-جو ایله دوغولموش مظفر درفشی هله تبریزده "دانش" مدرسه سینده تحصیل آلماقدا ایکن، آتاسی آزادیخواهلیقدا تقصیرلنهرک رضا خان مأمورلاری طرفیندن تهرانا سورگون ائدیلمیشدی. البته، آتاسینداکی آزادیخواه فیکیرلری موزفر درفشییه تاثیرسیز قالمامیشدی. او، ایلك شعرلرینی رضا شاه ایستیدادی علیهینه سؤیلمیشدیر. آتاسینین وفاتی گنج شاعره داها درین تأثیر بوراخمیش و او:

"آه خدایا بو نه آه وانیدیر.

عدل هانی، اینصاف هانی، دین هانی؟

هامی گلیب جانا اورکلر یانیر.

ظلم و جفا، جور توتوب هر یعنی؟"

دئیهرک تهران زامامدارلاری الیندن شیکایت ائدیر.

شاعر آغیر وضعیت و مشقتله تحصیلینی داوام ائتدیریب. تبریزده "دانشسرا"نی بیتیریر و بیر معلم کیمی، خالقینا خیدمت ائتمهیه باشلاپیر. درفشینین یازدیغی شعرلر اوزون مدت چاپ ائدیله بیلمدیندن چوخو ایتیب-باتمیشدیر.

شهریور حادثه سیندن سونرا شاعر تزه دن روح لاناراق آذربایجانجا شعرلر سؤیلمهیه باشلاپیر و شعرلرینی تبریزده چیخان قازنتلرده چاپ ائتدیرمهیه موقوف اولور. "شاعرلر مجلسی"نین فعال عضولریندن اولان درفشینین یارادیجیلیغیندا خلقی لیک خصوصی یئر توتور.

مصاحیبه

گوردون نئجه میللت سوزون آخیردا یئریتدی
تاسیس ائیله ییب انجؤمنی مقصده یئتدی
ای مشدی فیلانی دوزدو لاپ اوز آرامیزدیر
من بیلیمیرم آسانلیغا ناقص هارامیزدیر؟
شاید کی، اورکده اولان آرتیق بایرامیمیزدیر
مین شوکر اولا الله بو تاریخی پاییزدیر
کیم شاد ائیله ییب میللتی الحق دیریتدی
گوردون نئجه میللت سوزون آخیردا یئریتدی
مرکزده بیلیرسن داداشیم هئچ نه خب دیر؟
یوخ!.. بس قولاق آس گرچی بو اسباب کدردیر
بیر ایده بیغیلیمیش اورادا موش و بنقردیر
تبریزه دئییر لر او کی، بؤهتان او کی، شردیر
سؤیله شاه بیدادی سر ریر شته ده گنتدی
گوردون نئجه میللت سوزون آخیردا یئریتدی
بعضی سی وئریبلر بو ایشه تجزییه رنگین
بیر ایده دئییر لر باس اورانین تزه لی خفنگین
بیلیمیر کی، میللت آیللیب قیزدیریر انگین
زول ائیله یینین، موفتخورون، فیکری جفنگین
قانمولار کی بوردا دخی بیرلیک سوزو بیتدی
گوردون نئجه میللت سوزون آخیردا یئریتدی
ایللر بویو ازبسکی قیلیلار بیزی تالان
ظلم ایله سیتم آتشین قهر ایله سوزان
یوخ اولدو بو مظلوملارین دیده سی گئریان
آخیر سنل اولوب گوز یاشیمیز ائیلهدی عصیان
سؤندوردو جفا آتشین اصلا سیتم ائتدی
گوردون نئجه میللت سوزون آخیردا یئریتدی
واللاهی بو نهضت،
بیللاهی بو غیرت،
واقعه بیزه نیسبت،
عزتدی سعادت.

شاعر لر مجلیسی

آذربایجان قازنتی № ۸۱، ۲۸ آذر ۱۹۴۵، ۱۹ دئکابر

آذربایجان، آذربایجان!..

آنا یوردوم، وئردیین سود منه بال دان شیریندیر،
سانکی سنین هر او یلاغین بیر بهئشت یئریندیر،
آنا وطن، دو غما دیار دو یغولارین دریندیر،

بو سعادت، بو شن حیات سؤیله آنا کیمیندیر.
 آذربایجان، آذربایجان سن منیمسن، من سنین،
 امینم کی، دنیا بویو سولماز داها گولشنین!
 گورمز داها بوندان سونرا گوزل باشین قم، کدر،
 آت چاپاماز سینن اوسته هر یاغی، هر بی هونر.
 بوندان سونرا گولشن گولر، حیات گولر، جان گولر،
 کونول گولر، چیچکلر، اورک گولر، قان گولر.
 آذربایجان، آذربایجان سن منیمسن، من سنین،
 باخ بو پولاد عزمینن محو اولاجاق دوشمنین!
 نه قدر کی، دنیا دورور، نه قدر کی، جاهان وار،
 نه قدر کی، روزیگاردان، طبیعتدن نیشان وار،
 نه قدر کی، بو عالم وار، نه قدر کی، زامان وار،
 نه دوشمنه فورصت اولور، نه یاغییا آمان وار.
 آذربایجان، آذربایجان سن منیمسن، من سنین،
 آخیر قتره قانا کیمی هیفز ائیلرم چمنین
 قوی محو اولسون دوشمنلریم، قوی سئوینسین دوستلریم،
 روکاب وئریب بختیم آتی، ایقبال اولوب چون یاریم،
 من قورارام سادتین گولشنین اوز علیمه،
 دانیشارام، اوخویارام، یازارام اوز دیلیمه.
 آذربایجان، آذربایجان سن منیمسن، من سنین،
 ایلهام وئریر منه هر آن قیزیل گلین، هوسنون،
 آنا آنا! آچ قوللارین اوغلونو باس باغرینا.
 قوی یا اولوم، یا قویمایمیزیان دی سین بارینا.
 قوی سووارسین قیزیل قانیم بوستانینی، باغینی،
 تا گورمه سین بوندان سونرا اوولادلارین داغینی،
 آذربایجان، آذربایجان آدین گل جک قامن جوشور،
 جوشور شاعر ایختیارسیز، شعر یازیر، سوز قوشور.

شاعر لر مجلیسی

آذربایجان قازنتی № ۸۱، ۲۸ آذر ۱۹۴۵، ۱۹ دئکابر

سنویملی شاعر صابیره

قارا تورپاقدان دور ای وطن دل داده سی صابیر،
 دور ای درد وطنن دیده سی گئریان اولان شاعر.

سیزین قازاندا یانیر باخ نه گور کفکیر حوریت،
 وطنداشلار اولوبلار هر بیر بیر شیر حوریت.
 آلیبار قیزلی، اوغلانلی اله شمشیر حوریت،
 داها قویمورلار اولسون دهرده تکفیر حوریت.

گنڊير هر ياغي دوشمندن گۆيه آه-واي سسي صابير،
قارا تورپاقدان دور اي وطن دنل دادهسي صابير،

سنين ويرانه يوردون ايندي بير طرفي گولستاندير،
باخير سان هر يئره گول دور، چيچكدير، باغ و بوستاندير.
جهالت قالدير يلميش اورتادان، هر يان دبستاندير،
كدر يوخ، غصه يوخ، قم يوخ هامي دنلشاد خنداندير.
داها يوكسلمير ارشه بينوالار نالهسي صابير،
قارا تورپاقدان دور اي وطن دنل دادهسي صابير،

سنين اولكنده يوخدور بير نفر ايشسيز و يا يوخسول،
دخي بو يئرده آدلانمير بيرى آغا، بيرى سي قول،
يئتمير آغلامير داها، علاج سيز قالمايير بير دول،
فرحله، شووق ايله، جانلا هره بير ايشدهدير مشغول،
وطن بير باغ ريضواندير، بهشت هر ساحهسي صابير،
قارا تورپاقدان دور اي وطن دنل دادهسي صابير،

سويملى شاعرين روحو اوجال، گؤيلرده سن، شاد اول،
قاناد چال مولك آزرده باخاركن قلبدن، شاد اول.
حقارت ايله ياد اولمور دخي نام وطن، شاد اول.
لئنيله ايستالين خوشبخت انديب هر بير كسي، صابير،
قارا تورپاقدان دور اي وطن دل دادهسي صابير،

شاعر لر مجليسي

آذربايجان قازنتى № ۸۱، ۲۸ آذر ۱۹۴۵، ۱۹ دنكابر

وطن عشقى

وطنين عشق اودونا بو دنل ديوانه يانار،
نئجه كيم شعله شاما پرى پروانه يانار.
يوكسليب گؤيلره نازى يئتيب آفاقه اودور،
اودلانيب شانلى گونش آتش نيرانه يانار،
ياتدى، قورتول دو كؤنول لاکين اونون سؤزوندن،
اود دوشوب ايندي دخي جيسم پريشان يانار.
نئجه فرياده گليب ائيلميم آه و فغان،
قورولوب قانلى اورك حسرت جانانه يانار.
عشقى اينكار ائيلهين. گنت دخي ويرانهيه باخ،
جانيني گؤر نه ووروب شمي شبوستانه يانار.
ساقيبا، مجليس مي ايچره دنمه نام وطن،

اودلانیر سینهلر اوندانمی مئیکانه یانار.
 کیمسنین اولماسا قلبینه وطن عشقی یقین،
 عمرو بیهوده سوروب آتش خسرا نه یانار.
 شاعرم هب وطندیر منه عالمده شو عار،
 اودو کیم عشق اودونا بو دل دیوانه یانار.

شاعرلر مجلیسی

آذربایجان قازنتی № ۸۱، ۲۸ آذر ۱۹۴۵، ۱۹ دئکابر

بیرلیک

بیرلیکدهدی گوج، اوندادیر اسرار سعادت،
 بیرلیکدهدی زور، اوندادی رمز اندیب.

بیرلیکله چاتار حاقینا هر میللت مظلوم.
 بیرلیکله قیلار قودرتی هر جامعه معلوم.
 بیرلیکله اندر دوشمنی هر طایفه معدوم.
 اونونلان یئتر آمالینا هر شانلی امت.

بیرلیکدی قویان ظلم، سیتیم مولکونو ویران،
 بیرلیکدی وئرن دهرده آزادلیغا ایمکان.
 بیرلیکدی بوتون اولکهلرین دردینه درمان.
 اونونلان قویور هر اولکه باشا تاج شرافت.

بیرلیک یومورو قدر کی، اندر دوشمنی نابود.
 بیرلیک بؤیوک عاملدی، قیلار انللی مسعود.
 بیرلیک دیلین معجزه لی قوه دی یاخود.
 بیر سنلدی، جوشار ایسه وئرن ظلمه نهایت.

بیرلیکدی اولان انلر اوچون منبع قودرت.
 بیرلیکدهدیر آنجاق هامی میللتلره عزت.
 قانوندو پوزولماز بو سؤز ای طالب نوصرت:
 "تعمین اندر آزاده لیگی میللته وحدت".

لازیمدیر اول جمله نقاقین ائوی بر باد.
 زنجیر جفانی قیرا میللت، اول آزاد.
 آزاد اولا فیکری، قلمی، عؤمور انده دنلشاد.
 نوروں ساچا اولکده خورشید حقیقت.

شاعرلر مجلیسی

آذربایجان قازنتی № ۸۱، ۲۸ آذر ۱۹۴۵، ۱۹ دئکابر

قزل

و عده وسل وئریب روز ازل یار منه،
 گورور، اما نه اندیم هیجری سزاوار منه.
 آیریلیق دانهسینی کیسه اکیب دونیادا،
 گوروم اولسون الی شیل چون اودو قدر منه.
 لوطف اندیب قملی گونومده منه یار اولمادی یار،
 تنه وورسا یئری وار دیر اگر اغیار منه.
 ساچی سونبول، گوزو نرگیس، لبی قونچه اوزو گول،
 وار اومودوم کی، اولا قیسمت او گولزار منه.
 ائی فلک، گول بو قدر ائیلمه حاقیمدا سیتم،
 رحم قیل حالیم، قوی یئتسین، او دلدار منه،
 دؤندریب کؤنلومو بیر قطره قانا هیجر قمین،
 نه اولار بوندان سونرا یاریم اولا قمخار منه.
 کسمه لوطفون من دئل خستهدن ای شوخ نیگار،
 شن گونوز سنسیز اولار یوخسا شب تار منه.
 چوخ فغان ائیلمه کؤنلوم بو قدر اولما پریش،
 قیلما بیر اجزیله مین دردینی اظهار منه.
 یئترم وسلینه یارین، یاشارام عزت ایله،
 گر اولا همت ایله بخت مدد کار منه.

شاعر لر مجلیسی

آذربایجان قازنتی № ۸۱، ۲۸ آذر ۱۹۴۵، ۱۹ دئکابر

لازیمدی

بو شانلی وطنده گرک عمران یار ادیلسین،
 آزادلیغا، آبادلیغا ایمکان یار ادیلسین.

اولکمهده گرک قیش اریسین گوللو یاز اولسون،
 هم تفترقنن ریشتهسی بالمره قاز یلسین.
 بیرلیک شوعاری جمله اورکلرده یاز یلسین.
 تا وحدت میلی سوزونه جان یار ادیلسین.

لازیمدی قوی اولسون دخی ظلمون ائی ویران.
 جور ائتمهسین آجیز اوریین قهرله آل قان،
 ادل ایله قورولسون هامی ظالملا را دیوان،
 هر قان ائدنه اولکمهده بیر قان یار ادیلسین.

لازیمدی جهالت ائوینن بوینو بیچیلسین،

عالمين قاپىسى خالق اوزونه يئكسر آچىلسين،
بو اولكده علم ايله هونر نورو ساچىلسين،
تا خالقدا آزادلىغا ايماق يارادىلسين.

لازىمدى وئرىلسين دىكى هر صنعتته قيمت،
سون سيستئم ايله داير اولامىز فلاحىت.
بلكه يئنه آسايىشه، راحاتلىغا ميللت،
بو ميللت بيجانته يئنى جان يارادىلسين.

اولسون گرگ علمين، بىلىين مشهلى انوار،
هر فرد قانيب خيبر ايله شيرين، اولامىز هوشيار،
ميللت اوزو اولسون اوزونه حاكم موختار،
حاقسىزلىغا هر گون يئنى عصيان يارادىلسين!

شاعرلر مجلىسى

آذربايجان قازنتى № ۸۱، ۲۸ آذر ۱۹۴۵، ۱۹ دىكابر

انل گوجو - سنل گوجو

من اولكemin رفاهىنى نالتله گوزلمم،
بلكه اونون نجاتىنا تصمىم توتوشام.
تهديد و زجر و تهلوكه دن پاك ائىلمم.
بو يولدا قورخونو، اولومو من اونوتوشام.
عزمىم بودور كى، طعم زنده لىگى ميللتيم دادا.

اجز ايله هم كىنايهلى جلالدا هنج زامان،
ذكر ائىلرم دىلیمده خىبانىن سوزون،
ظلمه باش ايمرم نه قدر وار جاتيمدا جان.
وار قودرتيم چىخارماغا دوشمنلرين گوزون.
عاقيل ائىلم وئرىبدى بو نوو ايله درسىمى.
خوف ائىلمه كى، انل گوجودور سنل گوجو كىمى.

اىجاب اندير زمانمىز تزه قورخوسو،
محكوم اولامىز فنلىيه، زواله سىتم ائدن.
خوش سويله بيب نه ياخشى حكىمانه سوزدو بو.
معلوم دور يئتر درمىيه اگر يول گئدن.
زنجير ظولمو قيرماق اوچون قهرمان ائىلم.
قالخىب آياغا، حاضر اولوب رزمه شير كىم.

آرتیق تسات انتمه منه قانلی دوشمنیم.
 آزادهیم، جاهاندا قولام اولمارام کیمه.
 پارلاقدی، شندی، فخرلیدی کنچمیشیم منیم.
 واردیر لیاقتیم کی، قیلام چاره دردیله.
 زنگین، شیرین، صفالی، ملاحتلیدیر دیلیم.
 غیرتلی، قانلی، شانلی، شرافتلیدیر انلیم.

بیر گون یئتر کی، محکمه ادلی میللتیم.
 افقان حاق اوچون قوجامان اولکده قورار.
 معلوم اولار او گون هامییا شانلی قودرتیم،
 ظالم، دنی. او محکمه عدلییهده دورار.
 محکوم اولوب خیانتی اوزره جزالانار،
 یاندیردیگی اود ایچره دوشوب قهرینن یانار.

باس شانلی باغریما منی انی باغری قان وطن
 قوی حاق یولوندا جاتیمی قوربان اندیم سنه.
 باخ گور نه چیرپینیر اوریم جور خاردان.
 ظلمه، جفایا، دلته من دوزمرم یینه.
 ذکر انیلرم دیلیمده خیابانین سوزون.
 وار قودرتیم چیخارماغا دوشمنلرین گوزون.

شاعر لر مجلیسی

آذربایجان قازنتی № ۸۱، ۲۸ آذر ۱۹۴۵، ۱۹ دئکابر

شانلی حقیقت

عالمده اگر اولماسا بیر شانلی حقیقت،
 لاجود پوزولار نظم جاهان، نقش طبیعت.

یئر اوزره چوکر وحشی قارانلیق، آجی ظولمت.
 دونیانی توتار ظلم جفا، جور ادیت.
 تاپماز بو جاهان ایچره دخی کیمسه سعادت،
 چولغار بوتون اینسان اولانی خوف ایله وحشت.

یوخ، یوخ بو طبیعتده گونش واردیر، ایشیق وار،
 نور ایله حیاتین آراسیندا یاراشیق وار.
 بو اولکده ده حاقا، موساواتا آشیق وار.
 افسانه دئییل کلمه حاق، لفظ عدالت.

بس دیر بو قدر قانلی کونول انیلمه افغان،

فریادینلا قیلماگیلان باغریمی آل قان.
آه ایله قوپارما بو یازیق جیسمده توفان.
چوخ انیلمه ظلم ایله جفادان منه صحبت.

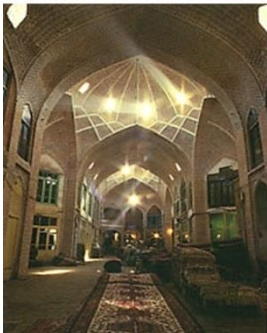
بیر گون یئتر اول گون دخی آزاد اولار اینسان،
آزاد اولی سوز، فیکیر قلم، شاد اولی ویجدان.
اولماز دخی بو یئرده سیتم رسمی نومایان،
دونیانی توتار قهر ایله بیر قوهلی قدرت.

اول قدرته سوئلر عقلا ائل گوجودور او،
حاقسیزلیغا، بیداده جوشان سنل گوجودور او،
مظلوملار آندان تورهین یئل گوجودور او،
بیر دم آلا بیلمز قباغین صد شقاوت.

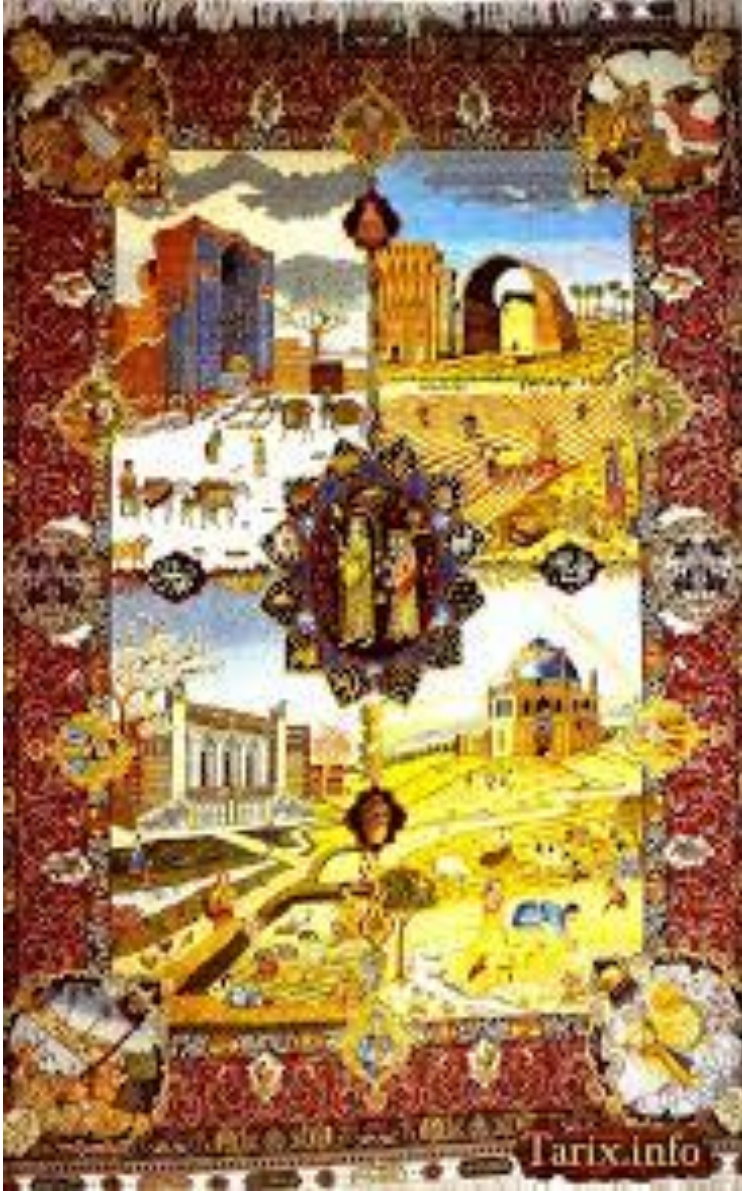
باخ گور نجه آماده دیر اول نهضته اولکم،
آرتدیقا قارائلیق بو اوفوقلرده دمام،
میلت اولور ازمینده داها ثابت و محکم،
پارلار بو یاخینلیقا یقین شانلی حقیقت.
شاعر لر مجلسی

آذربایجان قازنتی № ۸۱، ۲۸ آذر
۱۹۴۵، ۱۹ دئکابر

تبریزیم

منیم رؤیالاریمدا
پاریلدایان «جواهر»،
اوشاقلیق خاطرمین
خیالیمین «پریسی»
آبی، یاشیل ایپکله.
قیزیل-گوموش ایلمکله،
توخونموش، ناخیشلانمیش
آل-لوانا بویانمیش
شاعر دوستوم دئمیشکن
«گلینلرین بزیمی»،
گوزلرین گوزلی.
آشیق اولدوغوم دیار!
ملاحظلی تبریزیم!
تراوتلی تبریزیم!
منی شووق کتیرن
قیزیل کوللو، چیچکلی،

ياشىل ھرىر اۋرپكىلى،
 «پنىكرى» باغلارى!
 «گزيران» باغلارنىن
 آراسىندان چكىلمىش،
 سۈيۈدلو كۈلگسىندە
 خلوت گنجە باغلارى!
 لالە لرلە بزىمىش،
 منىم گۈزۈمدە بەھىشت
 بارلى بوستانلار،
 گۈلوستانلار مكانى،
 گۈللرىندە سرىن سو،
 گۈز ياشى تىك دوم-دورو.
 صفالى «لالە» دۈشو!
 لذىتلى يار گۈرۈشو!
 عظمت دە ذھنىم دە
 يىرلشمىن، سىغمايان،
 صلابتدە، ووقاردا
 ھىچ كىس اونا چىخمايان
 آغ بولودلار چىنىندە،
 قىرمىزى يلىنىندە.
 قىزىل قوم تىيىندە
 كھكاشانا چكىلمىش،
 زر تۈپراقلى «اينالى»
 قاش-قاباقلى «اينالى»!
 چوخ تىترىپب اورىم،
 ھردن خاطرلاياندا
 قىرىب-قىرىب آن لردھا
 شاعر دوستوم دىمىشكن
 كىچمىش «آغىر ايللردە»!
 دىفلرل آتلاىب،
 قوش كىمى قانادلاىب،
 اوچدوم وطن سارى.
 اوچدوم يارا يىتتىشىدىم،
 رۈيالارا يىتتىشىدىم.
 «شاھ گۈلو» يوخ، «انل گۈلو»
 «انل گۈلو»ن. «لالە نى»،
 ياشىل «پنىكرى»نى
 «اينالى»نىن زىروسىن،

داشين، قومون، زرسين،
 قرنفيلين، لالسين،
 لاله نين پيالسين.
 اوپوب، اوپوب دويمازديم!
 اوژ خيال عالميمد.
 آرزو، حسرت قويمازديم!
 آي دولانيب، ايل كنجدي،
 ايللر چوخ موشكول كنجدي.
 گلدي چاتدي او زامان،
 ياراندی من ايمكان.
 خيال عالميند يوخ،
 حقيقتده آتلانديم.
 يئن د قانادلانديم.
 داغلاردان آشا-آشا،
 تپلردن يئل كيمي،
 دره لردن سنل كيمي.
 آخيب وطنه چاتديم!
 قوربتين داشين آتديم!
 دنديم وطن قوينوندا،
 آتالار اوچاغيندا
 آتامين قوچاغيندا
 داها آزاد ياشاديم!
 يوردومدان ايلهام آليب
 فرحلييب جوشارام!
 ائل ماهني قوشارام!
 تبريز دروازاسيندا،
 يومدوم ايكي گوزومو.
 هدد انتميشديم ووصالدا،
 ساخلاشديرام اوژومو.
 چكدي هاميدان وول،
 قلبنميده دالقالانان
 «اينالي» نين دوشون،
 مين آرزو، مين اوميدلر.
 سوروندوم، چيخديم داغا،
 «تبريز» يمي كورميه.
 خياليمد اكي «پري»
 داها آيدين جانلانسين.
 كنجميش شيرين لحظه لر.

ينىدىن د تازالايىب،
 آچىب بىر آن گۆزومو،
 ايشتىاقلا، دىققىتله،
 باخدىم، باخدىم گۆرمىدى
 او «تبرىز» ى ھنىرتله.
 من گۆرن روزگاريدان،
 شوکوفلى باھاردان،
 اوتوز اوچ پايىز كنجىب،
 تاغوتلارين اوراغى
 «لاله نى» كۆكدن بىچىب،
 لاله لىر سو يىرىن،
 «قان آغلايىب، قان ايچىب»،
 اوتوز اوچ پايىز كنجىب.
 اوتوز اوچ ايل سارت!
 زىندان، ايشگنجه، شاللاق!
 «شاه» آدى بىر جىلادىن،
 زنجىرىن باغلانماق.
 اونو آياقدان سالىب،
 اوندا قالمايىب رماق،
 اوندا قالمايىب داماق.
 ائل بىر گون قالىب،
 مومكون دىيىل تانىماق!
 اوتوز اوچ پايىز كنجىب،
 پوزولموش بوستان قالىب.
 او سفالى كۆوشندىن،
 قىزىل گوللو گولشندىن،
 يالنىز منىم زىھنىمد،
 بىر كۆھنە داستان قالىب.
 گولسوز «گولۇستان» قالىب
 اوتوز اوچ شاخىتالى قىش،
 باغ-باغچانى ياندىرىب
 رىشلىرى قورودوب.
 تىكانلى سىم قوندارىب.
 «لال» دوزو تالايىب،
 دۇرسىن دومان آلىب،
 تىكچ قان كولو قالىب،
 دورنا گۆزلو گوللردىن.
 «پنىكرى» پنىكرى،

تیک-تیک کسلیب.
 یاشیل چمن یئرین،
 دمیرله، داش کیلیب.
 «اینالی» نییه تییه،
 سوکولوب آلت-اوست اولوب.
 قیزیل قوملار یئریند،
 قرنفیللر یئرینده
 گورا بنزر داخمالار،
 چیپلاق، دمیر آقاجلار.
 کیچیک، کاسیب کومالار،
 قارا، سویوق دام-داشلار
 آجی یوخسوللوق دردی،
 محرومیت داستانی،
 سانکی ترسیم اولونموش،
 دیریلر قبریستانی!
 باخدیم، باخدیم، باخدیم،
 باخدیم دیزیم تیتردی.
 کدر چوکدو کونلومه،
 گوزوم داها گورمدی.
 تبریزین بو حالینا،
 قلبیم اود توتوب یاندی.
 رویالار پوچا چیخدی،
 باشیمدان اود قووزاندی.
 سولغون-سولغون اوزوم.
 گیل-دیر-گیل-دیر یاش دامدی.
 بوللور کریستاللاردا،
 یئنه ایشیق جانلاندی.
 یئنه دالدیم خیالا،
 چیخدیم، ماوم گویلر.
 بولوتلاری آتلایب،
 چاتدیم ایشیق اولکر.
 چاتیب اوندان آسلاندیم،
 بیردن لیمی اوزدوم،
 گویا اومید باغلادیم.
 بیر قبی چکیب اوجادان،
 هونکور-هونکور آغلادیم.
 بیغیلدیلار اولدوزلار،
 بیغیشدیلار باشیما.

اوركلرى يانمىشىدى،
 داملايان گۆز ياشىما.
 گۆررگن ماتىمى،
 سىلدىلر گۆز ياشىمى،
 سۈرۈش دولار قىمىمى.
 مەن د بىر-بىر دانىشىدىم،
 اۈز باشىما گىلى.
 وطن دردىن، ائل دردىن،
 اورىمى دىلى.
 اولدوزلاردان نىگارەن،
 اوجا بىر سس سىلدى.
 سانكى بىر خور دستى،
 آسىماندا بىلدى.
 قارداش قايىت، قايىت سەن،
 قايىت، قايىت ۈنە!
 نە اولدوزدان، نە آيدان،
 قورتۇلۇش اولماز سەن،
 بىل باغلاما گۆلر،
 كۆمك گۆزلىمە كىمدەن،
 وطن دردىن چار،
 اولماز ھىچ بىر ھكىمدەن.
 قايىت، گىت ائل ايچىن،
 اۈز ائلىنە آرخالان.
 دردىنى ائلە سۈيلە،
 چارە سىن اىستە اوندان.
 گۆلردە يۈخ، يىردىر،
 بىر د ائل ايچىندىر.
 سىن دردىن دعا،
 بىل، اۈز بىلگىندە نر.
 بىر دە اۈز ايچىندە ير.
 ھامان ائل كى، تاغوتى
 تىختىندە چكى سالى!
 ھامان ائل كى، قىرتلە،
 شاھ باشىندان تاج آدى
 ھامان ائل اۈز يوردونو،
 چىۋىرر گولۇستانا
 آزاد ۈن يارادار،
 آباد ۈن يارادار!

سن ده گنت، ياپيش اونا!

سن ده گنت، ياپيش اونا!

جنوبى آذربايجان ادبياتى آنتولوگياسى
(دورد جيلده، ۴-جو جيلد)

محمدعلى دوزدوزانى

محمدعلى دوزدوزانى سون زامانلاردا تبريز قزينه لرینده "دوزدوزانى" آدى ايله شعرلری چاپ انديلمیه باشلايان گنج شاعرین آدى محمدعلى، آتاسینین آدى ایسه محموددور. او، ۱۹۲۲-جی ایلده تبریزده آنادان اولموش و سککیز ایل "روشدییه" مکتبینه تحصیل آلمیشدیر. ۱۷ یاشلاریندا شعر یازماغا باشلامیش و از لرینی "وطن یولوندا" و "آذربايجان" قازنتلرینده چاپ ائتدیرمهیه باشلامیشدیر. اونون یارادیجیلیغیندا قزلقر خصوصى یئر توتور.

فدایلر

چکیب آزادلیق اوغروندا بویوک زحمت فدایلر
قویوبدور بوینونا اوز خالقینین میننت فدایلر
سلاح آلمیش اله، ایلر گنجه-گوندوز بیزه خیدمت
چالیشار متصل تا قئیددن آزاد اولامیللت
اوزونون ناراحات ایمیش تا کی، ائتسین خالقینی راحت
روادیرمی چیخا یاددان بیله خیدمت ایله زحمت
گرک اوز شانلی خالقیندان گوره رافت فدایلر
چکیب آزادلیق اوغروندا بویوک زحمت فدایلر
فدای دسته سین گورجک هوراسان اولدو خاینلر
قاجیب بو اولکهدن یئکسر گوریزان اولدو خاینلر
فدای قورخوسوندان خانه ویران اولدو خاینلر
فدای قدرتیله تیر باران اولدو خاینلر
ازلدن وئرمه ییب دوشمنلره فورصت فدایلر
چکیب آزادلیق اوغروندا بویوک زحمت فدایلر
شرافتله کنجیب باشدان، قویوبدور اووجونا جانین
سالیبدیر دوشمنی بنده توتوب تا کی قریبانین
همن دم زولمکارلاردان آلوب مظلوملارین قانین
اوجالیبدیر یئر اوزونده شوهرتین بو آزرستان
قازانمیشدیر بو گون هر اولکهده شوهرت فدایلر
چکیب آزادلیق اوغروندا بویوک زحمت فدایلر
بو گون بو نوکتهیه لازیمدی چوخ دقت وطنداشلار
گرک بیزده وئرک اونلار اوچون قیمت وطنداشلار
همیشه ائتهیراملا ائدک حورمت وطنداشلار
وئرک اونلارا هدیه ائیلیک رافت وطنداشلار
اولوب دنلشاد ائتسین دایما ایشرت فدایلر

چكيب آزادلىق اوغروندا بۇيوك زحمت فدايلر

آذربايجان قازنتى ۱۳۶N۵، ۸ ئىسفنند ۱۹۴۵، ۲۷ فئورال ۱۹۴۶ جى ايل

آنا محببتي!

ائى آنا تورپاغيم، اودلار وطنى!
 اوز جانيندان آرتيق سئويم سنى،
 سنى سئومك منە دىندير، ايماندير،
 بۇيوك ايقتىخاردير، شۇوكتدير، شاندير
 ائى آنا توپراغيم، آذربايجانيم،
 قلبينده قانيمسان، جيسمimde جانيم!
 زحمتيمي چكدين ايللر بويونجا
 بير گنجە ياتمادين آنا! دويونجا
 منى بئله يئيب! يئتمى سن جاوان
 غيرتلى بير جاوان، ايگيد قهرمان
 آنا! اميينى ايتيرمرم من
 دوستونا، دوست اوللام، خمنه دوشمن
 ائى آنا حاضيرام مرد-مدانا
 من گندم! اوغروندا! بويانام قانا!

شاعرلر مجليسى

آذربايجان قازنتى ۱۵۴N۵، ۲۹ ئىسفنند ۱۹۴۵، ۲۷ فئورال ۱۹۴۶ جى ايل

قزىلر

منظر اولدو تا منە ماه منظر گوزلرين،
 جانيمي الدن آليب ايمانى گوزلر گوزلرين.
 ايختياريملا سنه ديل وئرمديم من كونلومو.
 شير تك ائتدى شكار آهويا بنزر گوزلرين.
 من نه يالقيز وئرميشم دئل گوزلرين بيغماسينا،
 اهل دئلدن دئل آلبير هر لحظه ديلبر، گوزلرين.
 بو يقينيمدير دوشر خالقين گوزوندن چاره سيز،
 آشيق بيچارهلى گوزدن سالا گر گوزلرين
 بيلمرم آيا نه تقسير ائتميشم جلالد تك-
 قتليمه آماده اولموش الده خنجر گوزلرين.
 هوسنونون هر چند يوخدور احتياجي زيوره،
 لاکين وئرميش هوسنونه بير باشقا زيور گوزلرين،
 قويما نرگيز بوندان آرتيق هوسنونه مغرور اول،
 گوشنه چيخ نرگيس شهلايه گؤستر گوزلرين.
 آتديلار ايمانى، دينى چيخديلار پولدان تامام،
 بينوا آشيقلره تا اولدو رهبر گوزلرين.
 اى موسلمانزاده سؤيله اوندا بس چارم ندير،

شئوخ سنان تک منی گر ایشه کافیر گۆزلرین؟
سلام گۆزدن آشیقین ائی گۆزلرین قوربانى من.
دوزدوزانى سانكى بير دونياجه ايستر گۆزلرین.

گلیم، گولزار عالمده سنين تک گول اولار، اولماز،
اوزون اينصاف ايله من تک سنه بولبول اولار، اولماز.
سنين هرچند بو شهر ايچره چوخدور آشیقین، لاکين
اينانما بير نفر اولسون سنه موقبل اولار، اولماز.
منيم تک آشیق شوریده سر ممکندی چوخ اولسون،
ولى سن تک گۆزلر ايچره بير خوش گول اولار، اولماز.
اگر چئ آشیق و مشوقه چوخ واردير بو عالمده،
منيم کام دلیم جانانان حاصیل اولار. اولماز.
نیگاره دوزدوزانى، بو قدر اجر ائيلمه بسدير،
دئمه هرگز سنه او نازنین مایل اولار، اولماز.

هر آشیقین وفالی گول اوزلو نیگاری وار،
خوش حالینا بو دهرده خوش روزیگار وار،
یوخ احتیاجی سیر گولستان و گولشنه،
گر سرو بویلو دئلیر لاله ازاری وار.
دونیادا قم یئمز، اوزو گول تک گولر مودام،
هر کیمسنین شریک قمی، قمکساری وار،
آشیقی ناسئه اینمه ملامت ابس یئرہ،
آشیقترین بو دهرده طرفه شو عاری وار.
ایستر رقیب مندن آبیرسین او دئلیری،
بی شرم، بی حیادی، نه ناموس، آری وار.
نه تک منی کمند سر زولفه بند ائدیب،
او اوچونون منیم کیمی چوخلو شیکاری وار.
گر دوزدوزانى اولسه یئمز قم، قویوب اثر،
مینلرجه شعری دوستلارا یادیگاری وار.

ائی گۆزل بیر باخیش ايله منی مفتون ائیلدین،
توکدیب صبریمی اندومی افزون ائیلدین.
ائی گۆزوم نورو بو مشوقلین رسمی دئیل،
اینجیدیب آشیقی، بیگاننی ممنون ائیلدین.
من ناچزی جفا ايله قاپیندان قوودون.
تره دن بو دئل محزونومی محزون ائیلدین.
ایستدین قونچه کیمی باغریمی قان ائيلهسن،
ایچیب اغیار ايله منی روینی گولگون ائیلدین.

قويدون از بس کی، منیم چیچیمه قملر بو گونو،
 بو الیف قدیمی آخیردا اییب نون ائیلدین.
 بوسه لوطف ائیلدین آلدین اوزینده دنل و دین،
 چوخ بو سئودادا نیگارا منی مغبون ائیلدین.

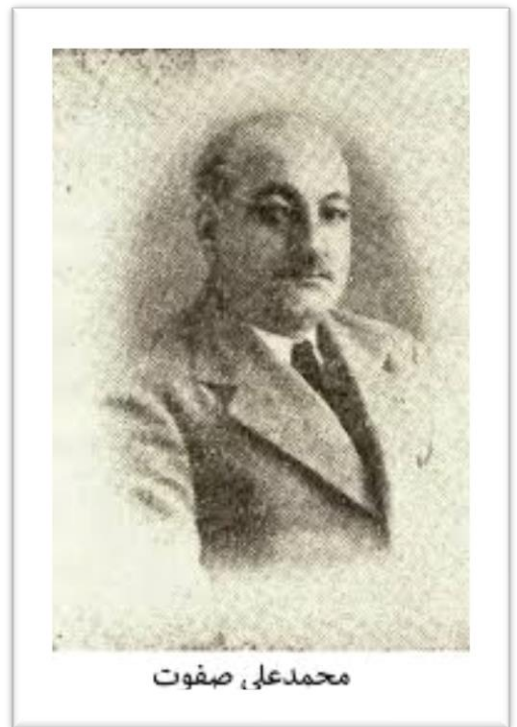
منه بیر بیله ائتمه ائی سنم جور و جفا بس دیر،
 آیاقدان دوشموشم، باشدان بو فیکرین آت داها بس دیر.
 منی اولدورمهیه قصدین اگر وار قورخما قانیمدان،
 گل اولدور بیر دانه بوسه منیمچون خونبها بس دیر.
 داغیت باشیندان اغیاری اولارسا عاقیبت روسوا،
 منیمله بو گوزل عالمده اولسا آشنا بس دیر.
 بودور تصدیق وفاسیز دوستلارین من ده قیلام ترکیین
 منه هم درد اولسا بیر نفر اهل وفا بس دیر.
 پریشان خاطریم اولموش گونو-گوندن پریشانیق،
 پریشان ائتمه سن ده زولف جانانی سبا بس دیر.
 بودور قورخوم سنه آفت یئتیش سین بدنزلردن،
 بو قدر وئرمه زینت هوسوننه ائی مئهلقا بس دیر.
 یالاندان یاریما گونده گندر، مندن دئیر مین ائییب،
 رقیبه یوخ دئین ال چک بو ایشدن بی حیا بس دیر.

آذربایجان قازنتی №136، 8 ائسفند 1945، 27 فنورال 1946 جی ایل

محمد علی صفوت

محمد علی صفوت تبریزین قوجامان معاریف خادیملریندن
 بیریدیر. او، هم ایستعدادلی عالیم و هم ده گوزل تبه مالیک
 شاعر ایدی.

صفوت 1257-جی شمسی (1878 م.) ایلینده تبریزده آنادان
 اولموش، ایلک تحصیلینی دوغما شهرینده آلمیشدیر. سونرا
 آلی تحصیلینی قم شهریندهکی روحانی (1910 م.) عالیینده
 تبریزده تشکیل اولونان معاریف انجمنین بانیلریندن بیری
 اولموشدور. آذربایجانین مشهور آزادیخواه لاریندن شیخ
 محمد خیابانینین یاخین یولداشلاریندن بیری ساییلان صفوه
 آذربایجانجا و فارسجا گوزل شعرلر یازماقلا یاناشی، هم ده
 بیر سیرا علمی-ادبی اثرلرین مؤلفیدیر. بونلاردان «میزان
 الاینسان»، «منابع الحکمه»، «دانش و پرورش»، «بیر دسته
 گول»، «مین بیر شاعر»، «داستانی-دوستان» و س. قنید
 ائتمک اولار.

محمد علی صفوت

قوجامان معاریف خادیمی صفوت اوزون مدت سوونت اتفاقی ایله مدنی علاقه ساخلایان ایران جمعیتینین
 تبریز شعبه سینین صدر معاوینی و ادبیات شعبه سینین رئیس کیمی فعالیت گؤستریمیشدیر.

نجیب موترقی نیتینه آخیرا قدر صادق قالان شاعر اؤمرونون سون واختلاریندا منفور محمد رضا پهلوی خفیهسی طرفیندن ایزلندی اوچون وطنی تبریزی طرف ائتمیه مجبور اولور؛ او، قم شهرینه گندهرک، دئمک اولار کی، عؤمرونون آخیرینا قدر، بو شهرده دالدلانیر. اورادا وفات ائدیر، اورادا باسدیریلیر.

جانا گلیم

نه عشق اولایدی، نه عاشیق، نه دیل، نه دیلیر اولایدی،
 نه گول اولایدی، نه بولبول، نه مئی، نه ساغر اولایدی.
 نه حسنی-روس، نه آهو کیمی باخان گوزلر.
 نه ظلم اولایدی، نه کاکیل، نه مشک و عنبر اولایدی.
 نه باغ اولایدی، نه صحنی-چمن، نه آبی-روان،
 نه سای اولایدی، نه آوازی-شوری شوشتر اولایدی.
 نه وصل اولایدی، نه اصلاحی-جنگلور اولایدی.
 نه حیرص و آز، نه فازشیزم اولایدی، نه ناسیزم،
 نه بهرو بررو نه کانونی-فیتنه اولایدی
 نه کاپیتال، نه سوسیال اولایدی، نه...
 نه فقر اولایدی، نه ثروت، نه زر، نه زرگر اولایدی.
 نه حؤکم اولایدی، نه حاکم، نه عدل اولایدی، نه زور،
 نه کارگر، نه رعیت، نه صبح، نه سرور اولایدی.
 نه بو جاهانی-جهنم نیشان، نه خیلقتی-آدم،
 نه حور اولایدی، نه قیلمان، نه آب کوثر اولایدی.
 نه آشینا و نه صورتده مهربیان دوشمی،
 نه صیدق و-صفوته دوغرو یالانچی رهبر اولایدی.

حیاتین گلشی

کؤنول ووسصل دیلرسه فراقی-یار گلیر،
 کی، آیریلیق نه کیمی گلسه دیفیکار گلیر.
 غبار-خاطریمی گوز یاشیملا پاک ائدیرم،
 هاوادا نم نم اگر اولمایا غوبار گلیر.
 رقیب نالمی گورچک تحمل ائیله دئدی،
 محبت اهلینه فریاد و داد آر گلیر.
 مراما یئتمیه عاشیق گرکدی صبر ائتسین،
 الینه گول درنن گاه اولار کی، خار گلیر،
 دئییردی بولبولی-نالانا باغبان، گوردوم:
 کئچر زمانی-خزان، موصومی-باهار گلیر.
 دئدیم کی، دوغردو گاه یای گلیر، گاهی قیش اولور،
 بلی، نه گلسه بو دونیادا ناگوار گلیر.
 ازل گونو بو ائوین کج قویوبلا قبیله سینی،
 همیشه کعبه مقصوددان کنار گلیر.

دنییل سه نشوو زؤوره «حیات» دونیادا،
منیم حیاتیتم عجب دیر کی، مرکبار گلیر.

آجی بیر حقیقت

آدم اوؤلادی اوچون جاه گرک،
کیم دئییر، عمر اوزونو آه گرک؟
نئییه لازیم دیر اولافضل و کمال،
تا اولاف وئیل آدینا چاه گرک.
وارلی دربار قورور هر بیرری باشقا-باشقا،
دئییری هر ایشه بونگاه گرک.
یوخسولوی هر قدر اولسا هونری.
او قدر غصه چانگاه گرک.
فقرانین بو سایان اولسا ایشی،
اونلارا یارو هواخواه گرک.
وارلی هرچند اولامست و-خمار،
عقلیله هوما گله گاه گرک.

فاشیزم نه دنمک دیر؟

لازیم دوشوب دور عاطفت اینسان نژادینا،
یوخسا، فقط نه حاصل اولار اینتیصابدان.
اینسانا خیلقتین مدنیتدی غایه سی.
خییری ندیر وگر نه جاهانی-خرابدان.
تصویری-فاجیاتی گوزوم گوردو، گور مییم،
اود ووردو، بیخدی کونلوم ائوین ایلتیهابدان.
ائتسم بیان حالیمی سوز یوخ دیلیم یانار،
یازسام تصور اتیم اوتر یوز کیتابدان.
نظمی-نووین سرگیسینه عیبرت ایله باخ،
یوزلر فاشیزم ایله آسيلمیش طنابدان.
بیر یئرده کشته لر جسدین آتسه یاخیب،
بیر یئرده ائولری بیخیب آرتیق حسابدان.
بیر یئرده ساخالاییلار سوسوز، آج، جوجوقلاری،
تیتراللریم میثلی برگی-خزان ایظیر ابدان.
ظلمون جزاسی اولمایا بیلفرض ظالما،
بس دیر کی، یوخ نسیمی حیاوو حجابدان.
شمشیری عدل ریشه ظولمو کسر، آتار،
یوخ شوبه سی کی سایه قاچار آفیتابدان.

اولالی

بیر عؤموردور سنه ای یار پایبند اولالی،
 کؤنول او زولفی-سیاها علاقمند اولالی.
 دوشوبدور عاریف و عامیی دالینجا سایه کیمی،
 جاهاندا کیم بو قدر صید ائدیب کمند اولالی.
 سنین قلمرووی حوسنونده بیر دیلی-آزاد.
 اینانیرام تاپیلا بؤیله دیلیسند اولالی.
 گورولمه‌ییب اولا شاهید شکرده شیرینلیک،
 لبین حالوتی تک ایختیراعی-قند اولالی.
 لبینده قدرتی-عیسییا قایلیم، اما،
 مریضی-عشقینه یوخ فیضی دردمند اولالی.
 سیپاهی-حوسنونه هئیهات چشمی زخم اولماز،
 یقیندیر منه خالین اونا سپند اولالی.
 قمیندن صفوته هر قم یئتیشدی صبر ائتدی.
 علی الخصوص کی اغیاره ریشخند اولالی.

نه قدر تام اولسون

نه قدر ب اودیلی-زاریمدا صبرو تاب اولسون؟
 گل ائی گؤزل کی، شیبی سلخ ماهتاب اولسون.
 گل ای سیتاره بختیم، خلاص اولسوم غمدن،
 طولوی-صبحه اومیدیه فتحی-باب اولسون.
 گل ای نیگار کی، کامیم دا زهریدیر سنسیز،
 اگرچی آب حیات اولماسین، شراب اولسون.
 گنجه نی صبحه کیمی آغلارام فراغیندا،
 محال دیر کی، گوزوم آشینایی-خواب اولسون.
 اسیری-زولف اولالی، من کی خانه بردوشام،
 او خانگاهی، ایلاهی، گوروم خراب اولسون
 اگرچی خوشدور ائده کیبرو ناز یار، ولی.
 صلاح اودور آرادا موختصر حساب اولسون.
 دئییل بو بازی شطرنج، عشقدیر، صفوت.
 قماری-عشقه گرک دؤوره شباب اولسون

یاد ائيله

یا منی گوشه چشمینله، گوزوم، یاد ائيله،
 یا اسیرم، منی بو قنیدیدن آزاد ائيله.
 هونریم مهر وفادیر، امییم جوور و-جفا،
 ائله اینصاف، بو سؤودایا، منی شاد ائيله.

باور ائيله كى، كۆنول خانەسىدېر كعبە حق،
 ائتمە تخریب، چالیش كعبە نى آباد ائيله.
 نه ثمر، ناز ائىسن. اهلى-نيازه، گۆزلىم،
 مومكون اولدوقجا نياز اهلىنه ايمداد ائيله.
 دوتاليم وئردى طبيعت سن اوچون قدرت وجاه،
 اوزونو خالقيميزا كيم دئدى جلااد ائيله؟
 توده نين ناله و اشكى سنه گر زحمت اولور،
 چاره يالنيز بودو، لاقئيد، اونا داد ائيله.
 هر نه اكسن بو يقيندېر بيچه جكسن ده اونو،
 ايندىي كۆنلوم نه ده ايسترسه، پريزاد، ائيله.

يار اولا، گولزار اولا

خوشدور، اى ديل، مؤوصيمي-گول يار اولا، گولزار اولا،
 باده نوشانوش اولا، آواز اولورسا، تار اولا.
 صبح اولا، نرمك نسيم صبح مشك افشان اولا،
 نم-نم باران، گولستان ايچرى گۆهر بار اولا.
 ديلگوشا اولماز گولى-ديل اهلى-عرفانا مگر،
 قطره اشك آئيناي صفة اى روخسار اولا.
 حوضه اصحاب منى، محفلى-ادباي-ديل،
 بزمى-عيشرت اولماز ايللا، غم اولا، غمخار اولا.
 هر نندن خوشدور محبت اهلىنه صحبت، ولى،
 اهلى دل بزمينده درد دل گرگ گفتار اولا.
 ديل آدى بؤهتاندير عشقين دردى اوندان اولماسا،
 كارگر آدى دنبيلمز بير كسه تا كار اولا.
 درد دل، عشق اينسانا مخصوص، چكىنمه عشقندن،
 ديدئى-ديلبىر اولور ديلكش اگر بيمار اولا،
 كيمسه ناموس و شرف ايستر، وطندن، عهددار،
 اولمارام لاقيد، صفوت، منزىليم گر دار اولا.

هر كسين اوز آرزوسو وار

عمر ائيلديكجه سئير ائيلديم بو جاهانى من،
 گول ديمميش باهاردا گوردوم خزانى من.
 بو مبدىن از لده قويوب قبيله سيني كچ،
 معذور دوتمارام بو ايشه آسيمانى من.
 هاشا كى، درد عشقیمی گيزلى توتام، ولى.
 جانان اولورسه ماييلم اولسون بو جان من.

وار ايختىلاف مشير يميز اول شىخىلن منيم،
 اول جنت ايستر، آذرى آبادگانى من.
 اينسانلار ايچره وار وطنم سئومهين اولا؟
 يا تك منم كى، چوخ سئويرم خانيمانى من،
 اكديم كؤنولده توخومونو مهر و محبتين،
 يازسام يقين كيتا ب اولو، بو داستانى من.
 وئردى نه گوو، نه مئيوه، نيهال محبتيم،
 يوزلرجه ائيلديم بو آجى ايمتحانى من.
 يارب، گركدير عاشيق اولان رنجه توش اولا،
 يا حتمدیر كى، تكجه گؤريديم جفانى من،
 اى عشق، سن نسن، نه گؤزل سن كى، غملىرىن،
 موشتاغى گؤرموشم، هامى پيرو جوانى من.
 سؤز سوز، اوركده هر كسین اؤز آرزوسو وار.
 منجه، بودور گؤرم گول آچيب آشييان من.

باکيدان آيريلاركن

گلدی زیارته سنى، اى خاک، اوولادین،
 ايللر بويونجا جاننما قوت وئريب آدين.
 اودلار ييغينجاغى يئرين آلتيندا سندهدير،
 يوخسا سبب اودور كى، سويوقلاردا سولمادين.
 اى شان و شوهرتى دوتان آفاقى سربسر،
 اى قهرمان دوغان آنا، اى مهربان قادين،
 شن قال، گؤزل ياشا، آنالار يوردو اى وطن،
 ذلت كمندينه اوزونو چونكى سالمادين.
 دوشمنلر اولكەسینده اسير پرچيمين سنين،
 قايتار ماغا فاشيزمى ائلين آواره قالمادين.
 تاريخ صحيفه سينده يازيلميش فضيلتین،
 فخرىمدى بو كى، اونلارى تاپدين، اونوتمادين.
 عرفانا دوغرو علم و تمدون يولون دوتوب،
 درك ائيلدين ده معرفتین لذتين، دادين.
 آچدين سعادتین يولونو خلقينه بو گون،
 گوردوم سنى كى، بير گنجه اولسون دا ياتمادين.

ميرزه جليل نامينا

موحيط جهلدن اينسانلارى عرفانا سؤوق ائتمك،
 اولور مومكون ذكادان، اولسا الدهه مشعلی-فطرت.
 سعادت خيدمت ميللتدير، آنجاق كيمسه ايسترسه،
 ظفرياب اولماغا لازيمدير اولسون همت و غئيرت.

ننجه يول اولور بينايا نابينا اولار رهبر.*
 گرک ایرشاد اوچون آیینه اولسون صورت وسیرت.
 مگر هر طیفلی ابجدخوان اولورمو مولا نصرالدین.
 قلمی پرچمی حریت اولموش، دفتری فیکرت،
 وطنه عاشیق شئیدا جلیل القدر اولان موللا،
 یاشاسین حورمتی دنیا دورونجا، من آلیم عبیرت،
 کئچنلر یادینا اشکیم گوزومدن چنشمه تک آخدی،
 گلنلرده منیم حالیم فقط تأثیر اندیب حیرت.

انیلرم

هر زمان کی، بولبولی-محبوسو من یاد انیلرم،
 آغلارام من حالینا، هی داد-بیداد انیلرم.
 گول اولوب خاریله همدم، گولشنی یادلار توتوب،
 هی دوشوندوکج بو حالی، آه و فریاد انیلرم.
 ننیلیم، ایمکان وئر بیر گون من دؤور زمان؟
 گورن بو دونیالاری حیددتله برباد انیلرم.
 گورمورم بیر کس وطن ایچین آغلیا، قمگین اولار،
 کونلومو بؤیله غمیله زارو ناشاد انیلرم.
 هر گلن بیر نوو ایل ویران اندر بو اولکه نی،
 بیر حیا ائتمز، دئیر: من مولکو آباد انیلرم!
 یالنیز اوندا کونلومو قمدن خلاص ائتمک اولار
 من عؤمور دونیاسینی اوندا کی، برباد انیلرم.
 #####

ایسلام قریبلی

فیلولوگییا علملری دوکتورو، پروفیسور
 آذربایجان یازیچیلار بیرلییین عضوو

دوینا

فلیین اوخلاری کئچمز سینندن،
 کؤکسون زمی یئری، سینه گؤینهدن،
 سن بیر دییرمانسان، بیز اویونن دن،
 نیه قلبین دؤنموش دئه داشا، دونیا؟
 یاخشی دا سندهدی، یامان دا سنده،
 خالیقین مین سیرری یاتیر سیننده،
 بشر بنده دوشوب، یا سنی بنده؟
 ندن یارانميسان تاماشا، دونیا؟
 یئرین احوالیندان گوی هاوالانیر،
 آی کوسوب گونشدن آیری دولانیر،
 ندن کیرپیندن سنین قان دامیر،

سبب نه بو قدر تالاشا، دونيا؟
 اينسان اوږو شيطان، بد ايبلېس آدى،
 ملك پيس ليك گوردو، سيندى قانادى،
 خيلقتين گوزه لى آدم اوولادى،
 بلکه، توش گليب دى قار غيشا، دونيا؟
 اينينده دونون وار اوددان، آلودان،
 باشين آيلمايير المدن، لوودان،
 بير ايدين چيريبيب اتدن، پلوودان،
 بير ايدين تامارزى آغ آشا، دونيا!
 سن بير الكچى سن، اينسانسا الك،
 سنى هانسى زامان قار غيبيب فلک؟
 بيرينين اينينده چيت تومان-کوينک،
 بيرينى بلدين قوماشا، دونيا!
 ندير ميزانيندا بو ائيبيب، قوسور؟
 بيرى فرح امير، بيرى درد قوسور،
 ندن قلبى توخلا اورىي قيسير،
 وئريب سينن اوسته باش-باشا، دونيا؟

چکير

حياتين فنلیندن کيمسه باش آچماز،
 بيرى جان بسليير، بيرى جان چکير.
 ايبلېسلر دونياني چاپيب، تالايير،
 ميللتين قهرينى آنلايان چکير.
 ناپاکلار ال چکير بد عمليندن،
 زهر ياغ ديرييرلار ايلان ديليندن،
 کوننتوى، گونوقالين نادان عليندن،
 عالم جانا دويوب، داد-آمان چکير.
 بيلک کور سوسونه چيخيب گدالار،
 تولکو صيفت ليلر تيتول، آد آلا.
 نطفهسى ناپاکلار، حارمزادالار،
 اولو داماريندان ايندى قان چکير.
 ننجه تاپشير بيلار قوردا قوزونو،
 الله، کيم يازيب دى بو بد يازينى؟
 هارينين ساده ليغى ايللر اوزونو،
 کاسيبيين سنوينجى بيرجه آن چکير!

يولومو

آهيم داغلارى يانديرار،
 يامان باسير قار يولومو.
 اوربييمده شوبهه، گومان،
 گوزلنمى وار يولومو؟
 بو نه واخت سيز چک-چنويردى،
 نه گوزران، نه عوموردو،
 قيسمتى منه چوخ گوردو،

ندن كسير خار يولومو؟
 خوش نغمه‌لى سوسماز ديلم،
 سئودامدان شئيدا بولبولم،
 من رقيبہ نئيلميشم،
 نيه اندير تار يولومو؟
 اوميدىمدن ياپديم قالالا،
 صاف نيتله چيخديم يولا،
 دارگوز سالير قالماقالالا،
 نئيچون اندير دار يولومو؟
 سوچلوياممي، هاشا-هاشا!
 بس نندن باسيللام داشا؟
 بو نه قووغا، نه تاماشا؟
 گندميرم وار يولومو.
 يورولدوم بو وورهاووردان،
 الله، منى قورو شردن.
 خاينلردن، اييلسلردن،
 بير يوللوق قورتار يولومو.

بو دونيا

كلييندن باش اچماديم دونيانين،
 آيلمليدى، وئريمليدى بو دونيا.
 اوليني، آخيري ني بيلن يوخ،
 گندمليدى، قاليمليدى بو دونيا.
 بو نه دئوران؟ صاباحا بير اوميد يوخ،
 اوز-اوزدير گوزو اجلا قلىي توخ،
 بو عالمين نشه سيندن قمي چوخ،
 گورن نيه اله مليدى بو دونيا؟
 اينسانلارين فيتنه سيندن يورولوب،
 قيلينج اولوب دونيا قيندان سبير يليب،
 هيككه سيندن رنگي-روفو قار اليب،
 بلکه، خسته، ورمليدى بو دونيا؟
 چوخ ايگيدين بوستانيندا تورپ اكيب،
 چوخ فيرونلار قاباغيندا ديز چؤكوب،
 چوخ سينهيه چالين-چارپاز داغ چکيب،
 السى ليدى، کرمليدى بو دونيا.
 بو کور تالى اوزوموزه گولمه‌دى،
 ها گوزلديم، گوزلديم گلمه‌دى،
 اوربيمه‌ده، فقط اوميد اولمه‌دى،
 آخى نيه سئويمليدى بو دونيا؟

ياشاميشام

دوشونمه آغ اوزده من بير خالا بند اولموشام،
 يا دا اودلانيب-يانيب، ارشه بولند اولموشام،
 آرزوم قاچار، قاچارا من بير کمند اولموشام،

زمانيله اللشيب زور او مرو ياشاميشام.
 سئودا دريالارينا دوشوب قوواس اولاندان،
 نئچه يول بنده دوشدوم، يارا اديم سينم-دن،
 منيم ايکيلي يوردوم مين يئرہ بؤلونندن،
 گمي، گمي چي او مرو، دور عمرو ياشاميشام.
 واراماديم فرقيه باشيما دوشن داشين،
 گورنده قاتي ليدير، آتام، قارداش قارداشين،
 کير بييمدن اوزومه ياغان بو آغ ياغيشين،
 اوجاغيني چاتماغا قور او مرو ياشاميشام.
 دونياميزين دردلري مين آدا، مين بيچيمده،
 درد سئوينجين ايچينده، سئوينج قمين ايچينده،
 بير قرينه ياشيمدا من اوزوم اوز ايچيمده،
 قوزئیده گونه حسرت قار او مرو ياشاميشام.
 دلي چايلار قيژيلدار، سئلر اوينار قانيمدا،
 نئچه باتميش ايستين ياراسي وار جانيمدا،
 نيفرتي، محبتي ياريمچيقلار يانيندا،
 قيسمتي قوربت اولان گور او مرو ياشاميشام.
 قلبيداشلار دويمادي اوريمين عشقي نه؟
 «گل-گل» ي ميننت بيلديم، اييلمديم هنج کيمه،
 دان يئریندن بوي لانا نورلو صاباح عشقينه،
 پلنگله پنجلش ار عمرو ياشاميشام.

يوواسيني داغيتديغيم...

يوواسيني داغيتديغيم بير قاراقوشون،
 هاي-حشيري نئچه ايلدير چيخمير ياديم-دان.
 ظلم عليندن باغريباتيق او يازيق قوشون،
 مصبتي آسيلميشدى قانادالاريندان.
 قاناديني ساللاميشدى، اوچوب گنتميه،
 او يازيغين اوربينده تپر يوخ ایدی.
 اوز دريني اوز ديلينده ديل-ديل اؤتميه،
 قوشجوغازدا بير جسارت، هونر يوخ ایدی.
 کوسکون-کوسکون بويلانيردي چير اوستوندن،
 اينجي کيمي برق ووروردو گوزلرينده ياش.
 ختا انتديم، ائو داغيتديم، جهليم اوزوندن،
 من دردله اورتاق اولدوم، او، قمه يولداس.
 اونون حالي دونياميزين باش-اياق ايشي،
 قنيم اولوب گوج سوزلره گوجلؤ اولدن.
 او قوشون دا طالعيينه من آتديم داشي،
 آتديم او داش بير درس اولدو، درک انتديم كي، من:
 -باغيساق دا آيدان آري، سودان دورويوق،
 ياريمچيقدير نيفرتيميز، محببتيميز.
 «بيخيلانا ديرک اولاق!» - دئين ده بيزيک،
 اوجالانا تله قوروب آشيران دا بيز!

داغ بئلىندە تنھا مزار..

قريب مزار اۋنوندە دوشونجهلر
 داغ بئلىندە بوينو بوکوک تنھا بير مزار،
 قارگيله كوللارينين احاطه سينده
 مورگو دۇيور، نه اونوانى، نه ياشى بللى.
 مامير باسмыш باش داشيندا بير گيلئى-گوزار،
 اۋتوب كوچن يول چولارين آياق سسيندن،
 سكسندىكجه اومور رحمت، تاپير تسلى.
 هاردان گليب دوشوب بورا، كيمدير صاحبي،
 ميللتى نه، مسلكى نه، عقيدەسى نه؟
 بلکه، گليب بو تورپاغا بير قوناق كيمي،
 دوست ائلارين ائچيسيميش، بلکه، ترسينه؟
 بللى دئييل بير كيمسه يه ائلى، اوباسى،
 سومويونو دار مزاردا ياد تورپاق سيخير.
 لايلاسيني هانسى ديلده چاليب اناسى،
 بوردا اونا هانسى ديلده رحمت اوخونور؟
 بلکه، موريد، بلکه، مورشيد، بلکه، غصبكار،
 عدالتين جار چيسيميش بو قريب، بلکه؟
 هر نچيسه، تنھا قبرى دۇيور كولک، قار،
 مزارليقدان چيخيب مزار درد چکه-چکه.
 .. آغير-آغير دوشوندو كچه قليبم آغريدى،
 كۈنلومده قم، ياناغيمدان ياش گيله لندى.
 ياد تورپاقتا ياشاماقدان اۋلمك آغيردى،
 اۋز يوردومدا دوشوب قالان بير داش اولوم كاش..

اولمور

قانون شاها محتاج، حاکملر وارا،
 عيسى نفس ليلر چکيلير دارا،
 بو دونيا قريبه بير کاروانسارا،
 گلنين گئندن خبرى اولمور.
 شيطان خيسلت ليلر ملک دونوندا،
 اويونچو کناردا، ناشى اويوندا،
 پزونگ بير آشيق آغا تويوندا،
 ها چالير، چاغيرير، نمرى اولمور.
 دولاشيق بيلمهجه، سحيرلى اويون،
 صيغه قار داش اولوب قورد ايله قويون،
 ميللت جهالتله گزير قول-بويون،
 عاليمين جاهيله ثمرى اولمور.
 شيديرغى ساغليقلار، يالانچى تعريف،
 نه دينلەين حريف، نه دئين حريف،
 آدام وار قلبينده قهر گويرير،
 دردينى دنمهيه تپرى اولمور.
 يولونا مين کۈتۈک هرلەين گۈردوم
 نووروز نجف اوغلو اوچون آد گونو هديهسى

يولونا مين كۇتوك ھرلەين گۇردوم،
 سينمادين، نامرددن اوج آلان كيشى!
 بابام خطايىتك ھميشە جاوان،
 ددم قورقود كىمى قوجالان كيشى!
 شان-شۇھرت گوزوندى اويون-اويونجاق،
 قلىبىدە كيشى لىك سۇنمەين اوجاق،
 پىسىن، بدخواھلىغىن اليندىن قاچاق
 ياخشى عمللرى بورج آلان كيشى!
 نامرد سوفرەسىندە چۆرك يئىلمز،
 مرد رحمت قازانار، جددى سۇيولمز،
 ھر «كيشىم» دئىن كيشى سايىلماز،
 كيشىلر اليندىن تاج آلان كيشى!
 بىر اوجا زىروھسن سن منلپىنلە،
 مىللەتە داياق سان متىنلپىنلە،
 «من، من» دئىنلرى اوز مردلپىنلە،
 سارسىدىب دونيادان باج آلان كيشى!
 اللھا، دۇولتە سايغى ايچىندە،
 چوخ از مودرىك گۇردوم من سن بىچىمدە،
 ارن ميدانىندا، ارلر ايچىندە،
 بىزىم داغلار كىمى اوجالان كيشى!

اىنجىمىرم

اورك سىكسكەدە، قولايغىم سس دە،
 يانپ قوورولورام بو دار قفس دە،
 اينصاف يوخ، مورت يوخ – يوللارىم اوستە،
 گىلنى داشلارېنى توك، اىنجىمىرم.
 كىم دۇزر منىمتك ظلمە، سىتمە،
 من دردە يولداشام، قارداشام قمە،
 اليندە ساخلاما، چارپاز سىنمە،
 ھىجران اوخلارېنى سىپ، اىنجىمىرم.
 كۇنلوم بىر سودمىر، آناسىز چاغا،
 ھر گون بو چاغايا قوى بىر قاداغا،
 بارى سوزالانىمىش بو يىتتىم باغا،
 حسرت گوللرېنى اك، اىنجىمىرم.
 دئىيردىن: - بو دوستلوق عمرون نۇوراغى،
 بس ندىن دوستونا اولموسان ياغى؟!
 ھىچ كس چكە بىلمز من چكن داغى،
 داغى داغ اوستوندىن چك، اىنجىمىرم!

كىمى قىنايم...

نپە ملول-ملول دوروب سوسورسان،
 قلىبىدە قۇور ائدىن او قمە قوربان.
 سىخسان گۇزلرېنى دونيام داغىلار،
 سىخما، گۇزوندىكى او نمە قوربان.

سن طالع قار غیشى، من باش سیز کولک،
 یانیریق قورویلا یاش آراسیندا.
 منده جان قالمادی، سنده ده اورک،
 بیتیشیک گۆز ایله قاش آراسیندا.
 من یوللار یور غونو، سن مجنون سؤیود،
 کؤلگن یادا دوشدو، منه چاتمادی.
 منی آغلار قویدو نصیحت، اؤیود،
 آغزیم زهر داددی، بالا باتمادی.
 منیم جان ائویمده قیامت، حشیر،
 سنین قلبیندهکی نه بیلیم ندیر؟
 گۆزلریم دوز گۆلو، ساللاق قوللاریم،
 قوروموش، دون وورموش یئنیتم مئینه دیر.
 سنی قوجمالییدیم بو قوللار ایله،
 قیسمتیم اولمادی، کیمدی گوناھکار؟
 قلبیمده بو یارا ساغالمایشکن،
 قار دوشدو، قار اوسته قالاقلاندی قار.
 قار دوشدو... گۆر وشودوک، بو قفیل گۆروش،
 طالعین حکمو، یا بیر سیناقدیر؟
 قضا و قدرمی؟ قضا نئینه سین،
 باشیما نه گل سه حاقدان دا حاقدیر!
 سنین اینامینی من داشا چالیم،
 نیه داشا دؤنمور سینمده اورک؟
 سنی ترک ائدلی نه قاز اندیم، نه؟
 «بختیم» یئیین اولدو، کؤهلنیم یوبرک.
 یویوردوم، منزله چاتماغا گوجوم
 چاتمادی... درک ائتدیم عاقیبتیمین
 سونو آغلار قالار گۆزلرین کیمی.
 بویلاندیم آر دینجا محبتیمین،
 بویلاندیم، الیمدن ایندی نه گلر؟!
 کیمدن گیلئینیم، کیمی قیناییم،
 منه کیم باغیشلار منیم سحویمی؟
 اوزوم اوز الیمله ییخدیم ائویمی!!
 بو گنجه قریبه بیر یوخو گوردوم...
 بو گنجه قریبه بیر یوخو گوردوم:
 تونقال... وورنوخوردوم اودون ایچینده.
 سن ده گۆزلریندن یاغیش یاغدیریب،
 قویموردون اود توتام اودون ایچینده.
 دوداق سویا حسرت دیل قابار-قابار،
 گۆزلریم دوز گۆلو، گۆز یاشیم قوبار،
 جاواب تاپمادیغیم سیرلی سوال وار:
 کیم کیمی ساخلادی اودون ایچینده؟
 عؤمور داستانیمیز قیشمی، باھارمی؟
 ایلك سئودا یاراسی اونودولارمی؟
 گۆرن سنین کیمی بیر ملک وارمی،

بو قدر ياخينين، يادين ايچينده؟
 آرزوم سرسرى قوش، قوودوم چاتماديم،
 حيات سونسوز دنيز، اوزدوم، باتماديم،
 آدينا بنزهين بير آد تاپماديم،
 مين-مين اوچ هنجالى آدين ايچينده....

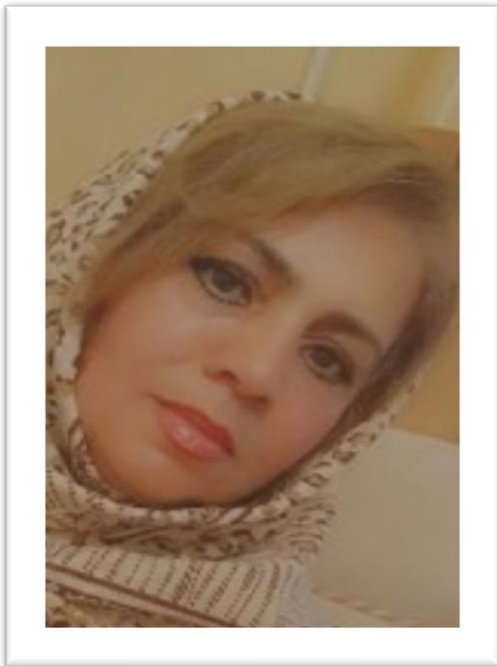
نيه سن بير بئله....

ندن سن بو قدر عزيزسن منه،
 بير بئله دؤغماني، يادين ايچينده؟
 بلکه، طالعييميز عيني آخاردا،
 بلکه، قيسمتيز عيني بيچيمده؟
 منيم طالعييمده اسن كولکلر،
 دئيهسن، سنين ده باغچاندا اسيب.
 عؤمور گولشنينده گوللر، چيچکلر،
 واختسيز سولماق اوچون، دئين، تلسيب.
 دئيهسن، منيمتک زمانه سنى،
 يوخوشا ديرهييب، سيناغا چکيب.
 نه دئيم قيسمتين کجر قتارينا،
 سؤينج يئيشميش گليب قم اکیب!
 بلکه... بو بلکلر چوخ يورور منى،
 الله بوندان بئله رمه ائتسين بيزه!
 رببیم دار گونومه گوندریب سنى،
 قوی دؤنسون سنينله گنجم گوندوزه.

ترانه محمدقیزی (عبدالله يئوا)
 فيلولوگيا اوزره فلسفه دوکتورو، دوستنت
 آذربايجان يازي چيلار بيرليني عضو

شوشام

بو آجی حسرته نئجه دؤزورسن،
 آی قلبی یارالی، آی اسیر شوشام!
 ندن موشکولونه چاره تاپيلمير،
 ندن دردين-سرين اکسيلمير، شوشام؟!
 ندن دان يئریندن شفق سؤکولمور،
 ياران چوخ، يارانا درمان سپيلمير،
 ندن باشين اوستن دومان چکيلمير،
 بو نه درد، نه الم، بو نه سيرر، شوشام!
 سنسيز سينم داغلی، باغلانیب يولوم،
 شوشا دئيه-دئيه پورشلیب ديلم،
 بو نالان، بو کؤورک ناتوان کؤنلوم،
 سنى گؤرمک اوچون تلسير، شوشام!

منیم وطنیمدیر

اۆلن اۆلدو، قالان قالدی،
 ایتن منیم ایتنیمدیر.
 یانان یاندی، سونن سوندو،
 بیتن منیم بیتنیمدیر.
 گۆزلرینده یاش داشییان،
 بیر ایلمز باش داشییان،
 سینہسینده داش داشییان،
 بدن منیم بدنیمدیر.
 هاردا یانان صحرا وارسا،
 هاردا قانلی دریا وارسا،
 هاردا شهید قبری وارسا،
 وطن منیم وطنیمدیر.

داغلارا

کۆنول، نه مدتدی اوزاق دوشموشم،
 الله درگاهینا یاخین داغلارا.
 بو چنی-چیسی گۆزومدن آخان،
 دومانی باشیمدان چیخان داغلارا.
 باخدیقجا گۆزلره گۆزلیک گلیر،
 اۆتن آیا، ایله تزهلیک گلیر،
 هر شئیدن بیر صافلیق سوزولوب گلیر،
 باشلاپیر بیر دلی آخین داغلارا.
 هانی موروو، قوشقار، هانی دلیداغ؟
 گئتدی قاراباغلا، گئتدی طالع، باخت،
 آل ائلر، یاغییا قالان انله باخ
 سینمین داغیندان باخین داغلارا!
 قلبیمین آتشی، اودو توکنمز،
 عشقیمین قولونو یاغی بوکمز،
 سنین قم یوکونو هئچ کیم چکمز،
 وطنیم، آهینلا سیغین داغلارا!

اؤیرشلیم

بسدی داها ائل قیناغی،
 چالدی-چاپدی بیزی یاغی،
 دوشمن یانديران چیراغی،
 سۆندورمهیه اؤیرشلیم!
 یاشاماق اۆلومدن بئتر،
 باشیمیزا گلن نلر؟
 شهید اولدوق، اۆلدوک، یئتر،
 اۆلدورمهیه اؤیرشلیم!
 هاردان آلاق، دنه، غیرتی،
 یامان اولور ائل تۆهمتی،

چو خدان آغلايان ميللتي،
گول دورمهيه اؤير شليم!

چكير

ائله هئي چار پيشير گنجيله گوندوز،
دونيانين گوزلري يئنه قان چكير.
اللشيب-ووروشور اهر يمن، هر موز،
اينسانين قهريني يار ادان چكير.
بو قضا-قدره قار ياشدى باشيم،
دار گونده سيناندى دوستوم، سير داشيم،
ببر آيري دوشموشوك، آتام-قار داشيم،
فلك آيريليغي آرادان چكير.
كيمينين بختينه گور ايشيق دوشور،
كيمينين طالعيي دولاشيق دوشور،
ندن سئوينجيمي هامى بؤلوشور؟
درديمي، قميمي آز آدام شكير!؟

اولماز

درد بيلمزه درد سؤيلمه،
نه دنسن ده، بيلن اولماز.
هر يئتنه بالام دئمه،
بلان اولار، بالان اولماز!
آلچاق داغدا قار نه گزر،
بوز سؤيودده بار نه گزر،
اصيلسىزده عار نه نه گزر،
بو سؤزومده يالان اولماز!
بو تورپاق بپر سولغون چيچك،
گوز ياشيميز ياغيش، چيسك،
بئله يازيب قانلى فلک،
بئله چتين دؤوران اولماز!
قور خودور
دونيا اوزو بپر يالاندى،
يالان گنرچه يي قور خودور.
شر خييره تله قورور،
شيطان مليي قور خودور.
ايچيمدهكى نئين سسى،
يئرين سسى، گؤيون سسى،
عمرون، گونون خوش وعدهسى،
خران چيچي قور خودور.
سئودالليام گزديم ائل-ائل،
اور ييمي چالديم تئل-تئل،
ساچلار يما دوشن آغ تئل،
قارا بپر چي قور خودور!

هانی

بورولا-بورولا آخان
 بو چایین یاتاغی هانی؟
 بورا دؤیوش میدانسی،
 عسگری، یاراغی هانی؟
 هانی بو باختین فال چیسی،
 هانی بو اووون اووچوسو،
 هانی بو یولون یولچوسو،
 قم یوکلو کاروانی هانی؟
 بو داغلارین یوخ لالهسی،
 بو سئوگینین یوخ للهسی،
 ایچمهیه قم پیالهسی،
 ساقیسی، بارداغی هانی؟
 بو دونیا بیر قم کاروانی،
 بو یوللارین یوخدو سونو،
 قبیر هانی، کفن هانی،
 یاتماغا تورپاغی هانی؟

گتیرمیر کی، گتیرمیر

قضا-قدر باغ-باغچامی وورالی،
 بیر گول بئله بیتیرمیر کی، بیتیرمیر.
 قم یوکونه تابلايان چیینلریم،
 یئنی سینی گؤتورمور کی، گؤتورمور.
 بو گون منه یاسا دؤندو، نه دؤندو،
 قاچاق اولدو سئوینج، شادلیق، توی-دویون،
 نه اویانلیق، نه بو یانلیق عؤمور-گون،
 فلک منی اؤتورمور کی، اؤتورمور.
 بو یوللاردا قالدیم پای پیادا،
 یاتان باختی بیر کیمسه یوخ اویادا،
 بو درد آلیب قم ساتیلان بازاردا،
 منیمکی هنج گتیرمیر کی، گتیرمیر!

کیمه دئییم...؟

هر کسین بیر دردی وار،
 کیمسهیه دئمز آغلار!
 منیم دردییم دئیلهسی درد دئییل،
 کیمه دئییم، نجه دئییم، بیلیم؟
 اؤز دردیمدن اریبیرم گونبگون،
 گؤز دولوسو سئوینمیرم، گولمورم.
 تکلمکدن قورخان اییدیم، تکلندیم،
 ایستکلریم کیلیدلندی دیلیمده.
 بخت ائویمین قاپیسیمی باغلاندی؟
 نجه آچیم، آچار یوخ کی الیمده!
 آیری دوشدوم همدیمدن، توکلندیم،

اونسوز منيم قارا بختيم اويانماز.
 بو عؤمورمو؟ هانى منيم قيسمتيم؟
 درد اوخلارى نندن مندن يايينماز!
 بلکه، او دا درد الينده قوورولور،
 بلکه، او دا منيم کيمي باغرى قان؟!
 اليم چاتمير، اونوم يئتمير، نه دئيم،
 هاردان گلدی قارصدي بيزی بو توفان؟!
 منسيز حالي نئجه کئچير گورهن؟
 سوالارين قارشيسيندا آجيزم!
 قولوم باغلی، يولوم باغلی، چاره نه؟
 آمان الله، گور نئجه ده يازيغام!
 اونسوز حاليم نئجه کئچير بيليرمي؟
 نه وخت دويدوم صحبتيندن، سوزوندن!
 بير قوش اولوب اوچا بيلسم يانينا،
 اوريمي اوخوياردي گوزومدن!
 @@@@@@@@@@

اکبر رضایی قیز بالاسی

يانديريب قلبيمي اودلانديراجاق
 بو سينيق قلبيمه آتش ووراجاق
 باشيم اوستونده غميلن دوراجاق
 او اولن قارداشيمين قيز بالاسی

منی چوخ جانلی قوجاغلير گورن آن
 هاممی ساتميشسادا، واردير بير آلان
 قالاجاقدير اوره ييمده باشاجان
 او اولن قارداشيمين قيز بالاسی

« دون سوروشدو : « آتام هاردا عمی جان؟
 آغلاديم لال کيمي قالديم من اينان
 سسسيز" اولدوم منی يانديردی او آن"
 او اولن قارداشيمين قيز بالاسی

سانکی دنيا بيخيليدير باشيما
 هئچ باخان يوخ گوزومه يا قاشيما

آغلادیقجا داشی قاتدی آشیما
 او اؤلن قارداشیمین قیز بالاسی
 مهربان قیزدی گؤزل گول کیمی دیر

یوخدو قارداش نه باجی، بیردیر او بیر
 گنجه گوندوزلری بئینیمده گه زیر
 او اؤلن قارداشیمین قیز بالاسی
 اونون اوزگون باخیشی جان یارالیر

گونشیم چیخسادا دونیام تارالیر
 آغ کاغازسام منی هر آن قارالیر
 او اؤلن قارداشیمین قیز بالاسی
 آتا اولماز عمی دن آنلیر اوزو
 او اوشاقدیر بیلیر آما بو سؤزو
 منی گورجک قیزاریر نازلی گوزو
 او اؤلن قارداشیمین قیز بالاسی
 غم منیم کونلومو بریاد ائله دی

حیات ائيله بئله دیرکی بئله دی
 جانیم قصد ائله ین بیر تله دی
 او اؤلن قارداشیمین قیز بالاسی
 ائلیمیزه دیلیمیزه خالقیمیزا عشق اولسون

